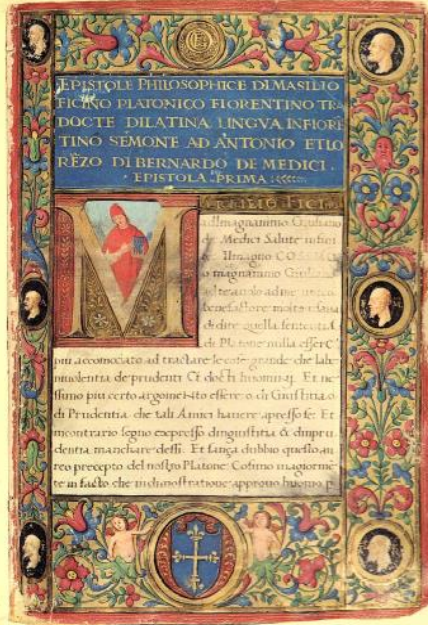

MARSILIO FICINO

BRIEVEN

UITGEVERIJ DE DRIEHOEK / AMSTERDAM

Deze uitgave is uitsluitend voor persoonlijk gebruik. Commercieel gebruik is niet toegestaan. Evenmin is het toegestaan de uitgave te wijzigen, bewerken, geheel of gedeeltelijk te publiceren, of anderszins te vermenigvuldigen. Toegestaan is het kopiëren van brieven of kleine tekstgedeelten voor studie- en discussiedoeleinden.

© Copyright 2021 - Stichting Ars Floreat

www.arsfloreat.nl

info@arsfloreat.nl

MARSILIO FICINO

BRIEVEN

UITGEVERIJ DE DRIEHOEK / AMSTERDAM

uit het brievenboek
van
marsilio ficino
brieven

de driehoek / amsterdam i.s.m. school voor filosofie

de ver
taling en cal
ligrafische vorm
geving van deze uit
gave werd verzorgd
door leden van de
school voor filoso
fie te amster
dam

niets uit deze uitgave mag vereenvoudigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande toestemming van de uitgever.
no part of this book may be reproduced in any form by print, photoprint, microfilm or any other means without written permission from the publisher.

copyright: stichting school voor filosofie/amsterdam isbn 90 0030 254 0

INHOUD

Voorwoord.	9
Inleiding.	11
1. Over het verlangen naar geluk.	19
2. De weg tot geluk.	20
3. Wat het is, goed te leven.	23
4. Omdat God alles goed bestuurt, moet alles ten goede worden opgevat.	24
5. Over een wijs en gelukkig mens.	26
6. Lof der waarheid.	27
7. Een aansporing tot kennis.	28
8. Over goddelijke vervoering.	29
9. Naar het geluk dat eeuwig is, zijn verschillende stappen.	39
10. Over de goddelijkheid van de ziel en over godsdienst.	52
11. Zelfkennis en eerbied voor het Zelf is het hoogste doel.	54
12. De definitie, detaak en het doel van de deugden.	57
13. Drie gidsen en een waarachtig beginsel voor	60

het leven.

14. Regels voor de herinnering. 62
15. Wij moeten niet de stromen volgen, doch op zoek gaan naar de bron. 65
16. De mens zonder religie is ongelukkiger dan de dieren. 67
17. Gebed tot God. 69
18. Over zuinig omgaan met tijd. 74
19. Antwoord op de brief over zuinig omgaan met tijd. 77
20. Voor iemand van goede wil is de toegang tot het goede niet geheel en al afgesloten. 80
21. Toepassing is te verkiezen boven theorie. 81
22. Over de dwaasheid en de ellende van de mensen I. 84
23. Over de dwaasheid en de ellende van de mensen II. 86
24. Over de dwaasheid en de ellende van de mensen III. 89
25. Over de dwaasheid van de mensen en wat ware wetenschap zou kunnen zijn. 92
26. vertroosting bij iemands heengaan. 94

27	Troostbrief bij een sterfgeval.	95
28	De oorzaak van het zondigen, over de hoop en het middel tot herstel.	96
29	Het juiste doel van de liefde is toepassing.	98
30	Men looft geen liefde zonder geloof, geen geloof zonder liefde.	100
31	Over genade, liefde, trouw en vriendschap.	101
32	De waarheid van God is glans, schoonheid en liefde.	103
33	Over standvastigheid ten opzichte van het lot.	105
34	Over het verdragen van onrecht.	108
35	Over de ziel.	111
36	Een gewichtige uiteenzetting aan Giovanni.	114
37	Over de wet en de rechtvaardigheid.	119
38	Rechtvaardigheid en de wet.	123
39	De voortreffelijkheid, het nut en de toepassing van de geneeskunst.	126
40	Over muziek.	131
41	Een gesprek over God tussen God en de ziel.	135

42. Lof der Filosofie door middel van de redekunst, de ethica, de logica en de theologie.	142
43. Hoe nuttig het is geleerden te onderhouden.	151
44. Over standvastigheid.	152
Aantekeningen	155

oorwoord bij deze uitgave.

Het brievenboek van Marsilio Ficino bestaat uit twaalf delen en werd voor het eerst uitgegeven in 1495 te Venetië. Deze Nederlandse uitgave bevat een selectie van de brieven uit het eerste deel. Deze brieven werden door Ficino geschreven tussen de jaren 1457 en 1476. Het eerste deel van het brievenboek werd reeds gedeeltelijk door K. von Montoriola in het Duits vertaald (Berlijn, 1926). In 1975 verscheen tevens een geheel nieuwe, volledige vertaling van het eerste deel van het brievenboek in het Engels. Deze zeer verantwoorde uitgave voorziet in een duidelijke behoefte van de Engelstalige wetenschappelijke wereld om het hiaat in de kennis ten aanzien van de grondlegger van de Renaissance op te vullen. (Shepherd Walwyn Ltd., Londen, 1975).

Ook bij deze Nederlandse vertaling werd van de oorspronkelijke Latijnse tekst uitgegaan. Hiervoor werden de uitgaven uit Basel, 1576, van de Opera Omnia van Ficino (herdrukt in 1959 en 1962 bij "Bottega d'Erasmus" te Turijn) en uit Parijs, 1641, gebruikt. Tevens werd voor diverse passages het zogenaamde "Riccardiana Manuscript (no. 797) uit de Biblioteca Riccardiana te Florence geraadpleegd.

Wij willen vooral de copyrighthouders alsmede de uitgever van de Engelstalige editie onze bijzondere erken-

telijkheid betuigen voor hun toestemming, de Inleiding te mogen parafraseren en tevens gebruik te mogen maken van de lijst met aantekeningen. De stofomslag van deze uitgave die ook door de Engelse uitgevers ter beschikking werd gesteld, stelt de eerste pagina voor van een vertaling van het brievenboek in het Italiaans uit een vijftiende eeuws manuscript van de Biblioteca Casanatense te Rome. Voor een uitgebreide bibliografie verwijzen wij naar de reeds eerder genoemde Engelse uitgave.

De vertalers.

Inleiding

Reeds in de middeleeuwen ontstond er een toenemende belangstelling voor Griekse filosofie en wetenschappen. Geschriften van Aristoteles, Euclides, Ptolemaeus, Hippocrates, Archimedes en Dionysius de Areopagiet werden voor het eerst toegankelijk voor het Westen. De werken van Plato vormden hier echter een uitzondering op en tot aan het begin van de vijftiende eeuw was het enige werkelijk bekende werk van Plato de 'Timaeus' die dan nog onvolledig in het Latijn vertaald was en van commentaar voorzien door een schrijver uit de eerste helft van de vierde eeuw, Chalcidius genaamd.

Met name door toedoen van de humanisten zoals Petrarca (1304-1374) en de zijnen nam deze belangstelling langzamerhand verder toe. Vooral in het geestelijk leven van de late middeleeuwen wordt deze toenemende belangstelling duidelijk merkbaar. Men neemt kennis van de cultuur van de antieke wereld, de klassieke talen worden bestudeerd en men zoekt naar wijsgerige vernieuwingen deels buiten het keurslijf van de scholastiek om.

In Florence en in het Italië en Europa van de vijftiende eeuw is het vooral Marsilio Ficino (1433-1499) geweest, die een diepgaande invloed heeft uitgeoefend in deze ommekeer van de Middeleeuwen naar

de Renaissance. Hij en de leden van zijn 'Academia' gaven deze beweging de onmisbare geestelijke en intellectuele inspiratie. Voor Ficino bevatten de geschriften van Plato en van de Platonisten de sleutel tot de belangrijkste kennis voor de Mens: zelfkennis, dat wil zeggen kennis van het goddelijke en onsterfelijke beginsel dat in ieder mens aanwezig is. Het is dan ook niet verwonderlijk dat een van Ficino's bekendste geschriften getiteld is: 'Over de onsterfelijkheid van de Ziel.' Deze leerstelling werd later door de kerk overgenomen en tot dogma verklaard. Ook in zijn brieven komt Ficino steeds weer op dit onderwerp terug en men kan dan ook vaststellen dat hij van uit zijn eigen beleving van deze kerngedachte schreef en dat hij bovendien over een inspirerende kracht beschikte waardoor het vertrouwen in dit beginsel tot het levensideaal van de Renaissance werd verheven.

Ficino is weinig buiten het grondgebied van Florence geweest. Toch stond hij in voortdurend contact met zeer veel geleerden en kunstenaars over geheel Europa, van Hongarije tot aan Spanje en Engeland toe. Uitzonderlijk en verbazingwekkend is het dat in deze periode van de vijftiende eeuw zoveel briljante mensen, die onder de leiding en invloed van Ficino en onder die van zijn Academie stonden, in Florence gewoond hebben. Het is een samenbundeling van krachten en talenten zoals Europa alleen in die eeuw heeft gekend. Deze mensen vertegenwoordigden de kern van de Renaissance-beweging en onder hen komen de namen van Cosimo en Lorenzo de' Medici, Alberti, Poliziano, Landino en Pico della Mirandola voor. Direct geïnspireerd door Ficino waren kunstenaars als

Botticelli, Michelangelo, Raphael, Leonardo da Vinci, Titiaan, Albrecht Dürer en vele anderen. Het gehele intellectuele en kunstzinnige leven van Florence uit die tijd stond mede onder zijn invloed.

Het lijkt wel alsof Ficino de grondbeginselen van alle kunsten en takken van wetenschap beheerste en daardoor in zichzelf het ideaal van de Renaissance, de universele mens, de 'homo universalis', vertegenwoordigde. Hij was filosoof maar tevens geleerde, arts, geïnteresseerd in muziek en priester. Zijn naam als geleerde is naast zijn eigen geschriften onverbrekkelijk verbonden met zijn vertaling van alle werken van Plato in het Latijn, waardoor Plato's leer in het Westen weer bestudeerd kon worden. Voorts vertaalde hij de werken van Hermes Trismegistus, Plotinus, Porphyrius, Proclus, Iamblichus en Dionysius de Areopagiet. Onder zijn eigen werken neemt het reeds genoemde 'Theologia Platonica' of 'Over de Onsterfelijkheid van de Ziel' verreweg de voornaamste plaats in. Het werk bestaat uit achttien delen en tracht een brug te slaan tussen de Christelijke en Joodse traditie en de Griekse filosofen. Zijn andere geschriften omvatten onder meer een werk over 'De Christelijke Godsdienst' en zijn medisch-astrologisch werk 'Drie Boeken over het Leven.' In 1495 werd zijn brievenboek, zijn volledige correspondentie gepubliceerd, verdeeld over twaalf boeken. Onvoltooid bleef een commentaar op de brief van Paulus aan de Romeinen. Zijn vertalingen van de werken van de Griekse filosofen zijn gedurende lange tijd de standaardtekst in Europa geweest voor de bestudering van de Griekse filosofie tot dat in de negentiende eeuw geleidelijk aan in diverse Europese talen vertalingen verschenen.

Als arts genoot hij in zijn tijd een grote reputatie. Van

zijn hand verscheen een werk over het behandelen van de pest. Velen, waaronder de Medici, deden een beroep op zijn medische kennis. Evenals Hippocrates (460-377 v. Chr.), priester-arts, wiens geneeskunst berustte op waarneming en experiment, verleende hij zijn hulp gratis. Hij was zeer goed op de hoogte van de helende en weldadige eigenschappen die in de muziek verborgen liggen. Meermalen komt hij hier in brieven op terug. Als muzikiefhebber was hij bekend om zijn zangspel met begeleiding op de lier.

Ook de beeldende kunsten namen bij Ficino een belangrijke plaats in. In zijn ogen is het de functie van de beeldende kunsten om de ziel zich haar (goddelijke) oorsprong te doen herinneren door een beeltenis te scheppen van die goddelijke wereld in de fysieke materie. Hij onderhield een nauwe relatie met de gebroeders Pollaiuolo en vooral met Botticelli.

In 1473 werd Ficino tot priester gewijd waarbij hij verbonden werd aan de domkerk van Florence. Zijn preken waren in geheel Florence bekend. Dikwijls schrijft Ficino aan bisschoppen, abten en één keer aan de Paus om hen in een tijd van algehele corruptie en decadentie aan te sporen zich van hun verantwoordelijkheden bewust te blijven. De kracht van deze aansporingen ligt in het steeds weer in herinnering brengen van het doel van het menselijk leven: zich naar zijn goddelijke oorsprong terug te begeven.

Ten slotte was Ficino ook de leermeester en gouverneur van Lorenzo de' Medici, de kleinzoon van Cosimo. Lorenzo is ongetwijfeld een van de begaafdste staatslieden uit de West-Europese geschiedenis geweest. Onder zijn leiding werd Florence gedurende

enige decennia het culturele, artistieke en politieke centrum van Italië en kende het een ongeken- de bloei, die met Savonarola een abrupt einde vond. Nog heden ten dage behoren de sonnetten van Lorenzo de' Medici tot de klassieken van de Italiaanse literatuur. Lorenzo was evenals vele andere prominenten uit het Florentijnse leven lid van de Academie waar de studie van Plato en het Platonisme zo'n belangrijke plaats innam. Deze 'Academia Platonica' was in 1439 door Cosimo de' Medici gesticht, daartoe gebracht door zijn contacten met de alom bekende Platonist uit die dagen, Gemistos Plethon. Deze Plethon behoorde tot het gevolg van keizer Johannes Paleologus uit Constantinopel die naar Italië gekomen was voor het concilie met de Westerse kerk, dat op aandringen en op kosten van Cosimo uiteindelijk te Florence gehouden werd. Dankzij het verblijf van Plethon in Italië en het werk van zijn leerling kardinaal Bessarion werd de belangstelling voor de filosofie van Plato in Italië gewekt en gevoed en de studie van het Grieks uit de oudheid serieus ter hand genomen in verschillende Italiaanse universiteiten. Ficino die als jongen reeds onder de bescherming van Cosimo stond, werd benoemd tot leraar. Later gaf Cosimo hem de leiding over de Academie en in 1462 schonk hij vervolgens een landgoed met villa aan Ficino teneinde de Academie een permanente basis te geven. Het landgoed lag dichtbij het plaatsje Careggi en de villa is heden ten dage nog te bezichtigen en herbergt een museum dat aan Ficino gewijd is.

De Academie schudde Europa wakker voor de alomvattende betekenis van de Platonische traditie zoals met name Dante en Petrarca reeds eerder getracht hadden. Het zijn vooral de vertalingen

van Plato's werken en van de andere Platonisten en de daarbij behorende commentaren geweest die Europa in een nieuwe tijd hebben binnen geleid.

Voor Ficino was de onsterfelijkheid en goddelijke oorsprong van de ziel de basis van de menselijke waardigheid, die de kunstenaars en schrijvers uit de Renaissance op zo ontelbaar vele wijzen trachten uit te drukken, totdat dit ideaal geheel en al werd opgenomen in de West Europese samenleving. In Europa werd verfijning van vorm het streven. Naarmate de edelen uit hun fort-kastelen trokken, lieten zij zich paleizen en kastelen bouwen die de gratie, de harmonische verhoudingen en het licht van de Renaissance tot uitdrukking brachten. Ook in de stedenbouw trad een verandering op. Langzamerhand verrezen er ranke gebouwen die de steden een grootser en wijdsers aanzien gaven.

Het idee van de menselijke waardigheid drukte natuurlijk niet alleen een stempel op de bouwkunst en de andere beeldende kunsten, maar vond zijn weerklank in ieder aspect van menselijke activiteit. Het bracht een volledige verandering van normen en waardebepalingen met zich mee en vormt de belangrijkste oorzaak van de ingrijpende sociale, culturele, godsdienstige en politieke omwenteling die in die tijd heeft plaatsgevonden. Europa had een nieuw ideaal gekregen. En het eerste voorbeeld was Ficino's pupil, Lorenzo de 'Medici, die door zijn levenswijze bewees het nieuwe ideaal vorm te kunnen geven. Zijn kunstverzameling en bibliotheek waren de grootste in Europa en kunnen nu nog in Florence bezichtigd worden. Dat hij een mens van aanzien was, ontleende hij niet zozeer aan zijn positie en afkomst

dan wel aan zijn natuurlijke instelling. In deze tijd schreef Castiglione (1478-1529) het bekende boek over de hoveling, *Il Cortegiano*, dat een standaardwerk ten aanzien van menselijk gedrag zou worden en verscheen van Macchiavelli (1469-1527) het boek getiteld 'de Vorst', *Il Principe*. De levenswijze die Castiglione in de *Hoveling* beschrijft werd het ideaalbeeld voor de adel en de burgerij en daarom ook intensief gebruikt bij de opvoeding en geestelijke vorming van de adellijke jeugd. Zij stond model voor het onderwijsstelsel zoals dat tot voor enkele jaren gold. Het bracht een omvangrijke scholing met zich mee en was er de oorzaak van dat de kennis van de klassieke talen en de geschiedenis zo lang zo'n belangrijke plaats in het Westen heeft ingenomen. De oorspronkelijke impuls van de Renaissance, dat de luister en waardigheid van de mens in zijn daden tot uitdrukking zou moeten komen, werd langzamerhand de basis voor algehele verfijning van de maatschappelijke waarden in Europa en in de wereld. Deze verandering in het menselijke gedrag betekende het aannemen van een gedrags patroon waarbij het rekening houden met anderen de leidraad werd. In zijn oorsprong is dit de weerspiegeling van de Menselijke waardigheid in zijn sociale betekenis.

Wat is de betekenis van de brieven van Ficino voor ons vandaag? In een maatschappij die zijn gevoel voor richting verloren lijkt te hebben, hebben zij een zeer eigentijdse klank. Zijn brieven herinneren ons eraan dat luiheid, hebzucht, geweld en corruptie voortbrengselen zijn van dwaasheid en onwetendheid en dat de weg tot menselijke volmaaktheid ligt in het terruggaan naar de bron.

1 OVER · HET · VERLANGEN · NAAR · GELUK ·

Cosimo de Medici groet Marsilio Ficino , de Platonist .

Gisteren begaf ik mij naar mijn landgoed te Careggi; niet om het land maar de geest te bewerken. Kom zo snel mogelijk naar ons toe , Marsilio . Breng het boek mee van onze Plato over het Hoogste Goed , dat ge naar ik aanneem al wel uit het Grieks in het Latijn vertaald zult hebben , zoals ge beloofd had .

Niets immers wens ik zó vurig dan te weten te komen welke weg het beste tot Geluk leidt .

Vaarwel , en kom niet zonder uw Orphische lier .

arsilio Ficino groet de grote Cosimo.

Zodra ik kan, zal ik met het grootste genoegen naar u toekomen. Wat is er immers aangener dan in Careggi, het land der gratiën, te verkeren tezamen met Cosimo, de vader der gratiën? Verneem intussen in het kort, wat volgens de Platonisten de geschiktsteweg tot het geluk is. En hoe onjuist ik het ook acht omdiegene de weg te wijzen, die reeds bijna het einddoel bereikt heeft, heb ik toch gemeend dat aan uw wens gehoorzaamd moet worden, zowel in uw aanwezigheid als in uw afwezigheid.

Alle mensen willen juist handelen, dat wil zeggen, juist leven. Maar zij leven pas juist als hun zoveel mogelijk gaven ter beschikking staan. Deze goede gaven noemt men terecht: rijkdom, gezondheid, schoonheid, kracht, edele geboorte, eer, macht, een helder verstand; voorts rechtvaardigheid, onverschrokkenheid, matigheid en bovenal wijsheid, die voorzeker het hele wezen van het geluk omvat. Het geluk bestaat immers uit het voorspoedig bereiken van het gewenste doel en het is wijsheid die dit op ieder gebied volbrengt. Zo bereiken bekwame fluitspelers in het fluitspel de beste resultaten en geleerde taalkundigen in het lezen en schrijven. Ook bereiken kundige stuurliu eender een veilige haven. Evenzo voert ook de wijze veldheer oorlog met het minste risico en herstelt de wijze dokter beter de gewenste gezondheid van het lichaam. En daarom maakt de wijsheid dat wij, naar gelang van onze inspanningen, in alle menselijke activiteiten onze wensen vervuld zien. Zij dwaalt nooit,

noch vergist zij zich, anders zou het geen echte wijsheid zijn. Omdat wijsheid er dus de oorzaak van is dat het doel bereikt wordt, moet zij wel van de allergrootste waarde zijn voor het verwezenlijken van geluk.

Bovendien zegt men dat alleen die mensen gelukkig zijn, die de meeste gaven hebben. Zij zijn echter niet gelukkig alvorens die gaven hun tot voordeel zijn en deze zullen hun nooit tot voordeel zijn, tenzij ze deze gebruiken. Het louter bezit van gaven zonder gebruik draagt immers niets bij tot het geluk. Maar het gebruik zelf is niet voldoende, want hij die zijn gaven slecht gebruikt, wordt eerder geschaad dan geholpen.

Zoals wij dus aan het bezit het gebruik toevoegen, evenzo moeten wij aan het gebruik het juiste gebruik toevoegen, opdat wij niet alleen gebruik maken van onze gaven, doch ook een juist gebruik. Maar de wijsheid staat als enige borg voor dat juiste gebruik. Dit valt duidelijk waar te nemen in de kunst, waarin alleen degenen die bekwaam, zowel een juist gebruik van hun materialen als van hun instrumenten maken.

Om dezelfde reden zorgt wijsheid ervoor dat een juist gebruik wordt gemaakt van rijkdom, gezondheid, schoonheid, kracht en de overige kwaliteiten, die wij gaven noemen.

Daarom is bij het bezit, het gebruik en het toepassen van deze gaven, kennis altijd de oorzaak van het doeltreffend en juist handelen. Want degene, die zonder nadenken veel bezit en veel gebruikt, lijdt meer schade naarmate hij meer bezit omdat hij er meer misbruik van kan maken. Wie onwetend is dwaalt dan ook minder naarmate hij minder handelt. Naarmate hij minder dwaalt, handelt hij ook minder slecht. Hoe minder slecht hij handelt, des te minder ongelukkig is hij. Zeker handelt hij minder, wanneer hij arm is dan wanneer hij rijk is, minder wanneer hij zwak dan wanneer hij sterk is, vreesachtig dan stoutmoedig, sloom dan waakzaam, traag dan vlug, stompzinnig dan scherp. Daarom zijn geen van die gaven, die hierboven goed

werden genoemd, goed op zichzelf. Want wanneer zij door onwetendheid overheerst worden, zijn zij zoveel slechter dan hun tegendeel, dat zij aan de verdorven vorst rijkelijk de hulpmiddelen voor zijn misdaden kunnen verschaffen. Maar indien verstand en wijsheid hen leiden, dan werken zij ten goede. Op zichzelf toch zijn zij noch goed noch slecht. Voor een wijs mens blijken zowel gunstige als ongunstige omstandigheden nuttig te zijn want hij maakt van beide een goed gebruik. Maar het tegenovergestelde geldt voor de onwetende. Daarom is van al onze gaven alleen de wijsheid op zichzelf goed en de onwetendheid op zichzelf slecht.

En aangezien wij allen gelukkig willen zijn en wij dat geluk niet kunnen verkrijgen zonder het juiste gebruik van onze gaven, en aangezien kennis ons dit juiste gebruik voorhoudt, daarom moet een ieder met voorbijgaan van al het andere en geheel vervuld van de liefde tot de wijsheid en met de grootste toewijding ernaar streven zo wijs mogelijk te worden, want zo wordt onze ziel het meest gelijk aan God, die de wijsheid zelve is. Juist in dit gelijkzijn bestaat volgens Plato de hoogste graad van gelukzaligheid.

Marsilio Ficino groet Girolamo Pasqualino,
zijn vriend.

Tracht ge aan de weet te komen wat het is om goed te leven? Ge zoudt geen nuttiger vraag kunnen stellen dan deze. Goed te leven is: het ware te zien en goed te overwegen, het goede te doen en op goede wijze te handelen.

Het eerste is een kwestie van wijsheid, voor het tweede is inzicht nodig, het derde komt tot stand door rechtvaardigheid en het vierde vraagt volharding. Het eerste komt van God en het tweede komt voort uit het eerste, het derde komt uit God en de mens samen voort en het vierde vindt zijn oorsprong in het derde.

Zij die zo leven, leven als mens. Zij die anders leven, leven als dier.

Vaarwel, en leef als mens. Breng mijn groeten over aan de vrome mannen Neri en Francesco Rinuccini.

4 OMDAT GOD ALLES GOED BESTUURT MOET ALLES TEN GOEDE WORDEN OPGEVAT.

Marsilio Ficino groet Campano, de bisschop-dichter.

En gij, Campano, lacht gij ook wel eens om de ver—
waardheid der stervelingen? Ik lach er vaak om in de
hoop dat ik haar zo kan vermijden. De jeugd trekt
zich niets aan van de raad der volwassenen en de
eenvoudige mensen houden zich niet bezig met de
overwegingen der wijzen. En toch durft het aardse
wezen mens, dikwijls trotser dan hem betaamt, de
rede van de goddelijke natuur te doorgronden en
haar einddoel na te jagen. En wat erger is: aller-
lei mensen van iedere leeftijd spreken te pas en te
onpas, zelfs aan tafel en in het bordeel, over de
goddelijke mysteriën. Pythagoras heeft terecht verbo-
den erover te spreken, tenzij onder goddelijke verlich-
ting. Niemand, Campano, begrijpt het goddelijke,
tenzij hij goddelijk is. De apostel Paulus had immers
gelijk toen hij schreef: „Niemand weet hetgeen Gods
is dan de geest Gods.”⁹ Maar niemand vergist zich
meer in het goddelijke dan hij die het heel precies
tracht af te meten; zo immers sprak God in Jesaja.
Wij kunnen misschien de geleerden in hun slimheid
zien,⁹ maar God weet dat hun overpeinzingen ijdel
zijn.”

Het moet dus voldoende zijn voor een mens te we-
ten dat het zeer mooie kunstwerk, het universum,
zijn bestaan te danken heeft aan een zeer wijze
bouwmeester en dat het door hem wordt bestuurd.
En van deze goede bouwmeester kan niet anders dan

goeds uitgaan en wat van Hem afkomstig is, kan door Hem zelf niet anders dan goed bestuurd worden. Daarom moet alles ten goede worden opgevat. Hij die zo het goddelijke begrijpt en liefheeft, is van nature goddelijk, goed in werk, opgewekt in hoop en gelukkig met beloning.
Vaarwel, gelukkige.

Marsilio Ficino groet zijn medefilosof, Antonio Seraphico uit San Miniato.

Hem houd ik voor een wijs en gelukkig mens, die temidden van rampspoed opgewekt leeft, omdat hij alleen op God vertrouwt. Vrees brengt hem niet buiten zich zelf, smart kwelt hem niet, genot tast hem niet aan en zinnelijke begeerte doet hem niet ontvlammen. Temidden van de meest ondoordringbare doornstruiken verzamelt hij tere en mooie bloemen, in de modder spoort hij parels op en graaft ze uit, in diepe duisternis kan hij zien en in boeien geslagen snelt hij als een vrije en ongebondene voort. Hem zal tenslotte de hemelse Geest inspireren.

Ga dus door het voorbeeld van Pythagoras, Socrates en Plato te volgen, die zich niet minder door te handelen dan door te redeneren toelagden op de filosofie, zelfs wanneer het noodlot hen tegenwerkte. De filosofie, die velen met de mond belijden, beoefenden zij met geheel hun hart.

Hij die niet voor zichzelf geproefd heeft, Seraphico, weet te vergeefs.

Vaarwel en volhard in uw goede gewoonten.

Marsilio Ficino groet Angelo Poliziano,
de *Homerische* dichter.

Er zijn, zoals ge zegt, zekere brieven onder mijn naam in omloop in de stijl van Aristippus¹ en ten dele in die van Lucretius², meer dan in die van Plato. Indien zij van mij zijn, Angelo, zijn zij niet zo en indien zij zo zijn, zijn ze zeker niet van mij, maar geschreven door hen die mij afbreuk willen doen, want ik ben van jongsafaan, wat niemand onbekend is, volgeling van de goddelijke Plato.

Maar ge zult onze brieven gemakkelijk van andermans brieven kunnen onderscheiden door dit kenmerk: in mijn brieven is altijd een zekere ethische of natuurfilosofische, dan wel theologische gedachte aanwezig teropwekking van de aangeboren vermogens van de geest. Indien er af en toe dan ook iets over de Liefde staat, is dat echter platonisch en eerlijk en niet aristippiaans en zedeloos. De lof is echter oprecht en zodanig dat hij aanspoort of vermaant en niet kruiperig is. Er staan bijna geen overbodige woorden in, want ik heb mij vanaf het begin van mijn studies voorgenomen altijd zo bondig mogelijk te schrijven; want in een dergelijk kort tijdsbestek overbodigheden te zeggen is meer een liefhebber van het woord eigen dan een liefhebber van wijsheid. En daar er zeer weinigen zijn die veel weten, zeggen zij die veel spreken dikwijls onwaarheden of overbodigheden, of beide. Dit alles is beneden de waardigheid van een mens en past een filosoof helemaal niet. Wees gegroet.

Marsilio Ficino groet Antonio Pazzi

Lorenzo de Medici prijst van uw eigenschappen in het bijzonder uw grootmoedigheid en scherpzinnigheid en ook ik prijs ze. Maar Antonio, ge kunt u weliswaar in grootmoedigheid met de anderen meten, in scherpzinnigheid kunt ge u echter slechts met uzelf meten. Indien ge de wetenschap evenzeer zoudt bestuderen zoals ge u nu overgeeft aan de levensstijl van een vrij burger, twijfel ik er niet aan dat ge in korte tijd evenzo de hoogst ontwikkelde van allen zoudt zijn als ge nu de edelste van allen bent.

Komaan, mijn allerbeste Antonio, ik smeed u, heb zorg voor uzelf zoals ge ook zorg hebt voor anderen. Onze Lorenzo zegt, dat ge niet alleen edelmoedig zijt je — gens geleerden, maar ook zeer ontwikkeld. Ik voormij geloof het en verheug me erover. Maar ge zult mij geen voldoening geschonken hebben voordat ge evenzeer in wetenschap als in grootmoedigheid hebt uitgeblonken. Indien juist de hoogst ontwikkelden u bij uitstek behagen, span u dan in opdat u bovenal uw Zelf behaagt.

Orde in het geheel is dus het belangrijkste, ja zelfs het allerbelangrijkste; reserveer, bid ik u, dagelijks vier uur voor uzelf en geef de overige tijd aan uw vrienden zoals het u uitkomt. Het ga u goed. Ge wilt toch wel dat het goed met u gaat? Studeer goed en ik smeed u, studeer vandaag; Wie morgen studeert, studeert nooit. 8 november 1473

Marsilio Ficino groet Pellegrino Agli.

Op 29 november bracht mijn vader, dokter Ficino, twee brieven van u voor mij mee naar Figline, één in proza, de andere in versvorm. Het lezen van beide heeft er zeker toe geleid, dat ik mij ten zeerste gelukkig prijs in een periode te leven die een jonge man heeft voortgebracht wiens roem en glorie deze tijd glans kunnen verlenen. Werkelijk, mijn beste Pellegrino, wanneer ik uw leeftijd in aanmerking neem en datgene wat dagelijks van uw hand verschijnt, dan verheug ik mij niet alleen over zoveel gaven in een vriend, maar word ik ook met grote bewondering vervuld. Ik weet werkelijk niet wie van de klassieke schrijvers, wier nagedachtenis wij in ere houden, het op uw leeftijd zo ver gebracht had - om van de huidige schrijvers maar te zwijgen. En dit schrijf ik niet zozeer toe aan uw kunde en ijver, maar veeleer aan die goddelijke vervoering, zonder welke, volgens Democritus en Plato³, geen mens ooit groot is geweest.

De hevige gemoedsbewegingen en vurige verlangens, waarvan uw geschriften uitdrukking geven, bewijzen, zoals ik reeds gezegd heb, dat ge door deze vervoering bezielde en innerlijk bewogen zijt. Juist deze impuls, die de uiterlijke beweging op gang brengt, is volgens de oude filosofen het voornaamste bewijs, dat er in ons wezen een goddelijke kracht schuilt. Maar nu wij eenmaal het woord vervoering genoemd hebben, zal ik kort en bondig, zoals een brief dat

vereist, de mening van onze Plato weergeven, zodat ge zonder moeite begrijpt wat precies vervoering is, hoeveel aspecten ervan zijn en welke godheid voor de verschillende aspecten verantwoordelijk is. Dit zal, naar ik vertrouw, aan uw wens tegemoetkomen en ook van het meeste nut voor u zijn.

Evenals Pythagoras, Empedocles en Heraclitus vóór hem, is ook Plato van mening, dat onze ziel, alvorens af te dalen in een lichaam, in hemelse gebieden heeft verwoeld, waar zij - zoals Socrates in de Phaedrus²⁾ zegt - door het beschouwen van de waarheid wordt gevoed en en vreugde smaakt. Die filosofen, die ik zojuist heb genoemd, hadden van Hermes Trismegistus³⁾, de grootste wijze van Egypte, geleerd dat God de uiteindelijke bron en het licht is, van waaruit het beeld van alle dingen, die zij Ideeën⁴⁾ noemen, naar buiten schijnt. Aldus menen zij, dat wanneer de ziel de eeuwige Geest van God voortdurend beschouwt, zij ook de natuur van alle dingen duidelijker ziet. Op deze wijze zag de ziel, volgens Plato, de rechtvaardigheid zelf, zij zag de wijsheid, zij zag de harmonie en voorzeker de wonderbaarlijke schoonheid van de Goddelijke Natuur⁵⁾. Al deze begrippen noemt hij nu eens Ideeën, dan weer Goddelijke Essenties, of oorspronkelijke Natuur, die in de eeuwige God bestaat. Zolang de menselijke geest daar verblijft, wordt hij door volmaakte kennis rijkelijk gevoed. Maar wanneer de zielen zich in een belichaming terneer laten drukken door aan aardse zaken te denken en daarnaar te verlangen, dan, zo zegt men, drinken zij bij deze voortdurende afdaling uit de rivier de Lethe, dat is de vergetelheid van het Goddelijke, terwijl zij tevoren gevoed werden met ambrosijn en nectar, dat wil zeggen met de volmaakte vreugde en kennis van God. En zij kunnen niet

eerder terugvliegen naar de hoogste sferen, vanwaar zij door het gewicht van hun aardse gedachten waren neergezonken, dan wanneer zij beginnen terug te denken aan die Goddelijke Natuur, die zij aan de vergetelheid hadden overgeleverd. Die goddelijke filosoof⁶⁾ is van mening, dat wij dit bereiken door twee deugden; de ene staat in verband met onze wijze van handelen en de andere heeft betrekking op beschouwing; de een noemt hij met een gebruikelijk woord rechtvaardigheid en de andere wijsheid. Daarom zegt hij, dat de zielen naar hoger sferen vliegen op twee vleugels, die naar ik meen die deugden voorstellen. Evenzo zet Socrates in de Phaedo⁷⁾ uiteen, dat wij die deugden door twee aspecten van de filosofie verwerven en wel het handelende en het beschouwende. Vandaar dat hij ook in de Phaedrus⁸⁾ zegt: alleen de geest van een filosoof herwint zijn vleugels. Maar juist door het herwinnen van die vleugels wordt de ziel door hun kracht van het lichaam losgerukt, en vervuld van God wordt zij omhoog getrokken en daarvoor zet zij zich volledig in.

Deze bevrijding van het lichaam en deze inspanning noemt Plato goddelijke Vervoering en hij onderscheidt daarin vier aspecten.⁹⁾ Want hij meent dat de mensen zich nooit het goddelijke herinneren, tenzij zij door bepaalde aspecten ervan worden opgewekt, als waren het schimmen of beelden, die door de fysieke zintuigen worden waargenomen. Paulus en Dionysius¹⁰⁾, de grootste wijzen der Christelijke theologen, verzekeren ons dat de onzichtbare dingen van God begrepen kunnen worden door middel van de fysieke schepping, zoals die zich aan onze zintuigen voordoet.¹¹⁾ En Plato meent zelfs, dat de menselijke wijsheid de afspiegeling is van de goddelijke Wijsheid. Bovendien is hij van mening dat de harmonische muziek, die

wij met onze stem en met muziekinstrumenten maken, het beeld van de goddelijke Harmonie is, en dat die harmonische bevalligheid, die ontstaat uit een evenwichtige opbouw van de delen en ledematen van het lichaam, een afspiegeling is van de goddelijke Schoonheid.

Maar omdat de wijsheid niemand of althans zeer weinigen gegeven is en de wijsheid niet met de fysieke zintuigen kan worden begrepen, zijn daarvan slechts zeer weinig voorbeelden onder ons aanwezig, en zijn zelfs verborgen voor onze zintuigen en volstrekt onbekend. Daarom zegt Socrates in de Phaedrus¹⁹⁾, dat het evenbeeld van de wijsheid op geen enkele wijze met de ogen kan worden waargenomen, want als het wel waargenomen zou worden, dan zou het diep in het hart, die wonderbaarlijke liefde tot het goddelijke, waarvan het een evenbeeld is, opwekken.

Maar wel nemen wij het evenbeeld van de schoonheid met de ogen waar, en de weerklank met de oren, welke Plato de scherpste van de fysieke zintuigen noemt.¹⁹⁾ En zo herinneren wij ons dat wat wij vroeger, toen wij nog niet opgesloten waren in de kerker van het lichaam, reeds wisten omdat de impressies van belichaamde dingen door de zintuigen worden opgevangen en worden doorgegeven aan de geest. Door deze herinnering wordt de ziel in vuur en vlam gezet en haar vleugels uitslaand, ontruikt zij zich meteen aan de identificaties met het lichaam en ontdoet zich allengs van haar onzuiverheden. Zij wordt geheel en al door de goddelijke vervoering aangegrepen. Door de beide zintuigen die ik zoëven genoemd heb, worden twee aspecten voor deze vervoering opgewekt. Want wanneer wij de vage herinnering aan deze en innerlijke ware Schoonheid herwinnen, doordat wij haar evenbeeld met de ogen ontwaren, verlangen wij met een onuitblusbaar en verborgen geestesvuur naar deze schoonheid.

Dit nu noemt Plato goddelijke Liefde en hij beschrijft haar nader als de wens - voortgekomen uit de aanblik van het stoffelijke evenbeeld - om weer terug te keren tot het aanschouwen van de goddelijke Schoonheid. Bovendien is het noodzakelijk dat hij, die zo aangegrepen wordt, niet alleen deze bovenzinnelijke schoonheid wenst, doch dat hij zich ook ten volle verheugt in de aanblik van de schoonheid, zoals die zich aan zijn ogen voordoeet. Want het is door de natuur zo beschikt, dat wie iets begeert ook in de afspiegeling ervan vreugde heeft. Maar Plato meent, dat het een kenmerk is van een grove inborst en een bedorven natuur, indien iemand louter de schaduwen van deze schoonheid begeert en indien hij niets anders kan bewonderen dan wat hij met de ogen ziet. Want hij zegt dat zulk een mens een vorm van liefde aanhangt, die gepaard gaat met bruutheid en wellust. Hij beschrijft die begeerte als onredelijk en onbeschaamd, omdat zij zich alleen richt op het genot, dat door de zintuigen wordt opgewekt rond de fysieke vorm. Elders definiëert hij deze begeerte als de hartstocht van een ziel, die als het ware dood is in het eigen lichaam en leeft in een ander. Vandaar zegt hij, dat de ziel van de verliefde haar leven in een ander lichaam leidt. In navolging hiervan zeggen de Epicureërs dat de liefde een soort ineenstrengeling is van deeltjes, die zij atomen noemen, die ervoor geschapen zijn binnen te dringen in de persoon waaraan het evenbeeld van schoonheid is ontleend. Liefde van dien aard, zegt onze Plato, ontstaat uit een ziekelijke hartstocht van de mens die vol zorg en ongerustheid is. Zij overkomt die mensen, wier geest dermate in duisternis is gehuld dat hij geen gedachte wijdt aan iets verhevens of aan iets dat boven de middelmaat uitsteekt, noch aan iets anders denkt dan aan het kwetsbare en vergankelijke beeld van dit kleine lichaam; en hij kijkt

niet op naar de hemel, ingesloten als hij is door duisternis in een uitzichtloze kerker.¹⁴⁾ Maar zij wier geest vrij en schoongewassen is van het stof van het lichaam, zijn op het eerste gezicht verrukt van de vormen en de bekoorlijkheid van welk lichaam ook dat zich aan hen voordoet, daar het immers een evenbeeld van de goddelijke Schoonheid is.

Zij moeten zich echter terstond van deze verbeelding ontdoen en zich de goddelijke Schoonheid herinneren, die zij boven alles met eerbied moeten beschouwen en oprecht moeten wensen. Want door deze vurige wens naar Schoonheid kunnen zij naar hemelse streken getrokken worden. Deze eerste poging om zich op vleugels te verheffen noemt Plato goddelijke extase en vervoering. Mij dunkt dat dit genoeg is over de vervoering, waarvan ik gezegd heb dat zij door de ogen ontstaat.

Door de oren nu neemt de ziel de zoetste melodieën en harmonieën tot zich door de weerklank waarvan zij wordt aangemoedigd en opgewekt om met een scherper en subtieler orgaan van de geest de goddelijke muziek te overwegen. Volgens de Platonisten is de goddelijke muziek tweërlei; zij menen namelijk dat de ene soort geheel in de eeuwige Geest van God bestaat en de andere in de orde en beweging van de hemelen, waardoor de hemellichamen in hun kringloop een wonderbaarlijke samen-zang scheppen. Aan beide had onze ziel deel eer zij in een lichaam opgesloten werd, maar de ziel gebruikt de oren als een opening, waardoor zij in verbinding staat met wat achter die duisternis is. Hiendoor ontvangt zij, zoals wij reeds eerder zeiden, de weerklank van deze onvergelykbare muziek. Op deze wijze wordt zij teruggedbracht tot een diepe en stille staat van herinnering aan die harmonie, waarin zij zich vroeger verblijdde. En gloeiend van verlangen om deze ware muziek weer te mogen genieten, wenst

zij naar haar eigenlijke woonplaats terug te vliegen. Omdat zij begrijpt dat zij, zolang zij is ingesloten in de duistere woning van het lichaam, dit op geen enkele wijze kan bereiken, spant zij zich in om datgene, wat zij hier niet kan bereiken, tenminste naar haar beste krachten na te bootsen. Deze nabootsing echter is bij de mens van tweeërlei aard. Sommigen bootsen de hemelse muziek na door meerstemmige gezangen en door de klank van verschillende muziekinstrumenten en hen noemen wij oppervlakkige en zeer middelmatige musici. Er zijn echter andere musici, die de zin voor de diepere betekenis en de kennis van de muziek volgens verzen, voeten en maten rangschikken in hun streven om de goddelijke en hemelse harmonie na te bootsen. Daarbij worden zij geleid door een dieper en krachtiger onderscheidingsvermogen. Dat zijn degenen die, bezield door goddelijke inspiratie de meest plechtige en helderklinkende liederen laten weerklinken. Plato noemt deze plechtige muziek en poëzie de meest doeltreffende vertolkster van de hemelse harmonie, want de oppervlakkiger muziek, die wij zoëven vermeldden, bekoort slechts door haar zoete melodieën. De poëzie daarentegen brengt juist datgene wat aan de goddelijke harmonie eigen is, door ritme en klank in de meest verheven en, zoals de dichter zou zeggen, Delphische ingevingen, vol vuur tot uiting. Hierdoor bekoort zij niet alleen het oor, maar draagt zij tevens het zoetste en het meest op het hemelse ambrosijn gelijkende voedsel voor de geest aan en daardoor schijnt zij zeer dicht tot het goddelijke te naderen. Plato meent, dat deze poëtische vervoering haar oorsprong heeft in de Muzen.

Maar hij acht zowel de mens als zijn dichtkunst onbeduidend die zonder de bezieling van de Muzen de poorten der poëzie wil naderen, in de hoop enkel door vakmanschap een goed dichter te worden.¹⁹⁾ Die dichters ech-

ter, die door hemelse inspiratie en kracht worden meege-
sleept, doen vaak zulke door de Muzen ingegeven uitspra-
ken, dat zij deze, wanneer de vervoering geweken is, zelf
niet goed meer begrijpen.¹⁶⁾ Naar mijn mening nu wil de
goddelijke Plato de Muzen opvatten als de hemelse
gezangen en daarom zegt men, dat het woord voor
melodie "canora" en het woord voor Muzen "camaenae"
van "canere"-zingen-zijn afgeleid. Daarom proberen god-
gelijke mensen, geïnspireerd door de Muzen, dat wil zeg-
gen door hemelse wezens en gezangen, dezen na te boot-
sen door middel van de toonaard en het metrum van de
dichtkunst. Zo ook zegt Plato, wanneer hij in De Republiek¹⁷⁾
spreekt over de omwenteling van de hemellichamen, dat
iedere Sirene haar eigen baan beschrijft, waarmee hij
wil zeggen, zoals een van zijn volgelingen¹⁸⁾ opmerkt, dat
door de kringloop van de hemellichamen aan de goden
een gezang wordt opgedragen. Want in het Grieks bete-
kent de naam Sirene: zij die voor God zingt. Evenzo zei-
den de theologen uit de Oudheid, dat de negen Muzen
de acht muzische gezangen van de hemellichamen waren,
met daarbij de ene, door allen tezamen gemaakte har-
monie.¹⁹⁾

Aldus komt de Poëzie voort uit de goddelijke vervoering
de vervoering uit de Muzen en de Muzen uit Jupiter.
Want de Platonisten noemen Jupiter dikwijls de ziel
van het hele universum, die hemel en aarde, de zeeën,
de lichtende maanbol en de zon, afstammeling der Tita-
nen, van binnen uit voedt.²⁰⁾ Alle delen doorstromend houdt
hij de hele massa in beweging en vermengt zich met het
grote geheel. Hieruit volgt dat in Jupiter, die de geest en
de ziel is van het hele universum en die de hemellicha-
men in beweging brengt en bestuurt, ook de muzische
gezangen, Muzen genaamd, hun oorsprong hebben. Daar-
om zegt een beroemd Platonist: "Bij Jupiter begint de
Poëzie, van Jupiter is alles vol", omdat de ziel, die Jupiter

genoemd wordt, overal in volle kracht aanwezig is en alles vervult. Zoals Alexander Milesius, volgeling van Pythagoras, zegt, schiep hij door de hemel als een soort cithar te bespelen, de hemelse harmonie. Vandaar ook zegt Orpheus²⁹, de goddelijke dichter: "Jupiter is de eerste, Jupiter is de laatste, Jupiter is het hoofd, Jupiter is het midden. Alle werelden zijn uit Jupiter geboren, Jupiter is de grondslag van de aarde en van de hemel, die de sterren draagt. Jupiter verschijnt als het mannelijke, maar tevens is hij de onvergankelijke bruid. Jupiter is de levensadem en de verschijningsvorm van al wat gescha- pen is. Jupiter is het diepste van de zee, Jupiter is de be- weging van het onvermoeibare vuur. Jupiter is de zon en de maan, Jupiter is de koning en vorst over alle din- gen. Hij verbergt zijn licht en doet het weer opnieuw uitstralen, uitdrukking gevend aan de gedachten van zijn milddadig hart".

Hierdoor is het te begrijpen dat Jupiter door alles te door- dringen, alles omvat en alles onderhoudt, zodat men met recht zegt: wat ge ook ziet, waar ge ook gaat, over- al is Jupiter.

Hierna volgen de overige soorten van goddelijke verve- ring, die hij in tweeën verdeelt. Een daarvan behoort vol- gens hem tot het gebied der mysteriën en de andere totdat der toekomstige gebeurtenissen, hetgeen hij profetie noemt. De eerste vorm van vervoering beschrijft hij als een zeer hevige beroering van de ziel om alles wat te maken heeft met godsdienst, met reinigungsoffers en heilige ceremoniën, ten uitvoer te brengen. Maar de in- stelling van de geest, die deze vervoering valselyk na- bootst, noemt hij bijgeloof. De tweede vorm van vervo- ring, waaronder hij profetie rekent, is naar zijn zeggen niets anders dan een voorvoelen, ingegeven door god- delijke inspiratie, hetgeen wij met een vertrouwd woord zienersgave en profetie noemen. Indien de ziel hierbij

zeer fel is ontvlamd, noemt Plato dat vervoering. Dan wordt de menselijke geest losgerukt van het lichaam en door een goddelijke impuls in beweging gezet. Indien iemand echter meer door menselijke vindingrijkheid en schranderheid dan door een goddelijke ingeving de toekomst voorziet, dan vindt Plato, dat een dergelijk voorvoelen eerder vooruitzien en waarzeggerij genoemd moet worden. Uit dit alles is wel duidelijk dat er vier soorten van goddelijke vervoering zijn. Liefde, Poëzie, de Mystериën en Profetie.

Die andere, alledaagse en volstrekt onzinnige liefde is een valse nabootsing van de goddelijke Liefde. De lichte muziek bootst, zoals wij gezegd hebben, de Poëzie na, het bijgeloof de Mystериën en de waarzeggerij de Profetie. De eerste vervoering schrijft Socrates volgens Plato toe aan Venus, de tweede aan de Muzen, de derde aan Dionysus en de laatste aan Apollo.²⁹

Nu heb ik er om twee redenen de voorkeur aan gegeven de vervoering die betrekking heeft op de goddelijke Liefde en Poëzie uitvoeriger te beschrijven. Ten eerste omdat ik heb geconstateerd dat ge klaarblijkelijk door beide hevig wordt beroerd en ten tweede opdat ge u indachtig zult zijn, dat wat door u wordt geschreven, niet van u afkomstig is, maar van Jupiter en de Muzen, van wier goddelijke Geest ge vervuld wordt. Daarom, o Pellegrino, zult ge juist en goed handelen, zoals ge naar ik meen tot nu toe steeds gedaan hebt, indien ge erkent dat gij niet de maker en de bron van de mooiste en grootste dingen zijt, noch iemand anders onder de mensen dat is, maar veelmeer de onsterfelijke God.

Vaarwel en wees ervan overtuigd, dat niemand mij dierbaarder is dan gij.

Figline, 1 december 1457.

9 NAAR HET GELUK DAT EEUWIG IS ZIJN VERSCHILLENDE STAPPEN

Marsilio Ficino groet Lorenzo de 'Medici, een grootmoedig mens.

Bij het uitvoerige gesprek dat wij onlangs in Careggi hadden over het geluk, kwamen wij, met de rede als gids, uiteindelijk tot dezelfde slotsom. Gij hebt toen op fijnzinnige wijze nieuwe redenen gevonden, waarom geluk veeleer op een werking van de wil dan van het intellect berust. Gij wilde deze gedachtenwisseling in verzen schrijven en vroeg mij dat in proza te doen. Gij hebt uw opdracht reeds vervuld in de vorm van een mooi, met zorg geschreven gedicht, ik zal mij nu, met Gods inspiratie, zo kort mogelijk van mijn taak kwijten.

Er zijn drie soorten menselijk goed. Ten eerste is er het goede wat de mens toevalt, ten tweede het lichamelijk-, ten derde het geestelijk goed.

Het goede wat de mens toevalt is: rijkdom, aanzien, bemindheid en macht. Het eerste, rijkdom, is niet het hoogste goed, zoals koning Midas meende, het wordt immers niet terwille van zichzelf, maar terwille van lichaam en geest gegeven. Ook aanzien en bemindheid vormen niet het hoogste goed, al placht Augustus te zeggen van wel, ook hiervoor is men van zijn omgeving afhankelijk. Meestal ervaren wij deze vormen van waardering niet; dikwijls worden zij naar willekeur, ongeacht verdienste, gegeven en herroepen. Ook macht is niet het hoogste goed, zoals Caesar gaarne zag. Immers, met onze macht groeien onze zorgen en beproevingen, stijgt het aantal mensen

dat wij moeten helpen, het aantal taken dat wij te vervullen hebben en het aantal vijanden om ons heen. Het lichamenlijk goed bestaat uit kracht, gezondheid en schoonheid. Kracht en gezondheid zijn niet het hoogste goed, zoals Milo uit Crotona scheen te menen. Dan zouden wij door het kleinste ongemak terneergeslagen worden. Noch is schoonheid, die de scepticus Erillus zo verheerlijkte, het hoogste goed. Niemand, hoe mooi hij ook gebouwd moge zijn, kan leven bij de gratie van die schoonheid alleen; schoonheid is eerder een weldaad voor degenen die haar niet dan voor degenen die haar wel bezitten.

Het geestelijk goed schuilt deels in het verstandelijke en deels in het niet-verstandelijke gedeelte van de geest. Het niet-verstandelijke deel bestaat uit de scherpte van de zintuigen en hun begeerten en verlangens. Aristippus meende dat hierin het hoogste goed gelegen was. Wij menen echter dat in geen hier van het geluk besloten ligt. Niet alleen omdat wij in scherpte van zintuigen door vele dieren worden overtroffen, maar ook omdat een scherp zintuig ons eerder pleegt te hinderen dan te helpen. Ook is het geluk niet gelegen in de wensen en verlangens van de zintuigen, want zij worden voorafgegaan door het vuur van begeerte, begeleid door twijfel en gevolgd door berouw. Met vele en langdurige pijnen wordt een kort moment van genot gekocht. Dat genot duurt even lang als de behoefte van het lichaam. Kijk naar de aantrekkelijkheid van het drinken die duurt zolang men dorstig is. Zo wordt elke behoefte tot last. Zinnelijke begeerte is onzuiver, onwaar en onbevredigend, omdat zij vaak vermengd wordt met haar tegendeel, met pijn. Als iemand zou zeggen, dat er zin-

nelijke begeerten zijn, die niet voortspruiten uit een behoefte, dan antwoord ik dat die zo zwak zijn, dat daarin geen enkel geluk te vinden is. Laat niemand het wagen geluk toe te schrijven aan de toestand, die bestaat uit de prikkeling en de genoegens van de zinnen; een dergelijke toestand is bedrieglijk, onstabiel en onrustig. Grof plezier vervult de geest niet, daar hij van nature subtielere genoegens nastreeft.

Enerzijds zijn er de aangeboren kwaliteiten van het redelijk deel van de geest, zoals scherpzinnigheid, een goed geheugen en vastberadenheid. Maar daaruit bestaat het geluk nog niet, want zij zijn goed voor hen die er een goed gebruik van maken, maar slecht voor hen die er een slecht gebruik van maken. Anderzijds zijn er de verworven kwaliteiten van het redelijk deel van de geest, zoals de morele en beschouwende deugden. Bestaat het geluk dan uit goed gedrag, zoals de Stoïcijnen en de Cynici meenden? Greenszins, want in praktijk brengen van morele deugden, zoals maat houden en volharding, is bewerkelijk en inspannend. Het doel dat wij nastreven, is echter niet in de inspanning maar juist in de stilte gelegen; wij drijven handel om vrije tijd te hebben en voeren oorlog om in vrede te leven. Bovendien worden goede gewoonten nooit gevolgd om hun eigen nut, maar als heilzaam middel ter reiniging en verstillig van de geest. Noch is de rust van de Epicureërs het hoogste doel. Een stille geest weerspiegelt de waarheid, zoals een heldere hemel het licht van de zon weerspiegelt.

Is het geluk dus gelegen in de bespiegelende deugden, zoals het overwegen van de waarheid? Zeer zeker bestaat geluk daarin. Maar er zijn verschillende soorten van overweging: de aardse, de hemelse

en de universele. Democritus stelde zich de eerste soort overweging tot doel. Anaxagoras wilde daarin niet berusten, omdat het hemelse verhevener is dan het aardse, maar hij wilde zich beperken tot de overweging van het hemelse. Daarom zei hij, dat hij geboren was voor dat soort overweging en dat de hemel zijn vaderland was. Aristoteles zei echter, dat hij het overwegen van het universele nog waardevoller vond en meende dat het geluk bestond uit de hoogste daad van de hoogste kracht, gericht op het hoogste doel. Maar er is verschil tussen de overweging van een geest gebonden aan het lichaam en een vrije geest. Aristoteles dacht, dat een mens in de eerste staat gelukkig was. Maar onze Plato ontkent dit, daar het overwegen van het goddelijke in dit leven altijd gepaard gaat met twijfel van het verstand en wankelmoedigheid van de wil. Derhalve spreekt Plato pas van ware gelukzaligheid, wanneer de geest, los van het lichaam, het goddelijke overweegt.⁹ Naast God worden ook de engelen tot de orde der goddelijke wezens gerekend. Avicenna en Al Ghazzali verklaren, dat de geest gelukkig wordt wanneer hij engelen in gedachten heeft. Dit weerspreken de Platonisten om twee redenen. Ten eerste, zo verklaren zij, is ons intellect zo gebouwd, dat het de oorzaak van alles wil weten en vervolgens de oorzaak van die oorzaak. Daarom gaat het zoeken van het intellect door tot het de oorzaak vindt die zelf geen oorzaak meer heeft, omdat het de hoogste oorzaak is. En dit is God alleen. Ten tweede, zo zeggen zij, wordt het verlangen van de wil door geen enkele vorm van goedheid bevredigd zolang wij het gevoel hebben dat er nog een andere, hogere vorm van goedheid bestaat. Het verlangen van de wil kan dus alleen door het

goede vervuld worden, dat alle goedheid te boven gaat. En wat is dit anders dan God? Daarom kan het zoeken van ons intellect en het verlangen van onze wil alleen in God rust vinden. Alleen God is dus de bron van menselijk geluk. Hieruit volgt, dat niets elders tot rust kan komen dan in zijn eigen oorzaak. Daar God alleen de werkelijke oorzaak is van onze geest, vindt hij slechts rust in God. Dit alles werd uitvoerig besproken in ons boek 'Over de onsterfelijkheid van de ziel'.

In zijn verhouding tot God, toont de geest twee aspecten. Hij beschouwt God met het intellect en verheugt zich in Hem door de wil. Beschouwing noemt Plato ambrozijs en vreugde nectar, maar intellect en wil noemt hij een vleugelpaar, waarmee wij naar God, onze Vader en ons Vaderland kunnen terugvliegen. Daarom, zegt hij, voedt de zuivere geest zich, wanneer deze in de hemel is aangekomen, aan het godenmaal met ambrozijs en nectar. De vreugde van dit geluk overtreft het beschouwen ervan. Zoals God onze verdienste in dit leven groter acht wanneer wij liefhebben dan wanneer wij zoeken, zo wordt ook in dat andere leven een grotere beloning gegeven voor liefhebben dan voor zoeken. Om vele redenen is het beter voor ons God lief te hebben dan Hem te zoeken. Ten eerste omdat niemand in dit leven God waarlijk kent. Maar hij die alles terwille van God vermaakt, heeft Hem waarlijk lief, ongeacht hoe hij God kent. Ten tweede is liefde tot God beter dan kennis over Hem evenals het slechter is God te haten dan Hem niet te kennen. Ten derde kunnen wij van onze kennis over God een slecht gebruik maken, onze hoogmoed ermee voeden, maar

onze liefde tot Hem kunnen wij niet misbruiken. Ten vierde kan, wie God zoekt, Hem hierdoor niets geven. Wie Hem echter liefheeft, offert zichzelf en al wat hij bezit aan God. God schenkt zichzelf eerder aan degene die Hem liefheeft dan aan degene die Hem blijft zoeken. Ten vijfde: door God te zoeken, komen wij ook na lange tijd nauwelijks verder, maar door Hem lief te hebben, komen wij in zeer korte tijd nader tot Hem, omdat de liefde, sneller, hechter en krachtiger dan het verstand, de geest met het goddelijke verbindt, want de kracht van het verstand ligt in het maken van onderscheid en de kracht van liefde bestaat uit het scheppen van eenheid. Ten zesde ervaren wij niet alleen een groter verlangen door God lief te hebben dan door Hem analytisch te benaderen, maar wij worden er ook door geheeld. Hieraan kunnen wij zien, dat wij met liefde meer bereiken dan het menselijk onderzoek met de geest ons oplevert.

Het past de minnaar, dat hij geniet van de geliefde en zich daarin verheugt; dat is het doel van liefde. Het doel van de onderzoeker echter is, dat hij gaat zien. Bij een gelukkig mens overtreft de vreugde het inzicht. Bovendien proberen wij te gaan zien om te genieten en niet omgekeerd. Wij kunnen een reden geven waarom wij inzicht willen hebben, maar voor genieten kunnen wij geen andere reden geven dan het genieten zelf. Wij verlangen het als het ware om het genot zelf. Wij verlangen niet eenvoudigweg het zien zelf, maar wij willen bepaalde dingen op een bepaalde wijze zien, ten einde er vreugde aan te beleven. De natuur heeft nog nooit enige vreugde afgewezen, maar gedachten heeft zij wel afgewezen, vooral gedachten die veel ergernis opwekken. Daarom geeft vreugde niet

alleen smaak aan het verstand, maar aan het gehele leven, want zonder vreugde zou alles smakeloos zijn. Vreugde is voller dan inzicht, want niet ieder inzicht gaat gepaard met vreugde, maar een ieder die vreugde beleeft, moet tot inzicht zijn gekomen. Zoals de natuur het erger vindt te lijden dan onwetend te zijn, zo vindt zij het beter gelukkig te zijn dan te weten. Zoals de natuur overal en altijd tracht pijn te ontvluchten, evenzo streeft zij vreugde en al wat daarmee samenhangt na, als het hoogste goed. Daar de kracht van het verstand zoals wij hiervoor gezegd hebben, bestaat uit het maken van onderscheid en de kracht van liefde uit het scheppen van eenheid, worden wij eerder met God verenigd door de vreugde van minnaars dan door het verstand, want vreugde maakt ons tot de geliefde Gods. Niet degene die het goede ziet, doch degene die ernaar verlangt, wordt goed. Evenzo wordt ook de ziel niet goddelijk door het overwegen van God, maar door Hem lief te hebben, evenals hout geen vlam vat door het licht van vuur maar door de hitte ervan. Dit wordt bevestigd door het feit dat de ziel niet het goede zelf is, maar het goede buiten haar eigen natuur moet zoeken. Hieruit volgt, dat een besluit van de wil om zich te richten op wat voor haar ligt, waarachtiger op het goede zelf gevestigd is, dan een verstandelijk idee dat in het hoofd aanwezig is. Het voorwerp van het verstand wordt in de verbeelding vastgehouden, maar de wil tracht als van zichzelf uit in het voorwerp over te gaan. Het verlangen of de begeerte vindt zijn oorsprong in het wezen van de dingen zelf en is aan geen beperking in ruimte en tijd onderhevig, want alles wat geschapen is, streeft naar iets. Kennis werkt door mid-

del van indrukken en is slechts weinigen en dan nog met tussenpozen gegeven. Het goede wordt dus vollediger ervaren door verlangen dan door inzicht. Als God geest van wil zou scheiden en beider wezen afzonderlijk in stand zou houden, dan zou de geest waarschijnlijk uiterlijk blijven zoals hij was, want de geest was tot dan toe een vorm van de rede. De wil echter zou waarschijnlijk veranderen, daar de wil dan een verlangen zou zijn zonder redelijke keuze. Maar de geest zou geen enkel geluk meer kunnen ervaren, want als een dier zonder smaak zou hij niets proeven. Hij zou niet kunnen oordelen en zou noch met zichzelf, noch met iemand anders kunnen instemmen. De wil echter, zou zoveel mogelijk van haar eigen goedheid genieten. Het hoogste goed te genieten blijkt dus eerder bij de wil dan bij het intellect te horen. Als de wens vervuld is, stopt de beweging, dat is gelukzaligheid; daarop was de wil vanaf het begin van de beweging gericht. Wanneer het intellect de natuur der dingen begrijpt, begrijpt het die dingen door middel van zijn eigen natuur en trekt hen als het ware naar zich toe; daarom kunnen wij niet zeggen dat het intellect de ziel beweegt. Maar wanneer de wil iets wens te begrijpen zoals het in wezen is, trekt zij de ziel naar buiten en staat daarom aan het begin van iedere beweging. Het einde van een beweging ligt buiten de ziel, en dat einde verbindt zich als vorm van dat schepsel, met de ziel. De ziel geniet door de wil in grote mate van deze voltooi-

*Uit het zinsverband blijkt wel, dat de wil zoals Ficino het woord gebruikt, vooral de betekenis in zich draagt van het gevoelsprincipe, of het hart van de mens, terwijl met de geest veelal het redelijk principe of het onderscheidingsvermogen bedoeld wordt.

ing. Want na gedane arbeid is het goed rusten. De zorg en de inzet om het goede na te streven en het kwade te vermijden is het werk van de emotie. De wil wordt niet alleen door God rijker beloond dan het intellect omdat zij meer vreugde schept in God, maar ook omdat het haar functie is, geluk te ervaren. Hoe vuriger iemand liefheeft, des te gelukkiger wordt hij. Want dan aanschouwt de substantie van het geluk zichzelf.

Wat kunnen wij hier nog aan toevoegen? De weg van de liefde is voor de mensen het meest geschikt om hen naar het oneindig goede te leiden, dat zichzelf immers aan zoveel mogelijk schepselen wenst te schenken, omdat veel meer mensen God beter vurig kunnen liefhebben, dan Hem goed kunnen zien. Het verwerven van het hoogste geluk is dus de taak van de wil.

Wat kunnen wij hier nog meer aan toevoegen? De beweging van de redelijke wezens is vrij, en omdat de mens vrij is, kan hij grenzen zo ver overschrijden en zo ver met zijn verdiensten vorderen, dat hij menige engel in geluk kan overtreffen. Wij overtreffen de engelen veeleer door lief te hebben en vol vreugde te zijn dan door te begrijpen. In onze pogingen God te leren kennen, beperken wij Zijn grootheid tot de omvang en het bevattingsvermogen van onze eigen geest, maar door Hem lief te hebben verruimen wij onze geest tot het grenzeloze van Zijn goddelijke goedheid. In het eerste geval verkleinen wij God tot ons eigen kleine patroon, en in het tweede geval laten wij ons opgaan in Zijn grootheid. Onze kennis van Hem reikt immers niet verder dan ons bevattingsvermogen. Maar wij hebben God lief, niet alleen zover wij Hem zien, maar ook zover wij geloven dat de goddelijke goedheid zich

uitstrekt buiten de grenzen van het direkt waarneembare. Waar ons inzicht in Gods oneindigheid versluierd is, kan onze liefde en vreugde intens en vurig zijn. De mate van onze vreugde wordt niet bepaald door ons inzicht, zoals sommigen menen; wie weinig ziet, kan veel liefde in zich hebben en omgekeerd.

Tenslotte is datgene waarin de ziel haar vervulling vindt, het hoogste goed van de ziel. Zij is echter niet tevreden met het beeld dat zij zelf van God heeft, want het beeld dat tot leven komt in het bewustzijn van de ziel, is van eigen maaksel, dat dezelfde beperkingen heeft in zijn volmaaktheid als de ziel zelf. Nimmer kan de ziel immers tevreden zijn met enig geschapen en beperkt goed. Het verstandelijk inzicht is dus niet het hoogste goed. De ziel is pas werkelijk tevreden wanneer zij wordt opgenomen in het bewustzijn van God en wanneer zij een beeld van God in haar eigen bewustzijn vasthoudt. Het genieten van het goede door de zintuigen bestaat niet wezenlijk daarin, dat het goede de zintuigen beroert, maar dat de zintuigen zich buigen voor het goede dat hen wordt aangeboden, zich er op richten en erin uitvloeien. Deze ommekeer en dit uitvloeien van de zinnen, dat in de geest plaatsvindt, is niets anders dan vreugde, zoals wij in het boek over de vreugde hebben uiteengezet. Evenzo als wij het verstand apart beschouwen, bestaat de vreugde van de geest in God niet uit Gods openbaring aan de geest, want dat is Gods genade en niet ons werk, maar veeleer uit het richten van de geest op God. Dat is vreugde.

Men moet niet denken dat de ziel zich om rust te vinden tot het aanschouwen van God wendt, maar de ziel wendt zich tot de manifestatie van God,

waarvoor zij het zien nodig heeft zodat zij zichzelf met God als vorm kan verenigen*. Evenals de smaak van iets niet ligt in het proeven van die smaak, maar in de smaak zelf die geproefd wordt. Daarom wil men proeven. Geen enkel verlangen zoekt een afspiegeling, maar het wezenlijke, anders zou een verlangen kunnen worden bevredigd door de herinnering of verbeelding van het gezochte, maar niet aanwezige goede. Het zien van God is bij ons een schijnbeeld en zoals ik hierboven zei, beperkt. Derhalve geeft een wilsdaad die erop gericht is zich te keren tot de oneindige God en wezenlijk in Hem uit te vloeien, meer blijk van besef van de eeuwigheid dan een daad van het intellect die naar zijn bevattingsvermogen een zekere kennis omtrent God heeft. Het hoogste goed is derhalve God. Gelukzaligheid is het zich verheugen in God, hetgeen wij doen door onze wil. Zeker brengt liefde die voortkomt uit de wil ons dichtter bij God, maar wij groeien en keren ons pas werkelijk naar God door blijmoedigheid.

Ieder schepsel ervaart op zijn eigen bijzondere wijze de eigenschappen en het aanzien van God. Een ieder tracht tenslotte allereerst die eigenschappen te verwerven die hij in dit leven heeft uitverkoren boven de andere en die hij tot dusverre naar vermogen volgde. Allen verheugen zich echter in de Ene Onverdeelde God, want God is één in de afzonderlijke beelden. Naarmate men een zuiverder begrip van God verkrijgt, wordt ook Zijn alom tegenwoordigheid duidelijker ervaren. Ieder mens kan zich naar eigen vermogen bewust zijn van de allesom-

*Met andere woorden: de functie van het onderscheidingsvermogen en de rede is niets anders dan de eenheid van alles te ontdekken, of te ontdekken dat alles slechts een manifestatie van de ene God is, waardoor de ziel zich dus met die ene God in de zichtbare vorm van alle schepselen kan verenigen.

vattende God en zich daarin verheugen door Hem op eigen wijze lief te hebben. Daarom, zegt Plato, is het hemelse koor vrij van afgunst. Aangezien het 't allerheerlijkst is datgene te bezitten waarvoor men liefde koestert, leeft een ieder die datgene bezit waarnaar zijn liefde uitgaat, tevreden en gelukkig. Want als twee minnenden hun vreugde met elkaar delen, zal elk van hen rust vinden in datgene waarnaar hun beider liefde uitgaat, en geen van beiden zal ook maar enigszins hoeven te vrezzen dat de aandacht van de ander worden afgeleid door iets van groter schoonheid. Hoewel de een meer kan bevatten dan de ander, ondervindt een ieder overvloed in het hoogste van zijn vermogens, zodat hij verder niets verlangt. Voorts wijkt degene die God liefheeft door zijn gevoel van liefde gráag voor elke wilsbeschikking en elk hem toegemeten deel van de goddelijke rechtvaardigheid.

De gelukzalige geest kan nooit van God worden afgewend en men moet niet beweren dat het met geweld wel kan. Van waar zou het geweld moeten komen in een ziel die omvat wordt door de almachtige God? Noch zal de ziel uit eigen beweging God verlaten, want onze wil verplaatst zich niet, tenzij dat terwille van het goede nodig zou zijn. Heeft onze wil zich eenmaal vastgehecht aan datgene wat volledig geworteld is in het goede en verkrijgt zij hiervan kennis, dan zoekt zij nimmer van daaruit een nieuw doel. Omdat het in de natuur van het goede ligt, de kracht van elk verlangen naar zich toe te trekken, volgt hieruit, dat het volkomen goede eeuwig op deze wijze werkt. Daar de wil alleen tot rust komt, waar zij meent dat het goede is, vindt zij slechts volkomen rust in

het volkomen goede. Wanneer de ziel, terwijl zij nog betrokken is bij de beweging van het lichaam, reeds voor het geluk kiest, dat aan geen enkele verandering onderhevig is, zal dit haar helpen om zich uiteindelijk op te heffen uit die beweging. De lagere delen van de ziel kunnen de hogere daar niet meer van afwenden, want zij gaan met hen over in de eeuwigheid wanneer de ziel overgaat in de oneindige staat van God.

Tenslotte: zou de ziel ooit los raken en terugvallen uit deze staat, dan zijn er twee mogelijkheden. Ofwel de ziel is zich van haar scheiding niet bewust en is in die onwetendheid natuurlijk niet gelukkig, ofwel zij is zich wel van haar scheiding bewust en is niet gelukkig omdat zij bang is en ziek. Wie dus eenmaal vreugde schept in God doet dat voor altijd.

Lees, gelukkige Lorenzo, met een vreugdevol hart wat uw Marsilio Ficino hierover geluk naar voren bracht en waarvan een groot deel reeds door U-zelf werd ontdekt. Het onderwerp is hier slechts kort behandeld, dat kan nu eenmaal niet anders binnen het beperkte kader van een brief. Dit alles staat echter uitvoeriger beschreven in de boeken over liefde en godsdienst.

Vaarwel.

OVER DE GODDELIJKHEID VAN DE ZIEL EN OVER GODSDIENST

Marsilio Ficino groet Francesco Bandini.

Wanneer anderen aan Marsilio Ficino en Giovanni Cavalcanti, zijn bijzondere oogappel, schrijven, schrijven zij twee brieven omdat zij veronderstellen dat waar zij twee lichamen zien, ook de wil tweevoudig is. Maar Bandini heeft om zo te zeggen met de ogen van een lynx doorzien dat er slechts één gezamenlijke wil is en daarom heeft hij één brief geschreven. Hierin noemt hij Marsilio onsterfelijk en goddelijk omdat hij zijn blik niet heeft gevestigd op het vleselijk omhulsel van die mens, maar naar het innerlijk heeft gekeken, en wel naar zijn ziel die, omdat zij door God aan de mens is gegeven, onsterfelijk en goddelijk is.

O, wat scherpzinnig zijt ge, Bandini, dat ge in één oogopslag ziet wat ik eerst tien jaar lang uitvoerig heb onderzocht en waar ik vervolgens in vijf jaar achttien boeken over heb geschreven.⁹ Het eerste van die boeken over de goddelijkheid van de ziel, die gij blijkbaar reeds hebt begrepen, begint met de volgende woorden: "Het menselijk geslacht heeft vanwege de beweeglijkheid van zijn geest, de zwakheid van zijn lichaam en zijn behoefte aan alle dingen een zwaarder bestaan op aarde dan een dier, en indien de natuur aan de mens geheel dezelfde beperkingen zou hebben gesteld, zou er geen levend wezen ongelukkiger zijn dan de mens. Maar het is onmogelijk dat de mens ongelukkiger zou zijn dan alle andere wezens, omdat de mens toch door zijn verering van God, dichter tot Hem kan komen,

die de bron is van alle geluk. Maar de mens kan alleen gelukkiger worden na de dood van het lichaam. En hieruit volgt zonder enige twijfel dat wanneer onze ziel deze kerker verlaat, er iets van het licht overblijft."

Maar genoeg hierover. Ge moet er werkelijk mee doorgaan, Bandini, de afzonderlijke dingen zo goed mogelijk te doorzien, want zo zult ge nooit bedrogen worden. Hij die de buitenkant bekijkt, ziet slechts schimmen en dromen. Binnenin is de spil en het wezen der dingen.

Ge hebt de belofte gedaan, ons eer te bewijzen zodra ge kunt. De goddelijke Plato en zijn volgelingen hebt ge reeds rijkelijk eer bewezen. Met uw belofte eert ge ons reeds nu, want wanneer een waarachtig man als Bandini een belofte doet, is zij daardoor reeds vervuld.

Vaarwel.

II ZELFKENNIS·EN·EERBIED·VOOR·HET·ZELF·
IS·HET·HOOGSTE·DOEL·

Marsilio Ficino wenst het geslacht der menschen heil toe, dat wil zeggen Zelfkennis en Zelfrespect.

Ken uzelf, gij goddelijk geslacht, gehuld in stoffelijke kledij. Ik bid u, stel uzelf open, gebruik zoveel ge kunt uw onderscheidingsvermogen; en ge kunt het zo dikwijls als ge het probeert. Ik zeg dus: maak onderscheid tussen ziel en lichaam en tussen de rede en zintuiglijke gewaarwordingen. Terstond zult ge dan het zuivere goud zien, gewassen van het aardse stof, en na het uiteenjagen der wolken zult ge de heldere lucht zien. Geloof me, dan zult ge uw Zelf eren als een eeuwige straal van de goddelijke zon. In de aanwezigheid van uw eigen Zelf zult ge het niet langer wagen, beschamende of waardeloze dingen na te streven of te overwegen. Niets kan verborgen zijn voor God, want door Hem alleen is alles toegankelijk wat maar toegankelijk is. Niets van u blijft verborgen voor de geest, die het eeuwig levende beeld is van God, die in alles leeft. Als het eerbiedwaardige gelaat van een oud vorst eerbied opwekt, eerbiedig dan altijd en overal de wonderbaarlijke tegenwoordigheid van God, de Koning van het heelal, en eerbiedig tevens de alles doordringende aanwezigheid van de geest, die de koningin is van het stoffelijke.

Terecht houdt de goddelijke Pythagoras ons daarom voor: "Eerbiedig uw Zelf". Wie niet rood zou worden van schaamte wanneer hij in tegenwoor—

digheid van zijn eigen Zelf vele gedachten koestert en duldt dat zijn van nature goddelijke ziel de slaaf is van zijn dienaar, het lichaam, en deze goddelijke parel onderdompelt in het slijk, lijkt zeker niet zijn eigen waarde te kennen of rekening te houden met die goddelijke uitspraak: "En gij hebt hem een weinig minder gemaakt dan de engelen" en de woorden die daarop volgen.⁹ Verder staat er geschreven: "Ik heb wel gezegd: gij zijt Goden en gij zijt allen kinderen des Allerhoogsten."⁹ Ach, al te onwetend is uw geest en blind uw hart. Ontwaak toch eindelijk, bid ik u, uit deze diepe slaap. Kom weer tot uzelf, bezweer ik u. Want als ge weer tot uzelf komt, zult ge gelukkig herademen. Waarom houdt ge de blik zolang op de aarde gericht? Gij Goden, gij die de aarde bewoont doch wier vaderland de hemel is, vestig uw blik op de hemel. De mens is een aardse ster, omgeven door een wolk, maar een ster is een mens die in de hemel verblijft. Gij zijt groot, o ziel. Kleine dingen schenken u geen voldoening. Ook zijt ge goedheid, daar het kwade u mishaaft, schoonheid daar ge het lelijke verafschuwt, en eeuwig zijt ge, daar ge het vergankelijke gering acht. Aangezien ge dit alles zijt, bid ik u, wanneer ge uw Zelf wilt hervinden, daar te zoeken waar dergelijke kwaliteiten zijn. Het grote is slechts daar, waar geen beperkende grenzen zijn, goedheid waar geen kwaad het besmet, schoonheid waar geen wanklank heerst, eeuwigheid waar niets ontbreekt. Zoek uzelf derhalve buiten de wereld, en teneinde dit te doen en uzelf daar te hervinden, dient ge tot buiten haar grenzen te stijgen en haar vandaar weer te beschouwen. Ge staat immers buiten de wereld

zolang als ge die in uw blik kunt omvatten. Maar gij meent, dat ge in de krochten der aarde verkeert omdat ge uzelf niet kunt zien uitstijgen tot boven de heilige lucht, doch uw schaduw, het lichaam, in de diepte ziet. Evenzo meent een kind dat over een waterput geleund staat, dat het op de bodem van de put staat en naar zichzelf kijkt; het kijkt echter naar zijn schaduw, als was deze op de bodem. Of zoals een vogel die hoog in de lucht vliegt, zou menen dat hij op de aarde vloog omdat hij zijn schaduw op de aarde ziet.

Laat dus de beperkingen van deze schaduw vallen en keer tot uzelf terug, want zo keert ge terug tot het grote. Weet, dat in de geest een onmetelijke ruimte heerst, doch in het lichaam een bij wijze van spreken eindeloze beperktheid. En dit kan men hieruit opmaken: getallen die de aard van de geest het dichtst benaderen, kunnen eindeloos groot maar niet eindeloos klein worden. Het lichaam daarentegen is eindig van grootte, doch eindeloos van kleinheid.

12 DE·DEFINITIE·DE·TAAK·EN·HET·DOEL·
VAN·DE·DEUGDEN·

arsilio Ficino groet Antonio Calderini.

Antonio, ge hebt mij reeds vaak gevraagd een omschrijving te geven van de deugden, en wellicht verwacht ge van mij een zeer uitgebreide weergave van die bekende discussies tussen de volgelingen van Aristoteles en de Stoïcijnen. Maar, mijn beste Calderini, dat is bij ons Platonisten niet de gewoonte. De kracht van de deugd bestaat immers eerder in de eenheid dan in de verdeeldheid. De volgelingen van Pythagoras meenden dan ook, dat eenheid leidt tot geluk en veelheid tot ongeluk. Ik zal dus een zeer korte omschrijving geven, temeer daar het juister is de deugd te beoefenen dan haar te kennen. Deugd is een staat van de geest die door onderscheidingsvermogen tot geluk leidt. Er zijn twee soorten deugden. De ene zetelt in het stille gedeelte van de geest, de andere in het bewegende gedeelte en is dus onderhevig aan de wetten van de rede. De eerste soort wordt bespiegelende deugden genoemd, de tweede zedelijke. De eerste zijn bespiegelend, omdat zij voortkomen uit bespiegeling en als zodanig leiden tot bespiegeling. De tweede zijn zedelijk omdat zij de verworvenheden van zeden en gewoonten zijn en als zodanig bestaan in de zeden en gebruiken. Tot de bespiegelende deugden behoren wijsheid, het overwegen van het goddelijke; wetenschap, hetgeen de kennis van de natuur is, verstand, dat wil zeggen het inzicht om persoonlijke en openbare zaken naar behoren te regelen; en tenslotte de kunst, die de juiste maat geeft aan alle handelingen die worden uitgevoerd. Tot de zedelijke deugden behoren rechtvaardigheid, die een ieder als vanzelfsprekend zijn deel

geeft; bovendien moed, die meer geneigd is tot oprecht handelen en ons verlost van de belemmering van vrees; en ten slotte beheersing, die de slaphed verdrijft om toe te geven aan begeerte, wat ook een belemmering is voor eerlijkheid. Gulheid en grootmoedigheid zijn de metgezellen van rechtvaardigheid en evenzo hebben andere deugden hun metgezellen.

En om het zeer kort te zeggen: de bespiegelende deugd is niets anders dan een verworven helderheid van inzicht, en de zedelijke deugd is als het ware een standvastige gloed, die in ons handelen aanwezig is en die verlicht wordt door dat heldere inzicht van de stille geest. Maar bedenk ook, dat er geen menselijke deugd kostbaarder is dan het onderscheidingsvermogen. Plato meent in de Politeia dat men om die deugd te verkrijgen, van al het andere afstand moet doen.³ Want alles schaadt en niets baat hem, die het goede niet van het kwade kan onderscheiden en het kwade niet van het goede kan scheiden. Wensen wij niet zelf het vermogen tot onderscheiden te verkrijgen? Dan dienen wij in alles oudere en meer ervaren mensen te raadplegen. Maar laten wij voor alles de tijd raadplegen, want welk van de tijdelijke dingen is ouder en beproefder dan de tijd? Wij kunnen echter pas rekening houden met de tijd, als wij de gebeurtenissen in het verleden vaak en zorgvuldig hebben overwogen. Want het verleden is onze leermeester voor het heden en de toekomst. Maar ook het overwegen van de toekomst onderwijst het heden. Want het is zeer moeilijk in het heden juist te handelen, wanneer men niet van iedere handeling het doel en uitgangspunt heeft overwogen.

Denk na zoveel als nodig is en laat wat overblijft aan God. Beschouw al wat volgt als door God geschapen. Want hij die Gods leiding met afkeuring bejegt, ontvangt afkeuring van God. Maar aangezien God het begin en het einde van alles is, en wij dus niet voor ons zelf leven maar voor God, zijn de eigenschappen die hierboven werden beschreven

slechts deugden in zoverre zij door ons worden beoefend teneinde God te dienen, Hem na te volgen en tot Hem te komen. Want God te dienen is de deugd der deugden, en God te bereiken is de beloning van de deugd.

13 DRIE·GIDSEN·EN·EEN·WAARACHTIG·
BEGINSEL·VOOR·HET·LEVEN·

Marsilio Ficino groet Lorenzo Franceschi.

Er zijn drie gidsen in het leven van de mens. De eerste bestaat uit beginselen die lang en zorgvuldig beproefd zijn. De tweede is de ervaring, die gesterkt wordt door langdurige toepassing. De derde is de autoriteit en het voorbeeld van die mensen uit de geschiedenis, die zich niet gemakkelijk door anderen lieten bedriegen en evenmin zelf ooit anderen wilden bedriegen. Wat ieder mens in zijn daden en handelingen naar buiten draagt is immers belangrijker dan wat hij zou hebben gezegd. Goed praten kunnen velen, goed handelen slechts weinigen.

In ieder geval is het beste beginsel voor het leven, dat ge overweegt en beproeft om zo veel mogelijk in harmonie met de geest te leven, waardoor ge altijd gelukkig zult leven, want in de geest zijn stilte en rust aanwezig. Doch wie de harmonie met de geest doorbreekt, vervalt tot een lager bestaan.

Zet uw zinnen er niet op om lang in het lichaam te blijven leven. Want zelfs een lang leven in een fysieke belichaming betekent niets ten opzichte van de eeuwigheid, temeer omdat wij in dit fysieke leven telkens verzwolgen worden door onbeduidende zaken. Leven terwille van het lichaam is een straf en mag wel de dood van de ziel genoemd worden. Probeer toch vooral wat onze Plato in de Gorgias¹⁾ aanbeveelt, zodat ge de tijd die God u hier op aarde heeft toegemeten zo goed mogelijk be—

steedt. Op deze manier kunt ge de zware straf van eeuwige ellende vermijden. Aldus wordt met Gods hulp het fundament gelegd voor een eeuwig leven, dat vervuld is van geluk.

arsilio Ficino groet Banco, de wiskundige.

Indien ge de herinnering aan het geluk wenst te versterken, moet ge u inspannen het kwade te vergeten. Het is waardevol om waardeloze herinneringen in de Lethe, de rivier van vergetelheid, te verdrinken, zodat ge de waardevolle overhoudt. Vermijd het geweld van hartstocht, o Banco, vermijd ook de onrust van vele bezigheden en gedachten. Ge wilt nuttig denken: koester dan zo min mogelijk gedachten en denk slechts daarover, waar zeer weinigen over denken. Dit bedoelde Pythagoras in zijn uitspraak: "Verlaat de platgetreden wegen, bewandel zijpaden." Waarom lopen de mensen zo doelloos rond? Scherpzinnigheid en een fijne neus zijn nodig, want een haas ligt verborgen achter het kleinste polletje gras. Het kwade ligt overal voor het grijpen; wat goed is, is in het kleinste hoekje teruggedrongen. Wenst ge een krachtige herinnering aan het goede en het geluk? Zorg er dan voor dat ge goed de redenen begrijpt van wat ge moet leren; die is immers de onverbreekelijke band tussen waarheid en herinnering. Wellicht zegt onze Plato daarom, dat wat eens goed begrepen is, nooit meer geheel en al vergeten kan worden.⁹ Bovendien moeten wij ons niet alleen de nuttige dingen trachten te herinneren, maar ook de aangename en lieflijke dingen. Want

voedsel dat zeer aangenaam van smaak is, wordt gemakkelijker in onze natuur opgenomen en verteerd. Hoe gulziger men iets in zich opneemt, hoe langer het wordt vastgehouden. Bovendien zijn zowel Aristoteles als Simonides²⁾ van mening, dat men altijd moet beseffen dat er een zekere orde aanwezig is, of althans onderkend kan worden, in alles wat geleerd moet worden. Deze orde bestaat uit de maat en het verband. Als ge iets in een geordende reeks hebt geleerd en één ding daarvan hebt onthouden, dan volgt de rest door de aard van die volgorde, of door de kennis van het weten, vanzelf. Hetzelfde is het geval met de aandacht van de geest die, als hij op een bepaald ding of op een paar dingen als een eenheid wordt gericht, veel krachtiger werkt dan wanneer die aandacht op vele dingen tegelijk wordt gericht. Want evenals de opeenvolging en rangorde van de delen tot een bepaald geheel voert, dat uit die delen is opgebouwd, evenzo brengt die orde de aandacht tot eenheid. Bovendien moeten wij ernaar streven, dikwijls te overwegen wat wij geleerd hebben; want zo wordt het voedsel van de geest verteerd en in de geest opgenomen. Ook is het van het grootste nut om datgene wat wij in fijne taal of door middel van lieflijke muziek en zang aan de herinnering hebben toevertrouwd, dikwijls te herhalen. Door het genot krijgen de dingen smaak; het is de spijs van de liefde, de prikkel van het verstand, het voedsel van de wil en de kern van de herinnering.

Tenslotte is een gevoel van verwondering en bewondering zeer behulpzaam bij het sterken van de herinnering, want het vergroot de aandacht

van de geest en in de diepte van de geest brandt het de verschillende kenmerken van de dingen in. Daarom houden kinderen, naarmate zij enthousiaster worden voor bepaalde dingen die nog nieuw voor hen zijn, de herinnering er aan ook langer vast. En wellicht koesteren zij ook minder gedachten dan de volwassenen, en bovendien gedachten die veel stiller en rustiger zijn. Maar laat ik daarover een andere keer schrijven.

Als wij de geneeskunst mogen geloven, moet het hoofd dikwijls met aloë gezuiverd worden en verkeren in de lucht van kaneel en majoraan. Ik weerleg dit geenszins, maar ik verkies veeleer het zuiveren van de geest. Want de geest moet eerst van het kwade gezuiverd worden alvorens van het goede en het geluk vervuld te kunnen worden.

Vaarwel, dat wil zeggen, zorg voor het goede voedsel voor uw geest. Dat zult ge echter alleen bereiken indien ge niet zo zeer op de kwantiteit dan wel op de kwaliteit let.

15 WIJ·MOETEN·NIET·DE·STROMEN·VOLGEN·
DOCH·OP·ZOEK·GAAN·NAAR·DE·BRON·

Marsilio Ficino, de Florentijn, groet Giovanni Plerio uit Padua.

In onze dagen zijn er velen die geen wijsgeren zijn doch wijsneuzen, die pochend beweren dat zij de denkwijze van Aristoteles beheersen, terwijl zij Aristoteles zelf zelden ten volle en slechts voor korte tijd hebben gehoord, en dan nog niet eens in het hem eigen Grieks, maar gestameld in een vreemde taal." Zij hebben hem dan ook nauwelijks begrepen.

Wanneer deze lieden in het openbaar temidden van kinderen staan te kwebbelen, lijkt het voor het volk alsof zij heel wat weten. Maar wanneer men hen thuis met kennis van zaken ondervraagt, blijkt dat zij weinig weten van physica, nog minder van wiskunde en nauwelijks iets van metaphysica. Zo zijn deze mensen, zelfs op zeventigjarige leeftijd, als kinderen, verstoken van zowel welsprekendheid als van taalkunde. Ook denken zij niet na over de natuur of over God, maar peinzen benepen over in een vreemde taal gestelde gezegden, die zij dwazelijk door elkaar halen en met elkaar verwarren. Derhalve voeren deze leeghoofdige sophisten dingen aan die een kring van knapen waardig zijn, doch niet de bloem der mannen. Zo leiden hun woorden er toe, dat men de wijsbegeerte met minachting bejegt. En zo leidt hun manier van leven er toe, dat men de wijsbegeerte afkeurenswaardig vindt. Hierdoor heeft onze Plato terecht van hen gezegd, dat zij

geen echtelieden van de wijsbegeerte zijn, doch echtbrekers, uit wie geen wettige zonen, doch slechts storende gedachten⁹ in de kring der filosofen, geboren kunnen worden.

Derhalve raad ik u aan, mijn vriend, de kinderlijke dwaasheden van deze lieden en hun inhoudloze studies te vermijden, want zij putten niet uit de bron, maar likken aan de stroom. En zij streven niet naar het licht van de waarheid, doch jagen stompzinnig de schaduw van ideeën na. Weet dat ge eerst dan toegang zult krijgen tot de waarheid, als ge de voetsporen der dwalenden zeer zorgvuldig weet te vermijden.

Groet onze vriend Bernardo Bembo, de zeer vermaarde Venetiaanse redenaar, namens mij.
Vaarwel.

16 DE MENS ZONDER RELIGIE IS ONGELUKKIGER DAN DE DIEREN.

Marsilio Ficino groet de redenaar Benedetto Colucci uit Pistola.

Ge spoort mij aan om toch vooral met de verdediging van de godsdienst voort te gaan, zoals ik die ben begonnen. Ik zal dit zeker naar vermogen trachten te doen, Benedetto, doch niet omdat het de godsdienst aan zulke verdedigers ontbreekt. Immers, ondanks haar belagers blijft zij overeind, want God, die altijd door alle volken geëerd wil worden, heeft dat zo bepaald. Maar wel omdat ik geloof dat ik dan pas gelukkig kan leven, of liever werkelijk kan leven, wanneer ik over goddelijke dingen schrijf, spreek of nadenk.

Ik ben stellig van mening dat het menselijke geslacht, als het de eredienst van God laat varen, ongelukkiger zal zijn dan alle dieren. Ik laat zijn voortdurende en veelvuldige bezorgdheid om het weerloze, zwakke en altijd lijdende lichaampje buiten beschouwing. Het zoeken van de rede, dat er voor lijkt te zorgen dat wij uitmunten boven de redelozen, juist dat, zeg ik, maakt ons, als de hoop op God verdwijnt, zonder twijfel ongelukkiger dan de redelozen, door de spijt over het verleden, de vrees voor de toekomst, de angst voor het heden en door de kennis van kwade zaken en de onverzadigbare begeerte naar talloze dingen.

Gelukkig de hemelbewoners, die, als baden zij in licht, alle dingen kennen. Niet gekweld door zorgen worden de dieren, die niets kunnen begrijpen

als waren zij in duisternis gehuld. Angstig en ongelukkig zijn de mensen, die, omdat zij midden in een wolk rondtasten, wankelen en heen en weer worden geslingerd. Slechts het goddelijke licht kan ons door de verdienste van godsvrucht en de gave van zachtmoedigheid rijkelijk waarheid en gelukzaligheid schenken.

arsilio Ficino groet Bernardo Rucellai, een vooraanstaand man en een dierbare vriend.

Na mensen vind ik niets heerlijkers dan te spreken met God; onder de mensen spreek ik met niemand liever dan met u, want God, de Heer van ons leven en de Bemiddelaar van onze vriendschap, hoort altijd wat ik met u bespreek. En nu moet gij luisteren hoe ik God altijd aanspreek. Ik spreek dit gebed tot God dagelijks uit, Rucellai, opdat God mijn geest verlicht en mijn wil versterkt. Gebruik het ook, als ge tenminste geen beter gebed hebt, want ik wens niemand God's genade meer toe dan u. Vroeger hoorde ik onze Lorenzo de' Medici veel van dergelijke gebeden bij de lier zingen, waarbij hij als het ware door een goddelijk vuur bezield werd. Maar luister naar het gebed:

Gij zijt het onmetelijke licht dat Zichzelf ziet en alle dingen in Zichzelf. Gij zijt de bron van het eeuwig stralende bewustzijn dat alle dingen verlicht. Gij zijt de innerlijke waarnemer in ieders hart; Gij zijt de bron en het object van iedere geestelijke waarneming. Gij zijt het onsterfelijke leven van alle levende wezens. Gij zijt het enige goed van al wat leeft.

Gij vervult het verlangen naar het volmaakt goede van hen die U zijn toegewijd. Gij alleen, o God, doet het verlangen naar het volmaakt goede in ons ontbranden, want Gij alleen zijt het hoogste goed. Gij zijt het meest zuivere licht van bewustzijn, en ik bid U om Uwentwil, dat Gij mijn verduisterde blik verheldert opdat ik U kan zien, en dat Gij mijn verkild hart verwarmt, dat naar U smacht. Open mijn bijna gesloten ogen, opdat ik U kan

aanschouwen, en richt mijn neergeslagen blik op om die op het hogere te vestigen.

Gij doordringt mijn diepste innerlijk, o onpeilbare diepte, maar ook verheft Gij het hoogste in mij, o onovertroffen verhevenheid. Wat doordringt mijn binnenste, wat verheft het hoogste in mij? Het zijn de ontzagwekkende stralen van uw wonderschone goedheid, die geest, ziel en lichaam geheel en al en op wonderbaarlijke wijze doordringen. Met die stralen vervult Gij mij zonder dat ik het mij bewust ben, daarmee lokt, dwingt en verteert Gij mij. O, uitzonderlijke majesteit, O ziel, buiten adem haast ik mij reeds naar U toe, enige bron van schoonheid. Maar zie hoe Uw minnaar al te zeer strompelt, de armzalige is kreupel; ik bid U, reik de manke Uw genadige hand, want Gij zijt mijn enige hoop. Ik smeeek U, leid die Gij lokt, ontvang die Gij bedwingt, verkoel die Gij verbrandt en verblijd die Ge benauwt. Moogt Gij hem deze vreugde schenken, Gij die de vreugde zelf zijt.

Ik weet dat al wat wij ooit verlangen, slechts in U alleen is, ja dat Gij het als enige zijt. Als dit goede ons behaagt, behaagt het ons niet door zijn uiterlijke vorm doordat wij begerig zijn naar de kwaliteit van het goede in alle goede dingen afzonderlijk. Indien het heilzame water dat, terwijl het alle dingen doorstroomt, afkomstig is uit de ene bron van goedheid die uit Zichzelf put, en in overvloed de afzonderlijke dingen overtreft, voorwaar dan willen wij zonder twijfel uit de bron van die goedheid zelf drinken. O, eeuwige bron van alle goedheid, uit U willen wij overal drinken. Een deel van het goede, of zelfs meerdere delen tezamen, lessen onze dorst niet, omdat wij nu eenmaal inzien, dat de goedheid zelf boven de afzonderlijke delen staat. Gij, O God, Gij alleen kunt deze smachtende dorst lessen. Gij, opperste Goedheid, dwing niet al de Uwen zolang alleen maar te smachten, O eerste geest, ver van alle waanzin, O eerste wijsheid zonder enige onwetendheid, niets van wat Gij in Uw wijsheid maakt, blijft verborgen.

Gij veronachtzaamt geen van de weldaden die Gij met Uw wil tot stand bracht en Gij bracht ze alle tot stand. Draagt Gij geen zorg voor het minste op aarde? Wel degelijk, en zelfs voor dat wat U niet eert. Zorgt Ge niet voor de geringsten en voedt Ge en vervult Ge hen niet? Kijkt Gij dan alleen op ons, die als enige op aarde Uw majesteit niet veronachtzamen, neer? Ik vraag U, laat Gij ons altijd rusteloos rond dwalen, terwijl wij als enigen erop vertrouwen alleen bij U rust te kunnen vinden? In het hoogste goed ontbreekt ondankbaarheid en slechtheid. Evenzo is er geen bedrog in de hoogste waarheid. Gij misleidt en bedriegt ons armzaligen werkelijk, als Gij ons dagelijks, verwond als wij zijn door Uw steken, dwingt angstig naar U te verlangen, terwijl Gij ons nooit geneest, ook als Ge ons opdraagt het tijdelijke met rust te laten om U eer te bewijzen, zonder dat Ge het tijdelijke met het eeuwige vergoedt, en ook als Ge bepaalt dat zij die U oprecht in ere houden, op aarde een armzaliger leven leiden dan de wilde beesten, zonder dat Gij hen in het hiernamaals een gezegender leven in het vooruitzicht stelt. Maar dat leven schenkt Gij ons wel degelijk, naar wij allen vurig hopen; Gij de instandhouder van het universum en de enige hoop voor het menselijke geslacht! Al het goede voor de mens is daar aanwezig, daarbuiten is niets goed. Het heldere licht van Uw intelligentie en het warme vuur van Uw liefde verheldert waarlijk ons begrip en doet in ons de wens ontvlammen om U te zien, lief te hebben, in U tot gestalte te komen en ons met U te verenigen. Zo brengt Uw eeuwig leven ons leven in U voortdurend weer tot leven. Zij die begiftigd zijn met het verstand van de onsterfelijken en wier omvangrijke wil de stervelingen regeert, hen past veedeer het onsterfelijke leven. Wanneer iemand door de kracht van de deugd verbonden is met de eeuwigheid en zich onthoudt van de tijdelijke geneugten, gaat zijn geest zo zeer uit naar de eeuwigheid, dat hij zinsbegoochelingen te boven komt. En zo verbindt iedere daad van de ziel zich op zijn eigen wijze

met de eeuwigheid: de wil door de wil, onderscheidingsvermogen door onderscheid te maken, en het leven door te leven. De eeuwigheid, die zich in de latere stadia van de ziel aan haar meedeelt, heeft zich bovendien reeds in het eerste stadium aan de ziel kenbaar gemaakt, want zo is het leven. Dus zal door U, hoogste Vader, enerzijds bij wijze van erfelijk recht en anderzijds als geschenk, ons Uw geluk zaligheid ten deel vallen.

Wij smeken U: laat ons er nu reeds aan deel hebben, doe dat als het U behaagt, zo bidde wij U. Maar als het U niet behaagt, omdat wij het nog niet verdienen zorgt U er dan tenminste voor dat wij noch verstrikt raken in de bedrieglijke verlokkingen van deze wereld, noch bezwijken onder de bedreigingen en slagen van de wereld. Heb medelijden met ons barmhartigste Vader, heb medelijden met Uw kinderen, verzorg de Uwen en herschep wie Gij geschapen hebt, uit U alleen zijn wij geboren. Gij alleen kunt ons verstand en onze geest vervullen van Uw zuivere waarheid en goedheid. Heb dus medelijden met Uw kinderen, die zo ver van het hemelse vaderland in deze wouden vol ellende in ballingschap leven. Wij bidde U, heb erbarmen met Uw kinderen, die zonder onderscheid dagen nacht smachten naar U als vader en vaderland. In het vaderland is stilte en absolute goedheid, in ballingschap is onrust, valsheid en het ware kwaad. In het leven kunnen wij echter voor een kort moment bevrijd van het kwade iets van ware goedheid en ware stilte proeven, wanneer wij door de inspanning van de geest of door de toewijding van het hart ons tot U mogen verheffen.

Eerbiedwaardige Vader, jaag de ontrouw en wanhoop en koelheid die ons zo lang van U gescheiden hebben ver van ons weg, en geef ons terug, eerwaarde Vader, wat ons met U verbindt: ware trouw, krachtige hoop en brandende liefde, opdat wij niet zomaar van U gescheiden worden, Gij die de bron van het leven en de bron van het licht zijt, zodat

wij, wanneer wij weer aan onszelf zijn overgelaten, niet ter-
stond afdwalen tot in de buitenste duisternis, als doden. La-
ten wij in eerbied voor U leven zo lang het kan, wij die altijd
in oprechtheid jegens U geleefd hebben, en laten wij altijd in
U leven. Laten wij stralen, schitteren, gloeien, branden, genie-
ten en in vreugde gelukkig zijn, ver van onze eigenzinnige
verlangens, tot in de eeuwigheid. Laten wij eeuwig en on-
bevreesd Uw oneindige schoonheid liefhebben. Mogen
wij eeuwig en ongestoord de vreugde smaken van Uw on-
eindige goedheid.

Marsilio Ficino groet Lorenzo de' Medici, een groot moedig man.

Wees duizendmaal gegroet, gij die na God mijn heil zijt. Zodra mijn hand de pen weer kon voeren, meende ik dat ik het eerst aan mijn bijzondere beschermheer moest schrijven. Maar wat zou ik hem dan wel schrijven?

Ik zou nu gaarne over ernstiger dingen dan gewoonlijk willen schrijven. De spreekwoordelijke "koetjes en kalfjes" zijn niet altijd verkwikkend. Wat belet Marsilio nu te schrijven? Het feit dat Lorenzo waarschijnlijk van plan is zo'n brief aan Marsilio te schrijven, die dat niet alleen toestaat, maar vroeger ook het voorbeeld heeft gegeven.

Tijdens mijn ziekte, Lorenzo, nam niets mijn geest heviger in beslag, dan de herinnering aan het nutteloos doorbrengen van de tijd en er stond niets tegenover wat mij een beetje kon troosten, behalve de herinnering aan die dingen waaraan ik met toewijding mijn tijd had besteed, hoewel dat niet veel was. Want slechts door het goddelijk voedsel van de waarheid wordt de geest waarlijk verblijd, gevoed en gesterkt. Dwaasheden bevredigen de onsterfelijke geest niet, die van nature het eeuwige en onmetelijke verlangt. Derhalve, zeer dierbare beschermheer, bezweer ik u bij de eeuwige God, om zuinig en voorzichtig met het kostbaarste goed, deze zo korte tijd, om te springen, opdat ge nooit tevergeefs berouw zult hebben van uw spilzucht en onherstelbare verkwisting. Het verspillen van tijd heeft Theophrastus zelfs op tachtigjarige leeftijd veelvuldig tot tranen bewogen en het

heeft de grote Cosimo toen hij over de zeventig, dikwijls in mijn aanwezigheid diep doen zuchten. Ik bid u, stel tegenover ijdele zorgen, overbodige spelletjes en onnodige bezigheden, die beroemde uitspraak van Socrates tot voorbeeld: „Verdwijen zo snel mogelijk, goddeloze vijanden, dieven van mijn geest, opdat ik niet gedwongen word buiten mijzelf te raken.” Langzaam beroven zij u van uw Zelf en brengen een mens die een geboren leider is, tot slavernij. Ik bid u, verlos u uit deze slavernij. Verlos u uit deze slavernij zolang ge nog kunt. Ge kunt het echter alleen in het moment van nu. Weest van nu af aan uw eigen meester. Geloof mij, het is niet verstandig te zeggen: „Ik zal leven.” Morgen is te laat. Leef vandaag. Wat ik vraag Lorenzo is gemakkelijk. Het is niet zo moeilijk één uur juist en nuttig door te brengen. Maak, bid ik u, iedere dag van één uur goed gebruik om de geest te bevrijden en te voeden, en leef dan gedurende die korte tijd gelukkig voor uw Zelf. Wijd de rest van uw tijd aan anderen, want ge weet maar al te goed dat ge dikwijls voor het welzijn van een ander moet leven, als ge voor uzelf wenst te leven. Maar bedenk dat ge dit slechts door Gods genade kunt doen. Ge zijt in de eerste plaats omwille van God voortgebracht en vervolgens omwille van uzelf en van de anderen. Doe zo min mogelijk mee aan het gewone vertier en vermaak, want God heeft u een grotere taak toebedeeld, ja zelfs de grootste taak van alle - en ik weet waarover ik spreek. Dit valse vertier verdwijnt even snel als de bliksem, die op het moment van ontstaan alweer in zijn tegendeel omslaat. Maar beloof mij niet meer om iets morgen te doen, want ge belooft iets wat ge niet bezit, noch weet ge of ge het ooit zult bezitten. Als ge slechts morgen eet en drinkt, zult ge dan niet binnen drie dagen dood zijn, mijn beste? Laat dat morgen vandaag sterven, laat het zo snel mogelijk sterven, opdat ge zelf niet sterft. Niets

is bedrieglijker dan dat "morgen". Het bedriegt alle mensen die de aarde heeft voortgebracht.

Hé, wat doet ge nu, dwaze Ficino? Immers Lorenzo zal of zijn wenkbrauwen fronsen of lachen. Allebei slecht, of liever: allebei goed. Ik ken immers de aard van de 'Medici. Uit het goede komt slechts het goede. Maar ik waarschuw in deze brief niet zozeer Lorenzo, dan wel Marsilio en andere stervelingen. Wij allen hebben ernstig te kampen met deze kwaal: "Morgen zal het gebeuren." Wij hebben nauwelijks de beschikking over de tegenwoordige tijd, want wij denken er zo licht over, dat wij nauwelijks de kracht hebben om er in te verblijven. Maar de toekomst is niets, zodat niemand de toekomst kan bezitten. Odwazen! Ongelukkigen! Wij stellen onze hoop op niets en wij misbruiken de schat die wij bezitten. Wij willen echter dat goed gebruiken, wat wij het minst bezitten. En zo zijn wij allen ziek tot bijna stervens toe. Men moet zich derhalve niet wenden tot Galenus of Hippocrates, maar tot Aesculapius en Apollo.

Vaarwel vandaag. Indien ge er op rekent morgen wel te varen, zult ge nooit welvaren.

Maar ik wil op deze brief het volgende zegel drukken: leen nimmer uw oor aan vleiers, noch aan afgunstigen die juist in ieder groot huis overvloedig aanwezig zijn. De eersten trachten de ogen van uw geest uit te steken, de laatsten trachten uw handen, dat wil zeggen uw vrienden, af te hakken. God zelf zal uiteindelijk de leugen vernietigen, maar de waarheid zal Hij altijd beschermen. Vertrouw alleen op God, Lorenzo, zoals ik dat ook doe.

Nogmaals: Vaarwel vandaag.

19 ANTWOORD · OP · DE · BRIEF · OVER · ZUINIG ·
OMGAAN · MET · TIJD ·

orenzo de' Medici groet Marsilio Ficino,
de wijsgeer en volgeling van Plato.

Ik was zeer verheugd over uw brief, die mijn verspilling van tijd zo laakte, dat mijn nietsdoen niet volledig nutteloos schijnt te zijn geweest. Want het gevolg van deze kleine tijdverspilling van mij is, dat ge zulke voorschriften hebt gegeven, dat ze niet alleen mij, maar allen die aan dezelfde kwaal lijden, kunnen baten.

Weliswaar hebt ge reeds dikwijls uw gedachten aan ons kenbaar gemaakt, maar in deze hele brief schijnt ge herhaaldelijk ieder ander bewijs van welwillende vriendschap jegens mijzelf te overtreffen. Het zij omdat ge in liefde jegens mij de eerste plaats inneemt en de anderen in vriendschap verre overtreft, het zij omdat ge in staat zijt die taken der vriendschap waarin anderen falen, rijkelijk te vervullen. De anderen immers, die ons met welwillendheid bejegenen, kunnen ons van dienst zijn met rijkdommen, eerbewijzen of genoegens, die echter alle onder de macht van het toeval staan, zodat wij niets hechter bezitten dan hun zwakheid en niets duurzamer dan hun onbestendigheid, hetgeen ge vaak hebt onderwezen en wat wij nog vaker hebben ervaren. Gij daarentegen, geeft mij raad in overvloed en onderhoudt een zodanige vriendschap met ons, dat duidelijk blijkt, dat ge evenzeer voor niemand van onze vrienden in deugd onderdoet, als ge hen in liefde overtreft. Bovendien doet ge het, omdat het

u niet is ontgaan, dat de deugden u geschonken zijn door de onsterfelijke God, op voorwaarde dat zij zoveel mogelijk mensen ten dienste staan, en omdat gij er niet toe bewogen kunt worden dit goddelijk geschenk te misbruiken.

Ik ben op aangename wijze verrast te horen, dat ge uw vroegere gezondheid hebt herwonnen. Nog veel meer zou ik mij verheugen indien ik door uw brief zou bereiken, dat ik mijn vroegere geestkracht zou herkrijgen. Hieraan wanhoop ik zeker niet, zowel gezien uw zeer strenge voorschriften, als het feit dat ik, zoals ge weet, niet uit kwaadaardigheid maar veel eer uit gemakzucht en de macht der gewoonte van het goede pad afwijk. Maar het is uw rol, evenals die van een apostel, om uit te leggen, te berispen en te bezweren en, aangezien ge weet dat ik voor dergelijke dingen vatbaar ben, om niet af te laten mij op al die manieren aan te sporen, waarmee ge denkt dat ge mijn diep gezonken geest kunt verheffen. Dit kunnen wij alleen van u verwachten, want niemand helpt ons liever, of geeft ons wijzer raad dan gij.

Ik wens u en mijzelf dus nogmaals geluk, omdat de onsterfelijke God u gezond en wel aan ons heeft teruggegeven. Uw ernstige ziekte heeft mij niet minder dan u gewaarschuwd. Want het zelfde lot zou de duisternis aan uw ogen en het licht aan de mijne hebben ontnomen. Niets kan ons leven immers meer verlichten dan uw zeer ernstige en liefdevolle raadgevingen en het zeer aangename contact met u. Wanneer dat er niet meer is, is het andere deel van ons leven, zonder hetwelk de rest niets is, geheel voorbij. Door dit gevaar gewaarschuwd zal ik met meer enthousiasme en vaker een beroep op u doen. En omdat het met de mens zo gesteld is, dat het voorbeeld een krachtiger

uitwerking heeft dan het gebruik van de rede alleen, zal ik van u en van de tijd voortaan een beter gebruik maken: van de tijd, omdat er geen morgen kan zijn, en van u, omdat ge een mens zijt, voor wie geen moment vrij is van het gevaar van de dood.

Vaarwel en draag zorg voor uw gezondheid.

Florence, 10 oktober 1474.

✠20✠ VOOR IEMAND VAN GOEDE WIL IS DE
TOEGANG TOT HET GOEDE NIET GEHEEL EN
AL AFGESLOTEN.

Marsilio Ficino groet Niccolo Michelozzi, een waar man.

Zij die iemand weerleggen, Michelozzi, doen dat gewoonlijk eenvoudigweg door hem tegen te spreken. Echter als Lorenzo de Medici het hogelijk met mij eens is, dan weerlegt hij mij volledig. Terwijl hij immers mijn brief waarin ik zijn verspilling van tijd in het verleden laak, zeer kunstig prijst, doet hij het voorkomen alsof hijzelf geen seconde van zijn leven nutteloos heeft doorgebracht. Wanneer nu, Niccolo, onze beschermheer in zijn nalatigheid zo is, dat hij nauwgezet geweest lijkt te zijn, welke indruk meent ge dan dat hij zou maken als hij nauwgezet had willen en kunnen zijn. Dat hij dit zeker wil bid ik hem, maar ik bid God dat hij het kan. Ofschon het niet zo zeer nodig is God te smeken dat hij het zal kunnen, als wel dat hij het zal willen. Ten eerste omdat de toegang tot het goede niet geheel en al afgesloten is voor degene die het goede wil. Ten tweede omdat God liever acht slaat op een oprechte wil dan op smeekbeden in woorden. Vaarwel, en spoor Lorenzo aan tot nauwgezetheid, opdat hij binnen korte tijd het Latijnse volk evenzeer in de leer overtreft, als hij ontegenzeggelijk boven zijn burgers in gezag uitmunt.

21 TOEPASSING IS TE VERKIEZEN BOVEN THEORIE.

Marsilio Ficino groet Lorenzo de Medici, een grootmoedig man.

Zoals muziek ons meer aanspreekt op het moment dat wij haar horen dan wanneer wij er later over denken, en zoals een gevecht ons heviger beroert wanneer wij er naar kijken dan wanneer het wordt verteld, zo ook wekken de daden van beroemde mannen ons vuriger op tot de deugd en vormen zij ons beter dan de woorden van redenaars en filosofen in hun gesprekken over de motieven. Want in de natuur is het zo geregeld, dat de dingen zelf veel meer kracht hebben dan hun namen; en de waarheid der dingen heeft een grotere uitwerking op de geest dan wat waarschijnlijk of onwaar is. Daardoor heeft de navolging van de socratische levenswijze méér mensen waarachtiger onderwezen dan de zedenleer van Aristoteles. En Christus is als éénling door Zijn voorbeeld voor meer mensen tot groter nut geweest om een waarachtig en heilig leven te leiden, dan alle redenaars en filosofen met hun woorden.

Ik prijs u, Lorenzo, omdat ge een zedenpreek niet versmaadt. Ik bezweer u echter: stel het levende voorbeeld verre boven woorden alleen. Vooral omdat ge u reeds lange tijd die eerbiedwaardige oude man tot voorbeeld hebt gesteld, die bij officiëel besluit tot Vader des vaderlands is uitgeroepen. Ik bedoel de grote Cosimo, uw grootvader en mijn beschermheer. Hij was wijzer dan de

anderen, godvrezend, rechtvaardig jegens de mensen en tevens grootmoedig, vol zelfbeheersing, vol zorg voor zijn familie, maar met nog veel meer zorg voor de aangelegenheden die betrekking hadden op de Gemeenschap. Hij leefde niet alleen voor zichzelf, maar ook voor God en vaderland. Onder de mensen was niemand nederiger van aard dan hij en tegelijkertijd was niemand verhevener.

Ik ben zo gelukkig geweest, Lorenzo, meer dan twaalf jaar met hem de filosofie te bestuderen. Hij was even scherp in de kunst van het redeneren als hij standvastig was in de kunst van het regeren. Hoewel ik veel aan onze Plato te danken heb, beken ik niet minder aan Cosimo verschuldigd te zijn. Want de idee van deugden, welke Plato mij slechts eenmaal had getoond, bracht Cosimo dagelijks in praktijk. Afgezien van zijn overige deugden was Cosimo zo zuinig op zijn tijd als Midas op zijn geld. En ofschoon hij zijn dagen zo spaarzaam mogelijk trachtte te besteden en daarom zijn uren zorgvuldig telde, betreurde hij die zo zuinig met ieder moment omsprong, toch het veelvuldig verlies van tijd. Tenslotte volgde hij de filosoof Solon na. Want hoewel hij gedurende zijn gehele leven ook bij de moeilijkste momenten op buitengewone wijze de filosofie in praktijk bracht, deed hij dit toch vooral in die dagen waarin hij uit deze wereld van schaduw naar het licht overging.

Nadat wij het boek van Plato over de ene oorsprong der dingen en het hoogste goed gelezen hadden, stierf hij vlak daarna, zoals ge weet — want ge waart erbij — alsof hij op het punt stond nu werkelijk overvloedig te drinken van datzelfde goed waarvan hij in zijn filosofische gesprekken reeds had geproefd. Vaarwel. Zoals God Cosimo naar het voorbeeld

van het heelal heeft geschapen, zoudt ge ook uzelf,
zoals ge reeds begonnen zijt, naar het voorbeeld
van Cosimo moeten vormen.

22 OVER DE DWAASHEID EN DE ELLENDE
VAN DE MENSEN · I ·

Marsilio Ficino groet Ricardo Angiolieri uit Anghiari, Oliviero Arduini en Antonio Serafico, zijn medefilosofen.

Waar heeft Democritus¹⁾ zo om gelachen? Waar was Heraclitus²⁾ altijd zo droevig om? De een, naar ik vermoed, om de dwaasheid van de mensen, de ander daarentegen om hun ellende. Dwaasheid schijnt lachwekkend te zijn, en ellende is betreurenswaardig. Wat is dwaasheid anders dan verminking van het onderscheidingsvermogen; wat is ellende anders dan kwelling door begeerte die voortkomt uit een gebrekkig onderscheidingsvermogen? Wie zal ontkennen dat mensen die zich zorgen maken om andermans zaken, maar hun eigen zaken verwaarlozen, dwaas zijn? Zij waarderen wat vreemd is en nieuw, en zij minachten juist wat gewoon is en reeds lang aanwezig. Door hun aanhoudend verlangen naar de dingen die zullen komen, genieten zij niet van de dingen die er zijn. Om tot rust te komen, moet de beweging ophouden, maar zij beginnen altijd aan nieuwe en andere activiteiten, om later eens tot rust te zullen komen. Aan de ene kant vergaren ze rijkdommen alsof ze nooit zullen sterven, aan de andere kant geven zij zo toe aan genotzucht alsof iedere dag hun laatste zal zijn. Laten wij dit onderwerp nu laten rusten, we zouden er immers eindeloos over door kunnen gaan.

Niet anders dan zeer dwaas acht ik de houding van vele mensen, die hun lichaam, een wild, schadelijk en ongetemd beest, met grote zorg voeden, terwijl

ze zichzelf, dat wil zeggen hun ziel voor zover ze er een hebben, van honger laten omkomen. En terwijl wij zo leven, of liever terwijl wij zo langzaam sterven, verwonderen wij ons erover dat we ongelukkig zijn, alsof wij iets anders kunnen oogsten dan wij zaaien. Ellende is de vrucht van dwaasheid. Maar waarom? Omdat wij als dwazen het lichaam overvoeren en de ziel verwaarlozen. Zo maken wij het ene dik en krachtig, en het andere mager en zwak. Zo komt het dat de ziel in haar kleine en zwakke staat het lichamelijke als groot en krachtig beschouwt. Naar wat groot schijnt, verlangt zij in hoge mate en voor wat sterk schijnt, is zij zeer beducht. Daarom wordt de ongelukkige mens deels geprikkeld door het vuur van begeerte en deels door de gruwel van de vrees.

Laten wij in 'shemels naam de geest met geestelijk voedsel voeden en haar daarmee doen groeien, zodat zij, wanneer zij ooit groot zal zijn geworden en daarmee het lichamelijke als onbelangrijk zal beschouwen, nooit meer door een aanval van het lichaam van haar stuk kan worden gebracht. Laten wij opstijgen naar de hoge wachttorenen van de geest en het stof van het lichaam achterlaten, en laten we dan het goddelijke van nabij en het menselijke van een afstand bekijken. Het goddelijke zal zich groter aan ons voordoen dan gewoonlijk en het menselijke kleiner. Dan, terwijl wij het goddelijke leven deelachtig zijn en ons niet bekommeren om het menselijke, zullen wij niet meer dwaas en ellendig zijn, maar wijs en gelukkig.

Vaarwel.

25 OVER · DE · DWAASHEID · EN · DE · ELLENDE ·
VAN · DE · MENSEN · II ·

Marsilio Ficino groet Pietro Vanni, Cherubino Quarquagli en Domenico Galleti.

Gij hebt in de school een afbeelding van de aardbol gezien, geflankeerd door de beeltenissen van Democritus en Heraclitus, waarbij de een licht en de ander weent. Waarom licht Democritus, waarom weent Heraclitus? Om de mensen natuurlijk, die zich gedragen als monsterachtige, dwaze en ellendige beesten.

Stervelingen verlangen dagelijks het goede van God, maar zij verlangen niet er een goed gebruik van te maken. Zij wensen dat het lot zich richt naar hun begeerte, maar het kan hun niets schelen of hun begeerte zich richt naar de rede. Zij streven ernaar juist de onbelangrijkste dingen, zoals huisraad, zo mooi mogelijk te maken, maar om de geest mooi te maken, daar leggen ze zich bijna niet op toe. Zij zoeken zorgvuldig geneesmiddelen voor de ziekten van het lichaam, maar de ziekten van de geest verwaarlozen zij. Zij verkeren in de veronderstelling dat zij met anderen in vrede kunnen leven, terwijl ze nota bene met zichzelf voortdurend oorlog voeren. Er heerst immers een voortdurende strijd tussen lichaam en geest en tussen de zintuigen en de rede. Zij vertrouwen erop dat zij met iemand anders een trouwe vriendschap kunnen sluiten, terwijl geen van hen trouw blijft aan zichzelf. Wat zij zouden moeten goedkeuren, keuren ze af en wat zij zouden moeten willen, wil-

len ze niet. Bij de architectuur van een bouwwerk en bij de uitvoering van muziek wordt de grootste nauwkeurigheid in acht genomen, maar zij trachten niet de delen en de bewegingen van de geest in harmonie te brengen. Zij vormen stenen naar de gelijkenis der levenden en vervormen de levenden tot zij stenen lijken; de wijze mensen zelf wijzen zij af, maar zij vereren de standbeelden en namen der wijzen. Zij beweren het andere te kennen, maar wat van henzelf is, kennen ze niet.

Wat moeten wij hier nog verder over zeggen, vrienden? De wereld verbiedt doodslag, maar staat toe dat overal wapens om mensen te doden gemaakt worden. Bovendien verwacht de wereld mensen te oogsten, maar zij vergeet de zaailing van de mens dat wil zeggen de jeugd, voldoende te verzorgen. De mensen maken vandaag altijd fouten, alleen morgen doen zij het goed. Door eerezucht gedreven wedijveren zij met elkaar in wandaden; zich in wederzijdse weldaden met elkaar te meten, zou een passender weg naar roem zijn. Hoewel zij altijd kwaadspreken, hopen zij dat ze het goede zullen horen en hoewel zij altijd slechte daden verrichten, hopen ze dat ze het goede zullen ontvangen. Wie de maker van het goede is, zeggen zij niet, maar zij verklaren wel, dat God de vader van het kwade is. Zij schuiven hun schuld af op de sterren.

Hoevelen zult gij vinden die de mens even hoog achten als geld? Hoevelen zult gij vinden die zich zelf even goed verzorgen als hun akkers en de overige dingen? Hoevelen, die hun kinderen met even veel zorg opvoeden als hun paarden, honden en vogels? Hoevelen, die ooit overwegen hoe ernstig tijdverspilling is? Wij zijn zeer gierig in het

uitgeven van ons geld, maar buitengewoon kwistig in het laten voorbijgaan van de tijd. Hoevelen kunt ge noemen die de armzalige toestand van hun geest erkennen? Een ieder meent wijsheid in overvloed te bezitten, maar geld te kort te komen. Helaas, wij zoeken het grootste in het kleinste, de hoogste dingen in de laagste, het goede in het kwade, rust in opwinding, vrede in onenigheid, overvloed in gebrek en het leven in de dood.

Ik bid u, vrienden, laten wij doorgaan met het zoeken van die dingen, maar laten wij niet blijven zoeken waar wij tot nu toe zochten. Want al te dwaas en ongelukkig is hij, die erop vertrouwt een goede zaak in haar tegendeel te zullen vinden.

Vaarwel.

24 OVER DE DWAASHEID EN DE ELLENDE
VAN DE MENSEN III.

Marsilio Ficino groet Christophoro Landino, een man van uitzonderlijke goedheid en kennis.

Aristoteles heeft de vraagstukken met betrekking tot de natuur der dingen aan de orde gesteld. Ik nu breng de vraagstukken met betrekking tot de natuur der mensen onder uw aandacht. Kom aan, zeg mij, waarom beroemen mensen zich erop redelijk te zijn en leven zij toch bij de gratie van het toeval? Zij begeren of vrezen vele dingen voordat zij voldoende weten of deze begeerd dan wel gevreesd moeten worden, of zij stellen het kortstondige en zeer kleine boven het eeuwige en onmetelijke. Waarom willen zij niet naar een mens luisteren en zelfs niet een wijze gehoorzamen? Zij onderwerpen zich maar al te graag aan het beestachtige en aan de ondeugd.

Waarom spannen wij ons in om meester over anderen te zijn, terwijl we het niet over onszelf kunnen zijn?

Waarom vervallen wij door onze ijver om te overheersen dagelijks in slaafsheid? En trachten wij niet veelkeer respect te verwerven, dan dat respect waardig te zijn? Als beesten, zoals wij zien, al niet op een goede manier door een beest geleid kunnen worden dan onder toezicht van een mens, hoe kunnen wij dan denken dat een mens door een ander mens tot voorspoed geleid zou kunnen worden, tenzij met Gods raad en hulp?

Wat maakt dat wij bij zoveel dingen klagen of tekortschieten? Hoe komt het dat wij zoveel mensen benijden, terwijl de toestand der stervelingen eerder medelijden verdient dan afgunst? Waarom vergeten wij het goede zo gemakkelijk, maar het kwade nooit? Waarom

proberen wij, terwijl elke hoedanigheid slechts door haar tegendeel kan worden opgeheven, kwaad met kwaad te helen? Waarom verwachten wij zo dikwijls met eerloosheid eer te behalen? Wij bewonderen deugd in anderen, maar wij spannen ons liever in om bewonderenswaardig te schijnen dan om het te zijn. Wij zijn ontevreden over de fouten van anderen, maar denken er bijna nooit over na hoe wij kunnen voorkomen onszelf en anderen te mishagen. Wij sluiten de oren voor de waarheid en openen ze voor leugens.

Wat zal ik over hen zeggen die, bezeten door liefde voor een mens of een ding, zichzelf minachten en verwaarlozen om dat andere na te jagen? O gij dwaze armzaligen, gij kunt het onbekende nu eenmaal niet anders dan door uw eigen zelf leren kennen. Hoe wilt ge dan ooit het uiterlijke leren kennen als ge aan het innerlijke voorbij bent gegaan? Wat voor goeds zoekt gij ver weg in den vreemde, terwijl het dichtbij is, ja zelfs binnen in u?

Ik verwonder mij er dikwijls over, Landino, waarom wij alleen maar bang zijn voor die ene dood, namelijk die welke het einde is van het doodgaan, terwijl wij geenszins voor het dagelijks sterven bevreesd zijn? Want er bestaat geen twijfel over dat op ieder moment het evenwicht in het lichaam verandert, zodat het voorbijgegene leven afsterft. Omdat wij de deugden onoprecht, maar de ondeugden trouw beoefenen, geloof ik dat wij in schijn gelukkig en in werkelijkheid ongelukkig worden. Hierom lacht Democritus en hierom weent Heraclitus. Socrates heeft het willen genezen en God kan het genezen.

O wat een armzalig schepsel is de mens als hij nooit boven het mens-zijn uit kan stijgen door zichzelf toe te vertrouwen aan God en God lief te hebben omdat ~

het God is en het overige lief te hebben als zichzelf. Dit is de enige oplossing voor zijn moeilijkheden en de enige manier om het kwaad tot rust te brengen.
Vaarwel.

25 OVER DE DWAASHEID VAN DE MENSEN
EN WAT WARE WETENSCHAP ZOU KUNNEN
ZIJN.

Marsilio Ficino groet Panezio Pandozzi.

Onze Angelo Poliziano raadde vandaag zijn vriend Panezio de discipline van Marsilio, of liever die van Plato, aan. Ofschoon het mijn gewoonte is onze nieuwe vrienden in de termen van het blijspel toe te spreken en de oudere in de termen van de satire, zal ik vandaag Panezio toch op satirische wijze toespreken. Ik wil immers dat onze vriendschap van het begin af aan volmaakt wordt.

Bedenk, Panezio, hoe verkeerd wij leven. Want eerloos als wij zijn, kunnen wij volstrekt niet gemakkelijk luisteren, ofschoon wijzelf, terwijl wij op schandelijke wijze leven, verhoord hopen te worden door God. Ach, wij zijn al te dwaas en onredelijk. Wij trachten God, maar niet ons gedrag te veranderen. Wij willen anderen van het goede overtuigen, ofschoon wij ons er zelf niet van kunnen overtuigen. Het goede hebben wij in onze mond, maar het slechte in ons hart. Terwijl wij over de deugd spreken zoals de lier haar bezingt, horen wij niet de klank van ons eigen hart. Wij bootsen de slechte doktoren na, die de gezondheid die zij aan anderen beloven, in zichzelf niet kunnen tonen. Ik zou zo graag willen, vriend, dat gij mij uw oren voor een moment zoudt lenen. Dan zal ik u gaarne en in weinig woorden de rhetorica, de muziek en de meetkunde leren.

Overtuig uzelf van wat juist is, beheers de beweging

gen van de geest en laat er maat zijn in uw kracht en uw handelingen. Maar gij zult zeggen dat dit te moeilijk is. Het zou niet zo moeilijk zijn, Panezio, als ge even vurig zoudt begeren goed te leven, als ge begeert te leven.

Marsilio Ficino spreekt woorden van vertroosting tot Sismundo Della Stufa.

Het grootste in ons is in ieders oorsprong aanwezig. Het blijft altijd hetzelfde en daardoor kunnen wij onszelf begrijpen, daarom is de ziel de mens zelf en zijn lichaam slechts zijn schaduw.

Iedere armzalige derhalve, die zozeer dwaalt dat hij denkt dat de schaduw van de mens de mens zelf is, komt, evenals Narcissus¹, in tranen om. Gij zult pas ophouden met wenen, Sismundo, wanneer ge ophoudt uw Alberia degli Albizzi in haar zwarte schaduw te zoeken en begint te proberen haar te vinden in het witte licht van haar ziel. Hoe verder zij de misvormde schaduw achter zich heeft gelaten, des te schoner zult ge haar terugvinden; schoner dan ge haar ooit gekend hebt.

Ik bid u, leid uw ziel daar naar toe terug, waar gij haar ziel in haar schoonste en voor u dierbaarste vorm zult bezitten. Of beter nog, neem vanuit uw eigen ziel uw toevlucht tot God². Daar zult ge het zeer schone idee aanschouwen door middel waarvan de Goddelijke Schepper uw Alberia geschapen heeft. En daar zij in de gedaante van haar Schepper veel schoner is dan in haar eigen vorm, zult ge haar ook des te gelukkiger omarmen.

Vaarwel, 1 augustus 1473, Florence.

Marsilio Ficino spreekt woorden van goddelijke troost tot Antonio degli Agli, theoloog en bisschop te Volterra.

Omdat het niet juist is, diegene te troosten die zelf de kracht bezit anderen te troosten en dat ook altijd doet, zal ik u geen troostbrief sturen naar aanleiding van het heengaan van uw broeders, maar zal ik Antonio een bidbrief sturen.

Eerwaarde Vader, ik bid u in de naam van God, die het leven is van al wat leeft, om niet zozeer na te denken over de aardse dood van hen die u lief zijn, dan wel over hun hemelse leven, en niet zozeer uw eigen wil dan wel God's Wil te volgen. De bereidheid om in overeenstemming met die wil te leven, is onze enige plicht, ware wijsheid en hoogste gelukzaligheid. Dat wat anderen overkomt als onvermijdelijk en ongunstig is juist een vrijwillig en gelukkig gebeuren voor wie de wil gehoorzaamt van Hem die alles bestuurt.

Maar waarom houd ik, dwaas die ik ben, medicijnen voor aan Hippocrates? Dokter, genees uzelf, sterker nog, vertrouw uzelf toe aan God's zorg. Er is immers, zoals ge zelf het beste weet, geen ander genees middel tegen het gif van de aardse dood dan alleen een brandende liefde en een voortdurende overweging van het hemelse leven en het leven dat daar bovenuit gaat.

Florence, 28 april 1474.

28 OVER DE OORZAAK VAN HET ZONDIGEN
OVER DE HOOP EN HET MIDDEL TOT HERSTEL

Marsilio Ficino groet Giovanni Cavalcanti, zijn
bijzondere vriend.

Waarom leven mensen met een hemelse inborst zo laag bij de grond? Omdat zij een goddeloos huis en gebied bewonen. Sommigen schieten te kort uit onverschilligheid of uit onwetendheid, wat zeker niet verwonderlijk is gezien het feit dat wij in deze zwak verlichte wereld leven. Anderen begaan de fout het lichaam te zeer lief te hebben en ook dat is niet verwonderlijk. Want het lichaam is de metgezel en het voortbrengsel van de geest. Weer anderen falen, omdat zij in de onsterfelijkheid of in de goddelijke barmhartigheid geen vertrouwen hebben. Is dat verwonderlijk? Zij slijten hun leven in een wereld van dood en verderf. Ook zijn er mensen die juist te zeer vertrouwen op de goddelijke barmhartigheid of op de mogelijkheid een fout morgen te herstellen. Gebrek aan vertrouwen, en overmatig vertrouwen zijn beide zeer gevaarlijk. Het eerste kwelt, het tweede bedriegt.

Het getuigt daarom van de grootste zorgvuldigheid om altijd zo goed mogelijk gebruik te maken van het tegenwoordige ogenblik. Onze enige toevlucht is ons steeds weer aan God toe te vertrouwen. Laten wij dan hopen ons te herinneren, wanneer het nodig is, dat het God niet ontgaat welk een moeilijke en gevaarlijke woonplaats Hij ons gegeven heeft om te bewonen en te besturen.

De oneindige goedheid overtreft verre het eindige

kwaad. God heeft verschillende maten van kastijding en straf ingesteld ter bescherming van het goede in het individu en in de gemeenschap. Maar de maten van beloning zijn onuitputtelijk en zeer rijk.

29 HET·JUISTE·DOEL·VAN·DE·LIEFDE·IS·TOEPAS-
SING·

Marsilio Ficino groet Giovanni Cavalcanti, zijn
bijzondere vriend.

Ge vraagt welke reden mij er in het bijzonder toe ge-
bracht heeft menige brief over de liefde te schrijven.
Er zijn veel mensen, Giovanni, die, pratend of schrijvend
over de liefde, van haar regels afwijken. Een dergelijke fout
is echter even schadelijk als de juiste liefde nuttig is.
En er zijn evenveel vormen van liefde als er mensen zijn
die liefhebben.

Alle mensen hebben lief, mensen, zeg ik, Giovanni, want
wie niemand liefheeft is geen mens. Dus heb ik niet alleen
in het boek dat ik over de liefde heb geschreven, maar ook
in mijn brieven aan hen die liefhebben een doel gesteld
tot waar zij kunnen gaan, omdat hij die het doel voorbij-
schiet een ware vijand voor zichzelf is en geen ware vriend
voor anderen kan zijn. Alleen hij zal het gestelde doel in
het spreken en schrijven in acht nemen, die zich voordien,
in het denken, aan dit doel heeft gehouden. Want hij die
in de geest gezien heeft wat ware schoonheid is en wat
geen ware schoonheid is, maar slechts een afspiegeling er-
van, alleen hij, zeg ik, zal het gestelde doel in het denken
bewaren.

Het gestelde doel van de liefde is haar toepassing. Deze heeft
drie aspecten: het denken, het zien en het luisteren. Want
liefde is, zoals alle filosofen ons verklaren, niets anders dan
het verlangen naar schoonheid. De schoonheid van het li-
chaam is niet aanwezig in de duisternis van zijn mate-
rie, maar juist in de lichte bevalligheid van zijn gestalte,
niet in de duistere massiviteit, maar in de heldere ver-

houdingen, niet in het lompe en zware gewicht, maar in de harmonie van getal en maat. Maar wij worden het licht, de bevalligheid, het begrip van getal en maat en van verhouding slechts deelachtig door te denken, te zien en te horen. Dit is het terrein dat omvat wordt door de ware liefde van degene die werkelijk liefheeft.

Maar het verlangen van de overige zintuigen is geen liefde, wanneer zij naar de materie, naar de massa, naar het gewicht en de misvorming grijpen, die tegengesteld zijn aan schoonheid en liefde, integendeel, het is een wellustige, dwaaze, lastige en lelijke begeerte. Maar waarom geef ik al zo lang liever aan anderen dan mijzelf raad volgens de regels van onze Socrates en Plato? Want hoe meer ik tracht te voorkomen dat de mensen op schandelijke wijze liefhebben, des te sterker zullen deze zwakke en ondankbare mensen menen dat mijn liefde bovenmatig is. En dit is, naar men zegt, ook de goddelijke helden Socrates en Plato, onze voorgangers, overkomen.

Laat hierover dus voorlopig meer dan genoeg gezegd zijn. Vaarwel.

30 MEN·LOOFT·GEEN·LIEFDE·ZONDER·GELOOF·
GEEN·GELOOF·ZONDER·LIEFDE·

Marsilio Ficino groet Philippo Contronio uit
Luca.

Ik zend u mijn boek over liefde dat ik u beloofd
had. Ook zend ik u mijn boek over geloof, opdat
ge kunt zien dat mijn liefde verweven is met ge-
loof en mijn geloof met liefde.

De schepping is zo gemaakt dat liefde zonder ge-
loof niet oprecht is, noch geloof waarachtig, als
het niet gedragen wordt door liefde.

Angelo Mametti, de zoon van de gezant Gia-
nozzo, die de goede eigenschappen van zijn va-
der bezit, laat u groeten.

«31» OVER·GENADE·LIEFDE·TROUW·EN·VRIEND·
SCHAP.

arsilio Ficino groet de dichter Naldo Naldi.

Naldo, ik wilde u juist de uitverkorene van Phoebus Apollo noemen en uw dichtkunst, zoals het betaamt, met loftuitingen overladen. Maar plotseling dacht ik, dat het geenszins past een muze te bezingen tenzij met behulp van die muze zelf of de dichtkunst te bezingen op een andere manier dan met een gedicht.

O, Liefde en Trouw, ik kan u nochtans niet geheel verzwijgen, want ge spoort me juist tot spreken aan. Ik zal daarom u beiden prijzen. Liefde ontstaat uit Genade, Trouw wordt geboren uit Liefde. Trouw verwarmt haar vader, die Liefde is en door deze warmte wordt uit Liefde Vriendschap geboren. Vervolgens voedt Trouw haar kind Vriendschap, doet haar dagelijks groeien en beschermt haar volledig tegen onheil.

Hoe denken wij dat dit gebeurt? De meeste dingen verzwakken immers naarmate zij ouder worden, maar Vriendschap wordt dan juist krachtiger. Wordt Vriendschap dan bevorderd door het veelvuldig uitwisselen van attenties? Geenszins! Omdat de wil vrij is, wordt vriendschap uit vrije wil verkregen en is voor geen prijs te koop. Daarom bevestigt lang beproefde Trouw Vriendschap en alleen door Trouw wordt welwillendheid zeer duurzaam en tegelijk zeer krachtig. Deze Trouw wil ik bovenal prijzen. Want iemands kennis is louter individueel, maar Trouw betreft tenminste twee mensen. Want als ge wijs zijt, zijt ge wijs voor uzelf; trouw zijt ge echter jegens uzelf en jegens

mij.

Vaarwel, mijn beste Naldo. Ge zijt oprechter in trouw en de oudste vriend van allen. Volhard in uw vriendschap voor Bernardo Rucellai, die een geleerd en recht — schapen mens is. Bedenk dat zo dikwijls als wij de rechtschapen burger of een gelukkig mens beschouwen, ge altijd Rucellai verkoos boven een honderdduizend anderen en dat ik het daar volledig mee eens was.

Nogmaals, vaarwel. 8 april 1474.

32 DE WAARHEID VAN GOD IS GLANS · SCHOONHEID EN LIEFDE ·

M

arsilio Ficino groet Giovanni Cavalcanti, zijn
bijzondere vriend.

Het voornaamste streven van de goddelijke Plato was om aan te tonen dat er één oorsprong van de dingen is, zoals de Parmenides en Epinomis ons tonen. Deze oorsprong gaf hij de meest passende benaming: Het Ene Zelf.⁹ Hij zegt ook, dat de enige waarheid van alles het Zelf is, namelijk het licht van het Ene, dat is van God, dat door de geest en de vorm van alle dingen heen dringt, dat de vormen toont aan de geest en de geest met de vormen verbindt. Al wie Plato's leer wenst te verkondigen moet dus de enige waarheid, dat is de waarheid van het Ene, eren als de enige straal van God. Deze straal doordringt de wereld van de engelen, de zielen, de hemel en de overige werelden. En zoals wij in het boek over de liefde hebben uiteengezet, straalt de glans van de waarheid in een ieder volgens zijn eigen natuur en wordt bevalligheid en schoonheid genoemd.

En waar de glans duidelijker zichtbaar is, lokt deze degene die zijn blik erop richt juist aan, wekt degene die het overweegt op, en brengt degene die deze glans nadert in vervoering. En hij wordt gedwongen deze glans als een goddelijke kracht meer dan alle andere dingen te eren en zich voor niets anders in te spannen dan voor het naar buiten uitstralen van deze glans zelf, nadat hij zijn oude natuur heeft afgelegd. Dit blijkt duidelijk wanneer de minnaar niet tevreden is met de aanblik of het aanraken

van zijn geliefde en voortdurend uitroept: "Wat heeft deze mens dat mij in vuuren vlam zet? Ik begrijp niet wat ik wil." Hieruit blijkt dat de ziel door een goddelijk vuur wordt aangestoken, dat in de schone gedaante van de mens weerkaatst wordt als in een spiegel,²⁾ en de ziel wordt door deze glans als aan een haak ongemerkt naar boven getrokken, zodat de ziel God wordt.

Een ieder is dus dwaas en ongelukkig die, terwijl hij door God tot het hoogste wordt opgewekt door middel van zijn vermogen tot zien, zich vervolgens onderdompelt in het slijk door zijn hang naar het tastbare.³⁾ En hoewel hij in plaats van mens God had kunnen worden door de goddelijke schoonheid zelf in de menselijke schoonheid te beschouwen, maakt hij van zichzelf als mens een beest door de lichamelijke en gesluierte vorm boven de geestelijke en ware schoonheid te stellen.

33 OVER·STANDVASTIGHEID·TEN·OPZICHTE· VAN·HET·LOT·

Marsilio Ficino groet Giovanni Cavalcanti,
zijn bijzondere vriend.

Plato zegt ons in zijn boek *Theaetetus*,⁹ dat over de wetenschap gaat, dat Socrates zijn vriend Theodorus, de wiskundige, op de volgende wijze krachtig met gouden wapens heeft beschermd tegen de slagen van het lot en niet met ijzeren wapens zoals de meesten plegen te doen. Want hij zei: "Het is onmogelijk, Theodorus, om het kwade met wortel en al uit te roeien. Het is immers noodzakelijk dat er altijd iets tegenover het goede staat. Het kwade kan weliswaar niet bij de Goden zijn, maar het omgeeft noodzakelijkerwijs de sterfelijke natuur, dit lagere gebied. Probeer daarom hieruit zo snel mogelijk naar het hogere weg te vluchten. Met vluchten bedoel ik dat wij ons zoveel mogelijk gelijk maken aan God. Door inzicht, onbaatzuchtigheid en rechtschapenheid wordt een mens gelijk aan God."

Hoe deze raad van onze goddelijke Plato moet worden verstaan, zult ge nu in het kort vernemen. Zo als God de Schepper en tevens de Bestuurder van onze zielen is, zo is het universum de verwekker en bestuurder van onze lichamen. Aangezien de ziel de zoon van God is, en de lichamen de ledematen van het universum zijn, wordt onze ziel door God als door een vader genadiglijk en heerlijk bestuurd met de wetten van de voorzienigheid. Maar ons lichaam wordt door de fysieke wereld met de krachten van het lot meegesleurd in een geweldige harts-

tocht, evenals een deeltje door de massa waartoe het behoort wordt meegesleurd. Maar de kracht van het lot kan niet in onze geest doordringen, tenzij de geest zich eerst uit eigen beweging aan het lichaam, dat onderworpen is aan het lot, heeft overgegeven. Laat niemand dus zozeer vertrouwen op zijn eigen inzicht en kracht dat hij meent ziekten van het lichaam en toekomstige gebeurtenissen geheel en al te kunnen vermijden. Laat iedere ziel zich bevrijden van de ondergang van het lichaam en zich terugtrekken in de geest, want dan zal het lot zijn kracht in het lichaam en niet in de ziel ontladen.

De wijze mens zal niet strijden tegen het lot wanneer zulks geen zin heeft; hij zal liever weerstand bieden door te trachten dat lot te vermijden. Tegenspoed kan niet verjaagd, maar wel ontvlucht worden. Daarom drukt Plato ons op het hart van hier weg te vluchten, dat wil zeggen weg van de liefde voor het lichaam en de uiterlijke dingen, om uiteindelijk onze toevlucht te zoeken in de zorg voor de ziel. Op geen andere wijze kan men ongeluk afwenden. Hij voegt er aan toe: „Zo snel mogelijk.” Ik meen om deze reden: wij moeten van jongs af aan beginnen de ziel van de omgang met het lichaam te scheiden, om te voorkomen dat de ziel door een dagelijkse omgang ermee ten onder gaat. Wees er zeker van dat door deze vlucht de ziel terecht aan God gelijk wordt, omdat zij, vrij van de band met het lichaam, als God naar buiten treedt. Wij bereiken deze vrijheid door drie deugden in het bijzonder: inzicht, rechtvaardigheid en onbaatzuchtigheid. Inzicht onderscheidt wat wij aan God en wat wij aan de wereld verschuldigd zijn. Rechtvaardigheid doet de wereld het hare, en onbaatzuchtigheid doet God het zijne toekomen. Daarom zal een wijs mens af-

stand doen van zijn lichaam als een onderdeel van de wereld, en het toevertrouwen aan de kringloop der dingen, waar deze hem ook maar heen zal brengen. Hij verwijdert echter de ziel, het kind van God, van de omgang met het lichaam en vertrouwt haar toe aan de Goddelijke voorzienigheid om haar naar goeddunken te besturen.

Indien wij deze gulden regel van onze Plato navolgen, mijn zeer dierbare Giovanni, zullen wij, door een hemels vuur bezield, veilig deze uitgestrekte maalstroom van het lot omzeilen, en ongeschonden voorspoedig naar de haven varen.

Marsilio Ficino groet Giovanni Cavalcanti, zijn bijzondere vriend.

Ge zegt, dat een van uw huisgenoten door bepaalde onbeschaamde mensen onlangs beledigd en onrechtvaardig bejegend is. Degene die onrecht doet, Giovanni, doet het zichzelf aan. Want hij brengt zijn geest in verwarring en bezoedelt zich met de smet van slecht gedrag. Door zijn slecht gedrag is hij blootgesteld aan haat, gevaar en ongeluk. Wie onrecht wordt aangedaan, heeft dit aan zichzelf te danken en niet aan de ander. Want de met rede begiftigde geest, die het wezen van de mens bepaalt, kan niet beledigd worden, tenzij de geest het onrecht als schadelijk voor zichzelf beschouwt. Deze keuze is aan onszelf.

Omdat dus niemand dooreen ander dan zichzelf wordt gekwetst, moet ook niemand zich overeen ander beklagen. De aanklager moet niet bedenken hoe hij een ander, maar hoe hij zichzelf moet straffen, dat wil zeggen hoe hij zich moet intomen en verbeteren. Hebt ge nooit hondjes in een steen zien bijten die naar hen werd geworpen, ook al waren zij er niet door getroffen? Hoewel de steen hen geen pijn had gedaan, doen zij hun tanden pijn door er in te bijten. Hetzelfde overkomt onverstandige mensen, die dikwijls door een ezel getrapt worden en hem dan met de vuist te lijf gaan, maar daardoor juist zichzelf treffen. Onverstandige mensen hebben inderdaad veel onrecht te verduren door hun eigen mening, die vanzelfsprekend altijd als een bal op hen terugkaatst.

Ge zult misschien zeggen dat het moeilijk is om geen vergelding te eisen. Twijfel er niet aan dat, als de mensen vergiffe

nis hebben geschonken, de zeer rechtvaardige God een weinig later toch zal straffen. Wat is er passender en roemrijker dan God als zijn beschermers en bestraffer te hebben? En vervolgens door geduld te oefenen minstens zoveel goeds van hem te verwerven als de ander aan ongeluk heeft willen toebrengen en op deze wijze slecht in goed om te zetten?

O, welk een kostbaar goed is verdraagzaamheid. Socrates, de meest wijze van alle Grieken, beoefende haar bij uitstek, en ook Christus, de leidman van het leven, beoefende haar als eerste van alle deugden. Want men zegt, dat Hij, alleen om de verdraagzaamheid te beoefenen, tot de mensen is afgedaald. Het onvermogen om iets te dulden is even afkeurenswaardig als het vermogen te dulden prijzenswaardig is. Daar komt nog bij dat ongeduld de geest verward, het verworven goed vernielt, het heden bezoedelt en de toekomst in de weg treedt. Men moet niet luisteren naar het geschreeuw van de mensen wanneer zij om wraak roepen. Want wie zijn "de mensen"? Een gezwel, dat wil zeggen, een veelvoetig beest zonder hoofd.

Het is het kenmerk van een grootmoedig mens om, in zijn grootheid, datgene wat klein is ook klein te achten. Alles wat aan tijd gebonden is, is klein en zeer kortstondig. Want wat voorbij is, is niet meer, wat nog moet komen, is nog niet, en wat nu is, is ondedbaar en begint en eindigt tegelijkertijd. Niet degene die onder onrecht bezwijkt is sterk, maar degene die onrecht overwint. Diegene immers overwint onrecht, die er zich zo tegen te weer stelt, dat hij onder de kracht van de aanval niet van zijn voetstuk wordt gestoten.

Lees deze brief voor aan uw familielid en zeg hem ook dat hij genezing moet zoeken door middel van de rede en dat hij deze genezing niet moet verwachten van de tijd. De tijd is immers een slechte heelmeester, want door dagelijks te hopen op de toekomst, bedriegt de tijd de zieken, en voordat oude wonden genezen zijn, voegt

hij er nieuwe aan toe. Zo stapelt hij dagelijks kwaad op kwaad, zodat hij de mens door een valse hoop op leven naar de dood voert.

Wij moeten dus vandaag leven, want wie morgen leeft, leeft nooit. Als ge vandaag wilt leven, leef dan voor God, in wie gisteren en morgen niets anders zijn dan vandaag.

Vaarwel. 30 maart 1474.

Marsilio Ficino groet zijn vriend Francesco Tedaldi.

Lattanzio Tedaldi, uw dierbare zoon en evenzeer mijn dierbare vriend, gaf mij uit uw naam een werkje terug waarin de meningen van de Westerse filosofen met betrekking tot de ziel worden weergegeven. En nu wordt Marsilio Ficino gevraagd wat hij hierover denkt.

Ofschoon het niet in mijn aard ligt dergelijke belangrijke disputen tussen filosofen te beslechten, hoop ik toch, nu mij gevraagd wordt wat ik ervan vind, u spoedig mijn boek, dat een zeer duidelijke uiteenzetting bevat over de onsterfelijkheid van de ziel, toe te zenden. Intussen zal ik over het grootste geschilpunt tussen hen zo kort mogelijk antwoorden.

Ten eerste weet ik zeker dat mijn ziel substantie is, anders zou ik niet volledig kunnen begrijpen en bepalen wat substantie is; ik zou niet meer kunnen zijn dan een toevalligheid en ik zou niet kunnen beoordelen in hoeverre een toevalligheid substantie mist. Ik weet dat de ziel niet stoffelijk en sterfelijk is, anders zou ik niet het onstoffelijke en onsterfelijke kunnen begrijpen en van het stoffelijke en sterfelijke kunnen onderscheiden. Ik weet ook dat de ziel de rede bezit, anders zou ik niet over haar en andere dingen kunnen redeneren. Ik weet dat, hoewel de ziel deel heeft aan de rede, zij niet de rede zelf is, zoals sommigen wel menen. Want anders zou ik bij het gebruik maken van de rede niet van de waarheid kunnen afwijken, noch

zou ik van de redelijkheid kunnen afwijken bij het verrichten van mijn handelingen. Hij die beweert dat de ziel de rede is, dwaalt dus verder van de rede af dan hij die dat ontkent.

Voorts is de rede of substantie, of een kwaliteit. Indien de rede substantie is, evenals de essentie, dan is zij volmaakt en oneindig. Maar zo is de rede niet want zo is alleen God. Indien de rede een kwaliteit is, dan is zij veeleer een kracht en een attribuut van de ziel dan dat zij de ziel zelf is. Maar de ziel, die toch vrij kan beschikken over de vorm van het lichaam en het in alle richtingen kan doen bewegen en ook tot stilstand kan brengen, en die bovendien als het ware tegenovergestelde hoedanigheden kan aannemen, daarvan zou toch niemand kunnen zeggen dat zij een kwaliteit is en aan het toeval onderhevig? Want hoe immers zou men ooit van de ziel kunnen zeggen dat zij slechts een toevalligheid is of sterfelijk? Want zij doordringt gelijkelyk alle soorten en klassen van substantie en vorm. Bovendien keert zij altijd tot zichzelf terug; soms daartoe gedreven door een verlangen, soms door kennis. En omdat zij alleen van zichzelf afhankelijk is en van niets lagers, is zij tevens het leven zelf. Alleen wanneer de ziel geen gebruik maakt van het lichamelijke instrument, is zij in staat het onstoffelijke te benaderen, het te verkiezen en het te onderscheiden van het lichamelijke. Ook weerstreeft zij vaak de begeerte naar het tastbare en lichamelijke, die haar geen rust brengt. Ten slotte, hoe vaker zij zich aan het lichaam onttrekt, des te scherper wordt haar inzicht en des te beter en gelukkiger voelt zij zich. De ziel is dus een onstoffelijke en onsterfelijke substantie, die met de gave van de rede is begiftigd, waardoor zij in staat is gesteld het lichaam te beheersen. Velen van de Platonisten zijn van mening

dat de ziel voorafgaat aan het lichaam," maar de volgelingen van Aristoteles zijn de tegenovergestelde mening toegedaan. Het komt mij voor dat de westerse filosofen, die ge zo aanprijst, volgelingen van Aristoteles zijn, ofschoon ge dat niet met zoveel woorden zegt. Ge zegt immers dat zij na een overvloedige maaltijd over de ziel hebben gesproken, zoals het diegenen betaamt die van mening zijn dat het lichaam eerst verfrist en gevoed moet worden voordat het in staat is, geest voort te brengen.

En ofschoon ik het zieltje van deze brief tot bestaan bracht alvorens te gaan eten, ben ik het toch eens met die westerse filosofen over de volgorde van de schepping.

Vaarwel en tracht zoveel mogelijk bij zulke gesprekken aanwezig te zijn want zo dient ge zowel het lichaam als de ziel.

Onze Giovanni Cavalcanti beveelt zich bij u aan. Beveel mij echter bij die filosofen van u aan.

36 EEN·GEWICHTIGE·UITEENZETTING·AAN·
GIOVANNI·DE·ZIEL·BEGRIJPT·OOK·NADE·DOOD·
JA·ZELFS·VEEL·BETER·DAN·IN·HET·
LICHAAM·

arsilio Ficino groet Giovanni Cavalcanti, zijn
bijzondere vriend.

Ik heb verscheidene brieven aan u geschreven, beste vriend, waarin ik heb getracht in de trant van een liefhebbende vriend te schrijven. Zo hoort het bij een vriendschap als de onze, die in haar ware vrijheid en zuiverheid niet anders is dan die van Socrates en Plato.

Laten wij ons nu na deze vriendschappelijke scherts, naar gebruik der Platonisten—immers zo zijn de Inleidingen der Platonisten—wenden tot ernstiger zaken. Luister nu naar het gesprek over de geest, dat ik enige tijd geleden met de uitnemende rechtsgeleerden Bernardo Ciugni en Bartolomeo Fortini, heb gevoerd.

Er zijn ten aanzien van de geest twee belangrijke vragen. De eerste is, of de rede van het lichaam losgemaakt kan worden en of zij kan werken en leven als het lichaam eenmaal afgelegd is. De tweede vraag is, of de rede in die toestand iets kan begrijpen en of zij dan duidelijk begrijpt of niet. Wij zullen hierop nu zokort mogelijk antwoorden, want wij hebben deze en dergelijke vragen uitvoerig besproken in ons boek 'Over de onsterfelijkheid van de ziel'. Wij constateerden, dat de rede vele abstracte begrippen kan onderkennen, zoals Gods begrip, engelen, zielen, deugden, getallenverhoudingen, ideeën en de redenen van bestaan van alle dingen. Evenmin als wij met onze ogen het onzichtbare kunnen zien, kunnen wij ons, met welk lichamelijk instrument ook, een voorstelling maken van het onstoffelijke. Ook kunnen wij zaken, die los staan van de

fysieke substantie en van plaats en tijd, niet verwerven, onderzoeken, vinden en dienen met instrumenten, die van nature beperkt zijn door een stoffelijk lichaam en door plaats en tijd. Wanneer nu de geest, terwijl hij het lichaam nog bestuurt, zijn krachten zo samenbundelt dat hij een subtiele vorm uit zichzelf kan waarnemen, dan volgt daaruit dat hij zelfstandig, los van het lichaam, veel beter en gemakkelijker kan waarnemen. Als hij op zichzelf kan werken, dan moet hij ook op zichzelf kunnen leven en bestaan.

Nu het antwoord op de tweede vraag. De geest kan los van het lichaam de dingen die van binnenuit ter overweging naar boven komen, beter onderscheiden dan de zintuigen nu de dingen die van buiten op hen afkomen kunnen waarnemen; en minstens zoveel duidelijker als de ogen scherper en sneller zijn dan het gehoor en de andere zintuigen, en de geest uitnemender is dan de zintuigen, en de objecten van de geest uitnemender zijn dan de objecten van de zintuigen. Al wie gebruik' maakt van de geest, twijfelt er niet aan, dat de geest de zintuigen overtreft, want hij ziet dat de geest de zintuigen beoordeelt en dat de geest als iets veel kostbaarders slechts aan weinig schepselen is gegeven, en ook veel later en minder vaak gebruikt wordt.

Dat de wereld van de geest voortreffelijker is dan de wereld van de zintuigen, kan ook worden aangetoond door het feit, dat de eerste universeel, wijds en tijdloos is, terwijl de laatste verbrokken, beperkt in omvang en aan tijd gebonden is. Daar komt nog bij dat, hoe meer de uiterlijke zintuigen gebruikt worden, des te meer de innerlijke zintuigen op de achtergrond raken en omgekeerd. Want degene die iets met grote aandacht bekijkt of beluistert, kan zich tegelijkertijd nauwelijks iets verbeelden, en hij die diep in ver-

beeldingen is verzonken, ziet of hoort nauwelijks wat zich op dat moment in de buitenwereld aan hem voordoet. Hetzelfde verband bestaat tussen verbeelding en rede.

In dit lichaam ondervindt de ziel twee grote belemmeringen. De eerste is dat de ziel in velerlei activiteiten en verwickelingen wordt betrokken, terwijl die verschillende activiteiten op hun beurt elkaar hinderen en verzwakken—het is immers zeer moeilijk verschillende dingen tegelijk te doen. De tweede belemmering is, dat de ziel lagere activiteiten veel eerder, met meer aandacht en vaker uitvoert dan hogere, deels vanwege de zeer lage staat van haar woning, het lichaam, deels vanwege het feit dat de mensen zoveel tijd aan de verzorging van het lichaam besteden. Vandaar dat wij, wanneer wij abstracte dingen willen beschouwen, meestal gebrekkelijk te werk gaan en die dingen onduidelijk, als in een nevel, ontwaren. Maar wanneer de activiteiten die betrekking hebben op eten en voortplanten, op zintuiglijke waarnemingen en verbeeldingen, geheel en al achterwege blijven of althans ten zeerste worden beperkt, dan zal de blik van de geest zo zeer verscherpt worden, dat hij alles wat zich aan hem voordoet door dit licht beter kan onderscheiden. Dan zal de ziel stellig uit zichzelf waarnemen en dan zal zij dat licht van de rede duidelijker zien dan het licht van de zintuigen, dat zij nu ziet door de glazen vensters van de kerker, het lichaam. Want dan zal zij, in rust, door haar eigen doorschijnende helderheid heen, vol inzicht, de meest uitnemende dingen kunnen zien in het licht van de goddelijke zon. Dat licht is zo helder, dat het licht van de aardse zon in vergelijking daarmee slechts een schaduw is. En omdat het zo helder is, blijft het

voor onzuivere ogen volledig verborgen, maar aan zuivere ogen wordt het ten volle geopenbaard. De geest zal dan geen gekleurde beelden waarnemen, maar de dingen zien zoals zij werkelijk zijn, en waarvan al het overige slechts een afbeelding is.

Wanneer tijdens de slaap de beweeglijke activiteiten van de uiterlijke zintuigen tot rust komen, dan voedt de verbeelding zich met de indrukken die de zintuigen hebben achtergelaten, totdat zij zo sterk wordt, dat zij innerlijke indrukken vormt, die als het ware de werkelijkheid vertegenwoordigen.

Wat zal het intellect, dat zoveel krachtiger is dan de verbeelding, nu doen, wanneer het in veel grotere mate dan de verbeelding van de slapende mens, vrij komt van belemmeringen, en de ware oorzaken van alle dingen zal zien in het licht van de waarheid en van het hoogste inzicht? Het zal dan inderdaad in zichzelf alles als waarheid weergeven, of liever, het zal de waarheid omtrent alles van overal elders ontvangen. Maar van waar het meest? Van de geest, de geest, zeg ik, het licht der lichten. En hoe eenvoudig zal dit gebeuren? Zonder twijfel zeer eenvoudig, want door de natuurlijke verwantschap tussen beide, doorlicht zichtbaar licht terstond een doorschijnende substantie zodra deze stil en zuiver is geworden, en dit licht geeft aan deze substantie zijn eigen vorm, en hierdoor geeft het aan de substantie de vorm van alle zichtbare dingen.

Op dezelfde wijze scheidt het subtiele en meer dan subtiele licht, dat wil zeggen God, helderheid in de subtiele substantie, zodra deze zuiver is geworden. Let wel, het geeft vorm door zijn eigen vorm, die immers goddelijk is, en door zijn eigen vorm geeft het vorm aan alle dingen die begrepen kunnen worden. En evenals God door zijn genade deze substantie

met glans heeft vervuld, vervult hij haar terstond met de warmte en vreugde van het leven, en zo maakt hij het leven vrij van de dood. En zoals hij over de schepping licht uitstort, waar duisternis vreemd aan is, zo stort hij ook over de geest licht uit dat iedere begrenzing van tijd te boven gaat, zodat de geest daardoor uit de vergankelijkheid van de tijd opstijgt tot een staat van eeuwigheid. En hij voedt de geest altijd met goedheid overeenkomstig zijn wens, en door de geest te vervullen van schoonheid wakkert hij het verlangen aan, en door de aantrekking vervult hij het verlangen naar zichzelf. Waar goed is zonder kwaad, daar is overvloed zonder oververzadiging, en uit eindeloze goedheid rijst eindeloze kracht op. Zo trekt het oneindig goede en schone, de bron van de ontelbare goede en schone vormen, de geest voortdurend aan en vervult haar tevens tot in eeuwigheid.

Marsilio Ficino groet Lorenzo de Medici, een grootmoedig mens.

Ik heb Lorenzo toen hij op 7 maart, als ik mij goed herinner, uit Pisa te Florence terugkeerde, beloofd, hem de volgende keer dat hij in Pisa zou zijn, te schrijven. Hoe wel ik gewoonlijk mijn vrienden pleeg te schrijven omdat ik het wil, zal ik dit nu doen omdat ik het moet. Het is juist je beloften na te komen, dat is een wet. Aartvaard derhalve een brief die geschreven is zowel terwille van de rechtvaardigheid als van de rechtmatigheid. Maar om het nog duidelijker te zeggen, zo vaak ik wil schrijven, moet ik, want ik moet het omwille van de wet der liefde en ik wil het omwille van de liefde voor de wet. Vandaar dat ge vandaag een verplicht vrijwillige brief ontvangt. Het is niemand geoorloofd, het vrijwillige van het verplichte of het verplichte van het vrijwillige te scheiden, en vrienden wenssen dat ook niet. Daarom: komaan, Marsilio, ge moet en ge wilt nu iets aan de Medici schrijven.

Wat wilt ge het liefst gaan schrijven en door welke godheid laat ge u leiden? O heil der mensen! Rechtvaardigheid, koningin van de schepping! Ge hebt mij reeds eerder reden tot schrijven gegeven; geef mij nu, bid ik u, de stof, zodat ik met even gelukkige afloop datgene met uw hulp volvoer, wat ik zo gaarne op uw bevel heb beloofd.

Die goddelijke wet, waardoor het heelal bestaat en wordt bestuurd, heeft in onze geesten bij zijn schepping het onvergankelijke licht van die wet in onze na-

tuur ontstoken, de toetssteen bij het onderzoek naar goed en kwaad. Van die wet in onze natuur, die als het ware een goddelijke vonk is, is de geschreven wet als een straal van die vonk afgeleid. Er zijn dus drie soorten wetten: de goddelijke wet, de natuurwet en de geschreven wet, die de afzonderlijke mensen leren wat rechtvaardigheid is, zodat het voor degenen die de wet overtreden bijna onmogelijk is het excuus van onwetendheid aan te voeren.

Stellig toont dit drievoudig licht aan het oog van de geest, dat rechtvaardigheid niets anders is dan een staat van de vrije wil, die zozeer door de rede wordt geleid en gesterkt, dat die wil nauwelijks vatbaar is voor verlokkingen en kritiek, en besluit, niet anders te handelen dan naar datgene wat het goddelijke, de natuur of de gemeenschapszin voorschrijven. Immers, wat anders houdt het goddelijke ons voor, dan dat wij de helderheid van ons inzicht, de kennis die aan ons willen ten grondslag ligt, de kracht van onze handeling en onze verdiensten weer tot God, van wie wij alles ontvangen hebben, moeten terugbrengen – aan Hem offeren?

Evenzo: wat anders leert de natuur ons dan dat wij onze rijkdom in dienst stellen van het lichaam, en het lichaam in dienst van de geest en de geest in dienst van de rede en de rede in dienst van God? Tenslotte schijnt de gemeenschapszin ons voor te houden, dat de afzonderlijke mensen zich moeten herinneren dat zij als het ware ledematen zijn van de gemeenschap² en dat daarom de mensen het vaderland moeten beschouwen als hun gezamenlijk lichaam³, en dat de burgers als ledematen dat lichaam ook lief moeten hebben.

Daarom zal diegene ontegenzeggelijk als een rechtvaardig mens beschouwd worden, die zich aan God als zijn Vader en Heer, in onvergelykelijke liefde toe -

vertrouwt. Hij zal zijn begeerten en gedachten zorgvuldig aan banden leggen; hij zal de mensen liefhebben met een broederlijke liefde; hij zal zichzelf liefhebben in God en de mensen in zichzelf. Hij zal God met al zijn kracht toegewijd zijn en hij zal anderen, zo ver hij kan, met zichzelf in het goddelijke verenigen. Daarom geeft de rechtvaardige ieder het zijne⁴, betoont eer en ontzag aan degenen die boven hem staan, voor zijns gelijken koestert hij de vriendschap van een huisvriend en degenen die onder hem staan, geeft hij hulp en raad. Bovendien, wanneer hij een bestuursambt bekleedt, moet hij de wet altijd beschouwen alsof deze God was. Hij moet niet denken de heer van de wet te zijn, maar haar trouwe bemiddelaar en zorgvuldige dienaar⁵. Laat hij bij het berechten van ieder vergrijp billijk en zonder opwinding straffen. En laat hij zonder afgunst deugdzaamheid naar verdienste belonen. En laat hij niet aan zijn eigen belang maar aan het algemeen belang denken. En laat hij niet op zijn eigen vernuft vertrouwen, maar bij alles de oudere, vrome en verstandige mensen raadplegen. Laat hij zich daar altijd terdege van bewust blijven.

Gij, aan wie de Bestuurder van het land en de zee het recht over leven en dood heeft toevertrouwd, leg af uw opgeblazen, trotse gelaat; met alle vrees die gij anderen inboezemt, bedreigt een machtiger heer ook u. Iedere heerschappij is onderworpen aan een grotere heerschappij⁶. Laat dit voldoende zijn over wat rechtvaardigheid is; wie rechtvaardig is; en wat de taak van een rechtvaardige is.

Hoe belangrijk de vrucht van een rechtvaardige levenswandel is, is wel voldoende duidelijk geworden, want noch huis, staat, leger noch enige andere zaak, onafhankelijk of het nu goede of kwade mensen betreft,

kan bestaan zonder een rechtvaardige verdeling, een verdeling naar verdienste. Als deze wet van de rechtvaardige verdeling dus zo zeer noodzakelijk is voor het functioneren van de schepping dat wanneer die wet zou ontbreken de schepping terstond te gronde zou gaan, dan valt het zeker niet in woorden uit te drukken hoe zeer die wet ook voor het leven der mensen noodzakelijk is. Immers, als die wet de mensen zou ontbreken, zouden zij, indien zij samengedrongen op één plaats leefden, snel door elkaars toedoen te gronde gaan, ofwel, verstrooid en gescheiden levend, door de wilde dieren verscheurd worden.

O eeuwige band van het menselijk geslacht; O zeer heilzaam medicijn voor onze kwalen. O gemeenschappelijke ziel van de staat. Rechtvaardigheid, gezegend leven. Rechtvaardigheid, hemels leven. Ge zijt de moeder en koningin van het gouden tijdperk, ge zijt de verheven godin Astrea, die zetelt temidden van de sterren. Godin, wij smeken u, verlaat uw aardse woonplaats niet, opdat wij niet tot het ijzeren tijdperk vervallen. Behoud, bidden wij, behoud immer, hemelse godin, uw zetel in de mens, wiens vaderland de hemel is, opdat wij nú, voor zover wij kunnen, het hemelse leven navolgen, en het later geheel en al zullen bereiken.

Vaar wel.

Marsilio Ficino groet Ottone Niccolini en Benedetto d'Arezzo, de rechtsgeleerden en ook de ridders Piero de' Pazzi en Bernardo Giugni.

Ge hebt mij ertoe overgehaald om de 'Wetten' van Plato uit het Grieks in het Latijn te vertalen, en hiertoe heeft ook de grote Cosimo mij aangespoord. Dit heb ik dan ook gedaan en met des te meer genoegen, daar ik meende dat de gemeenschap meer behoefte heeft aan voortreffelijke rechtskundigen dan aan goede kooplieden of dokters. Bovendien omdat ik tot de slotsom was gekomen dat koning Minos voor de Grieken van groter belang is geweest dan Galenus, en wel in dezelfde mate als men kan zeggen dat de geest voortreffelijker is dan het lichaam, of de goddelijke bezieling en het eeuwige leven voortreffelijker zijn dan datgene wat aan tijd gebonden is. Immers, men zou de handel als het lichaam, de geneeskunst als de geest en het recht als de ziel van een samenleving kunnen beschouwen. En ofschoon er vele wetten schijnen te zijn, zijn er toch weinig zielen in een samenleving. Want burgers met verschillende ambachten en van verschillende standen vormen een enkele samenleving en niet meerdere, als zij met dezelfde overtuiging op hun doel afgaan. En hoewel er in een stad vele regels door de overheid kunnen worden uitgevaardigd, is er toch slechts een algemene wet, namelijk de regel van een rechtvaardig leven in gemeenschappelijk verband, leidend tot geluk voor allen. Tot deze wet hebben God en de natuur ons toe-

gerust, sporen de verdere verordeningen ons aan en heeft God ons geschapen. Uit de goddelijke wet komen immers niet alleen de wetten van het universum voort, maar ook de wetten die gelden voor de mens."

Daarom beweren alle wetgevers dat zij de wetten in de een of andere vorm van God gekregen hebben: sommigen naar het voorbeeld van Mozes, de waarachtigste der goddelijke wetgevers, en anderen op een mij onbekende wijze, daartoe door de waarheid gedreven. Osiris, de wetgever der Egyptenaren, kreeg de wetten van Mercurius; Zoroaster, de wetgever der Arimaspiërs, van een goede geest; Zalmoxis, de wetgever van de Scyten, kreeg de wetten van Vesta; Minos van Kreta en Solon van Athene ontvingen ze van Jupiter; Lycurgus van Sparta van Apollo; Numa de koning van de Romeinen, van de nimf Egeria; Mohammed, koning der Arabieren, van de engel Gabriël, en onze Plato ontleende de stof voor zijn 'Wetten' aan God, van wie hij zegt dat Hij de Ene Wetgever van allen is, wat hij bovendien nog bevestigt in zijn dialoog 'Protagoras'. Want daarin zegt hij, dat die praktische kennis die het behoud van het leven tot doel heeft, door Prometheus, dat wil zeggen door toedoen van menselijke voorzienigheid, aan ons is overgeleverd. Maar, zo stelt hij vast, de wet voor een goed en gelukkig leven is ons door Jupiter vergund; dat wil zeggen door toedoen van de goddelijke voorzienigheid, die ons door middel van Mercurius, oftewel door de influistering van de engelen bereikt.

Beste vrienden, ik kan niet anders dan de kracht van deze wet bewonderen. Er is immers een zekere orde en harmonie noodzakelijk in het universum, in de geaardheid van alle levende wezens, in het leven van wilde dieren en zelfs in een dievenbende,

want ook dieven kunnen niet samenleven zonder dat er van een zekere rechtvaardige orde sprake is. Wat kunnen wij hier nog aan toevoegen? Wel, dit: hoewel de lagere wezens geen andere deugd kennen, ontbreekt het hen toch niet aan wet en recht om de schuldigen hun verdiende straf te geven. En hoewel onder de gelukzaligen die deugden die betrekking hebben op onze levenswijze en bij ons stervelingen rust brengen in geest en lichaam, nauwelijks meer nodig zijn, omdat die gelukzaligen reeds van onrust bevrijd zijn, zijn wet en recht bij hen toch van kracht, waardoor een ieder naar verdienste een eeuwige beloning verkrijgt, en de gelukzaligen beschermd worden. Vaarwel, gij gelukkigen.

39 DE·VOORTEFFELIJKHEID·HET·NUT·EN·
DE·TOEPASSING·VAN·DE·GENEESKUNST·

Marsilio Ficino groet Tommaso Valeri, een uitnemend dokter.

Bij Homerus heb ik gelezen, dat één geneesheer gelijkgesteld wordt aan vele andere mensen¹. En met recht, want de heilige geschriften der Joden leren ons, dat het vermogen om te genezen veeleer een geschenk van God is dan een verworvenheid der mensen. Verbiedig de geneesheer, want de Allerhoogste heeft hem geschapen omdat hij nodig is. Bovendien menen de mensen, dat de Goden de grondleggers van deze kunst geweest zijn. En eveneens hebben enkelen Isis, Apollo en Aesculapius² goddelijke eer bewezen, en bovendien enige uitzonderlijke geneesheren, daar zij tempels hebben gewijd aan Chiron, Machaon, Podalirius, Hippocrates en Hermagoras. Hippocrates bevestigt in een brief aan de bewoners van Abdera, dat de geneeskunst een geschenk van de Goden is. En hij zegt tevens dat de geneeskunst vrij is, en dat hij nooit ten eigen bate een beloning heeft aanvaard. Hij zegt dit ook in een brief aan Philemon. De geneeskunst is verwant aan de kunst van het voorspellen, omdat deze twee kunsten samen één vader hebben, te weten Apollo, onze stamvader; enerzijds voorspelt hij toekomstige ziekten en anderzijds geneest hij de mensen die door een ziekte zijn aangetast. Vandaar dat van Pythagoras, Empedocles, Apollonius en Theaneus wordt gezegd, dat zij niet zozeer met kruiden, dan wel met spreuken de ziekten genazen.

De oosterse wijzen waren van mening, dat men de

geest van de zieke eerst met heilige kennis en gebeden moest reinigen, voordat het lichaam genezen kon. Omdat natuurlijk een dergelijke kunst ontvangen en beoefend wordt door middel van goddelijke genade, want de geest is afhankelijk van God, en het lichaam van de geest. Bovendien, zeggen de Joden niet dat de aardsengel Raphael deze kunst beoefende? Maar afgezien van anderen, Christus zelf genas alle zieken en ziekten die bij hem werden gebracht, alsof hij heelmeeester van het menselijk geslacht was, en Hij droeg de kunst om te genezen aan zijn discipelen over. Daarom hebben de koningen de studie en de beoefening van deze zeer edele kunst nooit te min geacht. Zoals Sabor en Ginges, de koningen van de Meden, Sabid, de koning van de Arabieren, Mithradates³⁾, koning van de Perzen, Hermes, koning van de Egyptenaren, en Mesues⁴⁾, de neef van de koning van Damascus. Sommigen noemen bovendien Avicenna, de prins van Cordoba. Democritus, Timaeus van Locris, Plato, Aristoteles, allen uitnemende wijsgeren, hebben over deze kunst geschreven, en tevens talloze andere niet onbekende wijsgeren.

Over de vraag, hoe verdienstelijk de geneeskunst is, is ongeveer zoveel gezegd als in het kader van een brief past. Hoe nuttig zij is, kunnen wij afleiden uit het feit dat de kunsten die zich toeleggen op een goede manier van leven zonder haar hulp weinig schijnen te betekenen. Wij kunnen niet goed leven, als wij niet in staat worden gesteld te leven, noch kunnen wij in deze zeer korte levenstijd welke vaardigheid dan ook enigszins ontplooien, als wij niet gezond kunnen zijn. Ook kunnen wij ons niet gemakkelijk verdienstelijk maken voor de mensen of voor God, als wij niet lang en in matigheid kunnen leven. De zorgvuldige toepassing van de geneeskunst

schenkt ons echter ruimschoots de gelegenheid hiertoe. Maar men dient deze kunst te beoefenen met enerzijds de grootste eerbied jegens God en anderzijds de grootste liefde jegens de mensen. Dit hebben Lucas, de Evangelist, en de heiligen Cosmas en Damianus ons met hun voorbeeld getoond. Want God is de vader van al het goede en de ware geneesheer is als een God onder de mensen. Immers, hij brengt de mensen weg van de dood en weer terug tot het leven. En zo wordt hij als God geëerd door koningen en wijzen wanneer zij ziek zijn.

Iedereen is het er over eens dat een geneesheer vernuft, kennis en ervaring nodig heeft. Bovendien twijfelt niemand eraan dat hij ernstig en zorgvuldig zijn diagnose moet stellen. Maar, zoals Hippocrates tegen de bewoners van Abdera zegt, wanneer de diagnose eenmaal gesteld is, kan uitstel aan geen kunst méér schade berokkenen dan aan deze. Toch is het niet veiliger, maar veeleer gevaarlijker, zoals Galenus tegen Glauco gezegd heeft, om voortijdig en overhaast in het natuurlijke proces in te grijpen. Want hij zegt, dat vele doktoren in hun onbezonnenheid deze fout maken, namelijk dat zij het natuurlijke proces door belemmering of versnelling dagelijks ondermijnen.

Maar degenen die niet alleen op hun eigen vernuft vertrouwen, zullen deze fout minder gemakkelijk maken. Zo schreef Hippocrates zelfs op hoge leeftijd aan Democritus, dat hij het doel van de geneeskunst nog niet had bereikt. Galenus zegt ook, dat hij pas toen hij negentig was, de aard van de polsslagen begreep. De dokter moet zich allereerst herinneren, dat de gezondheid van God komt en dat de natuur Zijn instrument is om die gezondheid te maken en te onderhouden en dat de dokter een dienaar van beiden is. Niet om de Schepper kracht te geven, maar om voor

Hem het lichaam in juiste conditie te brengen en de hindernissen te verwijderen. En als de dokter op een verkeerd tijdstip het lichaam wil stimuleren of afremmen, doet hij vaak beide handelingen geweld aan en belemmert hij de natuur om beide goed uit te voeren. Maar laten wij luisteren naar wat onze goddelijke Plato zegt in de *Timaeus*, wanneer hij in de geest van de Pythagoreërs als volgt spreekt: De beste van alle bewegingen is waarlijk die, welke van nature uit zichzelf op gang komt. Want die beweging is het meest verwant aan de beweging van de geest en van het gehele universum. De beweging die uit iets anders voortkomt, is van mindere kwaliteit. Nog slechter is evenwel de beweging die in een deel van het lichaam plaats vindt wanneer het rust. Daarom is de lichamelijke oefening het heilzaamst van alle soorten van reiniging en regulering van het lichaam. Hierop volgt het ontspannen vervoer per schip of met een ander vervoermiddel. De derde vorm van beweging is pas van nut onder de dwang van de hoogste noodzaak. In geen enkel ander geval moet degene die gezond van geest is gebruik maken van "het purgeren" van de doktoren die gewoonlijk door laxeermiddelen tot stand wordt gebracht. Een ziekte moet dus niet door geneesmiddelen worden geprikkeld, tenzij zij zeer gevaarlijk is. Want het hele verloop van een ziekte is ongeveer gelijk aan de natuur van levende wezens. Immers, het leven van ieder schepsel is vanaf het moment van zijn geboorte aan een bepaalde hoeveelheid tijd gebonden. Ieder ding in het universum is hieraan onderhevig, zodat ook ieder levend schepsel vanaf zijn geboorte een bepaalde levens-tijd in zich draagt, tenzij er een onvermijdelijke gebeurtenis tussen komt. Want de drie kwaliteiten die in een bepaalde verhouding verdeeld zijn, bezitten vanaf de geboorte voldoende kracht om het le-

ven een bepaalde tijd in stand te houden en langer dan die tijd kan niemand leven. Dezelfde wet heeft ook betrekking op ziekten. Indien iemand de voor een ziekte vastgestelde tijd probeert te bekorten door gebruik van medicijnen, is het gewoonlijke gevolg, dat een onbetekenende of zeldzame ziekte uitgroeit tot een ernstige ziekte of een epidemie. Daarom moeten ziekten door een zorgvuldige levenswijze behandeld of geleid worden, al naar gelang van de tijd die ze nodig hebben, en het dreigende kwaad moet niet met medicijnen gevaarlijk worden opgehitst. Aldus Plato. Het Florentijnse volk beveelt onze Galileo dikwijls aan, omdat hij deze regel in acht neemt. Daarom prijs ik ook Lorenzo Martellini ten zeerste als een waargeheesheer. Ook Tomasso Valeri zou ik bijzonder prijzen, ware het niet dat ik aan hem schrijf. Vaarwel, en doe de bekwame dokter Antonio Benivieni de hartelijke groeten. Girolamo Amazzi, onze zeer beminde broeder in de medicijnen en het citerspel, groet u. Nogmaals vaarwel.

Marsilio Ficino groet Antonio Canigiani, een geleerd en wijs man.

Gevraagd, Canigiani, waarom ik zo dikwijls de studie van de geneeskunst met die van de muziek combineer. Wat is dan wel het verband tussen geneesmiddelen en de lier?

Sterrenkundigen, Canigiani, zouden deze twee misschien in verband brengen met een ontmoeting tussen Jupiter, Mercurius en Venus. Zij menen dat uit Jupiter de geneeskunst en uit Mercurius en Venus de muziek voortkomt.

De volgelingen van onze Plato echter wijzen één God als oorsprong van beiden aan, namelijk Apollo. Hij was ook volgens de oude theologen de uitvinder van de geneeskunst en de heer van de zingende lier. In zijn boek met lofzangen meent Orpheus dat Apollo met levenskrachtige stralen, gezondheid en leven aan allen schenkt en de ziekten verdrijft. Verder zegt hij, dat Apollo door de melodie van zijn snarenspeel, dat wil zeggen door middel van hun kracht en trilling alles een juiste maat toebedeelt: door hypate, de lage klank, regelt hij de winter, en door neate, de hoge klank, regelt hij de zomer. En door de Dorische klank dat wil zeggen de middenklanken, brengt hij de lente en de herfst voort.

Omdat dus dezelfde godheid heer van de muziek is en uitvinder van de geneeskunst, is het nauwelijks verwonderlijk dat beide kunsten dikwijls door dezelfde mensen beoefend worden. Daar komt bij, dat

geest en lichaam, maar ook de delen van de geest en die van het lichaam afzonderlijk, samenklinken in een natuurlijke verhouding.² Ook de harmonieuze kringloop van de lichaamstemperatuur en het lichaamsvocht en zelfs de slagen van de pols schijnen deze samenklank na te bootsen. Zoals Plato en Aristoteles zeggen,³ en naar wij dikwijls ervaren hebben, houdt goede muziek de harmonie van de delen der ziel in stand en herstelt zij deze,⁴ maar de geneeskunst zorgt op deze manier voor de harmonie van de delen van het lichaam. Daar geest en lichaam, zoals wij zeiden, onderling overeenstemmen, kan men gemakkelijk de harmonie van zowel de geest als van het lichaam van dezelfde mens verzorgen. Daarom beoefende Chiron beide kunsten. En daarom ook wordt er van de profeet David verteld dat hij met zijn lier de geest en het lichaam van Saul genas als deze buiten zinnen was.⁵ Democritus en Theophrastus bevestigen, dat dit ook bij andere ziekten van geest en lichaam gedaan kan worden, maar Pythagoras en Empedocles en de dokter Asclepiades toonden dit ook in werkelijkheid aan, en dit is niet verwonderlijk. Lied en klank rijzen op uit een overweging van de geest, uit een ingeving van onze verbeeldingskracht en uit een verlangen van het hart; zij verdelen de lucht en geven er maat aan, en zo brengen zij de subtiële geest die de verbinding vormt tussen lichaam en ziel, in trilling. Zij brengen moeiteloos de verbeeldingskracht in beweging, beroeren het hart en dringen door tot in de diepste regionen van de geest. Ook brengen zij de lichaamsvochten en ledematen tot stilstand en in beweging. Dit toonde Timotheus immers aan, toen hij koning Alexander tot razernij bracht met klanken en hem vervolgens weer kalmeerde, om van de wonderen van Pythagoras en Empedocles, die met nog fijnere muziek opgewonden

heid, toorn en razernij ineens wisten te kalmeren, maar niet te spreken. En met weer andere melodieën brachten zij versufte geesten weer tot leven. Ik laat zelfs buiten beschouwing hetgeen men vertelt van Orpheus, Arion en Amphion. Maar laten wij naar ons onderwerp terugkeren. Muziek manifesteert zich in de eerste plaats in de rede, vervolgens in de verbeelding en ten derde in de spraak; daaruit volgt de zang en uit de zang volgt het tokkelen der vingers om de klank voort te brengen, en uit de klank volgt de beweging van het gehele lichaam bij gymnastiek en dans. Wij zien dus dat de muziek vanuit de geest stap voor stap haar weg vindt en zich naar alle delen van het lichaam verspreidt. En juist die muziek trachten redenaars, dichters, schilders, beeldhouwers en bouwmeesters in hun scheppingen na te bootsen. Omdat er dus zulk een sterke overeenkomst bestaat tussen de muziek van de geest en die van het lichaam, is het nauwelijks verwonderlijk dat zowel geest als lichaam tot rust kunnen worden gebracht door dezelfde mens.

Tenslotte, zal degene, die van de Pythagoreërs en van de Platonisten, van Mercurius en van Aristoxenus geleerd heeft, dat de geest en het lichaam van zowel het universum als van elk afzonderlijk schepsel, overeenstemmen met de maten der muziek, of degene die uit de heilige geschriften der Joden heeft vernomen dat God alles in getal, gewicht en maat heeft vastgelegd, zich er niet over verwonderen dat bijna alle schepselen door harmonie in vervoering worden gebracht. Ook zal hij het Pythagoras en Empedocles en Socrates niet aanrekenen dat zij ook op hoge leeftijd nog de lier bespeelden. Maar hij zal toegeven dat Themistodes weinig beschaafd was toen hij de lier die hem bij het gastmaal werd aangeboden, weigerde. In de dialoog Alcibiades toont onze Plato immers aan dat de muziek

de wijzen, die de dienaren der muzen zijn, ter harte gaat, door te zeggen dat de muzen de leidsvrouwen van de muziek zijn en dat de muziek aan haar haar naam dankt. Plato verwerpt echter overal de sentimentele of lichtzinnige muziek, omdat die hetzij de geest verstoort, of hem losbandig en opvliegend maakt. Hij verkiest slechts ernstige en evenwichtige muziek als enig heilzaam medicijn voor ziel, geest en lichaam.⁹

En ik, om iets over uw Marsilio te zeggen, geef mij overeenkomstig deze raad, na de studie van de theologie of de geneeskunst dikwijls over aan de sonore klank van de lier en aan gezang, opdat de aandacht niet door andere zintuigelijke genoegens wordt afgeleid. Ook doe ik het om geestelijke en lichamelijke zorgen te verdrijven en de geest, zoveel ik kan, op het hoogste, op God te richten. En ik doe dit op het gezag van Mercurius en Plato, die zeggen dat de muziek ons door God gegeven is om het lichaam te beheersen, de geest maat te laten houden en God te loven.

Ik weet dat David en Pythagoras dit in de eerste plaats hebben voorgeschreven, en ik geloof dat zij het ook in praktijk hebben gebracht.

Vaarwel.

41 EEN·GESPREEK·OVER·GOD·TUSSEN·GOD·
EN·DE·ZIEL·

Marsilio Ficino groet Michele Mercati uit San Miniato, zijn beminde medefilosoof.

Dikwijls hebben wij als filosofen gesproken over de verhouding tussen de moraal en datgene wat natuurlijk is, beminde Michele, en nog vaker over het goddelijke in verband daarmee. Ook herinner ik mij, dat ge dikwijls placht te zeggen dat de deugd in de praktijk verkregen diende te worden, dat datgene wat natuurlijk is door de rede gezocht moest worden en dat het goddelijke met gebeden van God gevraagd moest worden. Ook las ik bij onze Plato dat het goddelijke veeleer onthuld wordt door een zuivere levenswandel dan dat men het kan leren door middel van onderwijzing. En zo dikwijls ik deze en soortgelijke dingen zorgvuldig overwoog, werd het mij droef te moede. Ik wantrouwde immers reeds de rede maar stelde nog geen vertrouwen in goddelijke genade. Hierover begon een diepgaande dialoog tussen God en de ziel. Luister ernaar indien ge wilt, alhoewel ge, naar ik meen, reeds dichter tot God genaderd zijt dan ik.

GOD. Waarom zijt ge zo bedroefd, mijn arme ziel, stel een einde, o dochter, aan uw tranen. Want ik, uw Vader, ben bij u. Ik, uw heil en redding, ben bij u.

DE ZIEL. O moge mijn Vader mij bezielen. Als ik zou kunnen geloven dat een zo groot geschenk mij te beurt zou kunnen vallen, zou ik waanzinnig van vreugde worden. Maar op dit moment kan ik niet inzien hoe dat kan gebeuren, want degene die slechts buiten mij aanwezig is, is niet mijn hoogste Vader. Als Hij tenminste, zoals ik meen, de Schep-

per van de natuur is en mij als Zijn kind dichter bij zich heeft geschapen dan Zijn natuur; dan kan ook hij die slechts in mij is, niet mijn grootste Vader zijn. Want de eerste is immers groter dan ik, maar die tweede, die binnen in mij is, is ongetwijfeld kleiner dan ik. Hoe echter iets tegelijkertijd binnen en buiten mij kan zijn, weet ik niet. Aan de ene kant wil ik niet leven zonder mijn Vader, maar aan de andere kant durf ik er niet op te vertrouwen Hem ooit te kunnen vinden. En dit, o vreemdeling, wie ge ook zijt, benauwt mij zeer.

GOD. Ween niet langer, o dochter, opdat ge uzelf niet langer meer kwelt. Ik ben geen vreemdeling met wie ge spreekt, maar een vriend, die u beter kent dan gij uzelf kent. Ik ben stellig zowel buiten u als binnen u. Ik ben buiten u omdat ik in u ben en ik ben in u omdat gij in mij zijt; want als ge niet in mij waart, zoudt ge niet in uzelf zijn, ja zoudt ge zelfs in het geheel niet zijn. Droog uw tranen, o dochter, en zie uw Schepper. Van alle dingen die licht zijn, is uw Schepper de lichtste, van alle dingen die krachtig zijn, is uw Schepper de krachtigste, kleiner dan het kleinste is hij in alles aanwezig, groter dan het grootste is hij buiten alles aanwezig. Aanschouw mijn aanwezigheid, zowel binnen als buiten de ruimste engte en de nauwste ruimte. Kijk, zeg ik, ziet ge dan niet? Ik vervul, doordring en omvat de hemel en de aarde. Ik vervul maar word niet vervuld, omdat ik de volheid zelve ben. Ik doordring maar word niet doordrongen, omdat ik zelf het doordringingsvermogen ben. Ik omvat maar word niet omvat, omdat ik zelf het bevattingsvermogen ben. Ik word niet vervuld omdat mij dat onwaardig is, want ik ben de overvloed zelf. Ik word niet doordrongen omdat ik niet ophoud te zijn, want ik ben het Zijn zelf. Ik word niet omvat omdat ik nooit ophoud God te zijn, want ik ben de oneindigheid zelf. Kijk, ziet gij

niet hoe ik alle dingen binnentreed, maar mij er niet mee verbind, zodat ik hen tevens overtref; want ik ben de voortreffelijkheid zelve. Ik stijg boven alle dingen uit, want ik ben niet afgescheiden, zodat ik tevens alle dingen kan binnengaan en hen geheel en al doordring en verenig, want ik ben de eenheid zelve, waardoor alles gemaakt wordt en in stand blijft en waar alles naar streeft. Waarom stelt ge er geen vertrouwen in, uw Vader te vinden, o dwaze? Het is niet moeilijk te vinden waar ik ben, daar immers alles in mij is, alles uit mij voortkomt en alles door mij in stand blijft, altijd en overal. En met onbegrensde kracht breid ik mij uit over een eindeloze ruimte. Er is in het geheel geen plaats te vinden, waar ik niet zou zijn, want het begrip 'waar' bestaat door mij en wordt 'overal' genoemd. Een ieder die zoekt, doet dat onder mijn leiding en dankzij mijn licht. Welke weg hij ook gaat, hij kan nooit iets anders dan het goede verlangen en hij zal nooit iets anders vinden dan de waarheid. Ik ben al wat goed is, ik ben al wat waar is. Zoek mijn aangezicht en leef. Ik ben het bestendige in alle dingen. Laat u niet in beroering brengen als ge mij wenst te bereiken. Laat u niet door de verscheidenheid der dingen in verwarring brengen als ge mij wilt leren kennen. Ik ben de eenheid zelf. Wees stil, breng eenheid in de verscheidenheid, dan zult ge nader tot mij komen, want ik ben u reeds lang het meest nabij.

DE ZIEL. O gij die mijn redding zijt, waarom verlaat ge mij zo snel? Waarom verlaat ge zo plotseling uw smachtende dochter? Ik bid u, ga door met spreken, ga door, eerbiedwaardige God. In naam van uw verhevenheid bid ik u verder te spreken als het u behaagt, en ik bid u dat het u moge behagen. O Vader, zeg mij nog duidelijker wat ge niet zijt, opdat ik daardoor weer tot leven gebracht mag worden. Zeg mij ook wat ge zijt, Vader, opdat ik blijf leven.

GOD. Uw Vader is niet van lichamelijke aard, o dochter. Hoe meer ge uw Vader gehoorzaamt, hoe beter ge zijt, en hoe meer ge weerstand biedt aan het lichamelijke, hoe voortreffelijker ge zijt. Het is goed voor u met uw Vader te zijn, doch slecht om bij het lichamelijke te verwijlen. Het is geen geestelijk wezen dat u heeft voortgebracht, o ziel, anders zoudt ge niet kunnen nadenken over iets dat de geest te boven gaat en ge zoudt blijven steken in de wisselvalligheid van de geest, in plaats van te blijven zoeken naareen onveranderlijke natuur. Evenmin zijt ge geschapen uit de veelvormigheid van het verstand, want dan zoudt ge de hoogste eenvoud niet kunnen bereiken en het bezit van het verstand zou voldoende zijn. Nu echter stijgt ge door liefde en begrip boven elk verstandelijk vermogen uit, tot het leven, de essentie en het Absolute zelf. Het verstand is u niet voldoende, behalve als ge naast een goed begrip ook begrip van het goede hebt.

Maar het goede zelf is u ongetwijfeld voldoende, want ge zoekt de dingen met geen andere reden dan omdat ze goed zijn. Het goede zelf is dus uw schepper, mijn ziel, niet een goed lichaam, niet een goede geest en ook niet een goed verstand, maar het goede. Het goede is waarlijk op zichzelf gegrondvest. Het is oneindig en staat buiten de grenzen van datgene wat eraan onderworpen is en zo schenkt het u het eeuwige leven, van tijdperk tot tijdperk of van een zeker begin tot in eeuwigheid.

Wenst ge het aangezicht van het goede te aanschouwen? Aanschouw het gehele universum dat vervuld wordt van het licht van de Zon. Aanschouw het licht, dat vol is van de vormen van alle dingen in de stoffelijke wereld, en zie hoe onbestendig die zijn. Haal vervolgens het stoffelijke element eruit en beschouw

wat overblijft. Dan houdt ge de ziel over als onstoffelijk licht dat alle vormen kan aannemen en voortdurend verandert. Haal vervolgens de veranderlijkheid eruit, dan bereikt ge het bewustzijn der engelen, dat onstoffelijke licht dat aan alles vorm geeft en onveranderlijk is. Haal vervolgens de verscheidenheid eruit, waardoor iedere vorm zich van het licht zelf onderscheidt en van elders het licht dat de oorzaak van de vorm is, ontvangt; dan kunnen wij inzien dat de bron van het licht en van alle vormen dezelfde is en dat het licht zichzelf vormen geeft en daardoor de vorm aan alle dingen geeft. Dat licht is licht zonder enige beperking, want het straalt vanuit zijn eigen oorsprong en niets kan het onzuiver maken of beperken. Dat licht doordringt alles omdat het in niets is vevat, en daarom straalt het gelijkelijk door alle dingen heen. Dat licht leeft uit zichzelf en schenkt leven aan alle dingen, en zelfs het licht van de zon, dat leven geeft aan alle lichamelijke dingen, is als de schaduw van dat licht. Het neemt zelf alles waar en schenkt het waarnemingsvermogen aan alles, terwijl zelfs zijn schaduw het licht van de zon, reeds de zintuigen opwekt. Het licht heeft alles lief zoals het zichzelf liefheeft, want alles behoort immers dat licht toe.

Wat is dan het licht van de zon?

Een schaduw van God.

Maar wat is God?

God is de Zon van de zon. God is het licht van de zon in de stoffelijke wereld, en God is tevens het licht van de zon dat het bewustzijn der engelen verlicht. Mijn schaduw, oziel, is zodanig dat zij al het stoffelijke in schoonheid overtreft. Hoe denkt ge dan dat de aard van mijn licht is? Als de luister van mijn schaduw reeds zo groot is, hoezeer straalt dan

de luister van mijn licht. Hebt gij het licht en het licht alleen overal en bovenal lief? Heb alleen mij lief, ziel, alleen het oneindige licht. Bemijn mij, zeg ik u, laat niet af het licht in mij te beminnen en ge zult stralen en eindeloos gelukkig zijn.

DE ZIEL. O wonder dat het wonder zelf te boven gaat, welk vreemd vuur verteert mij nu? Wat is deze nieuwe zon en vanwaar rijst zij op? Wat is toch die geest en vanwaar komt hij, die zo groot en zo mild is en mijn hart doorboort en zacht maakt, mij bijt en koestert en mij aanspoort en prikkelt? Wat is deze bittere zoetheid? Wie had het kunnen bedenken, een bittere zoetheid die mij helemaal zacht en leeg maakt. In vergelijking hiermee schijnt zelfs het zoetste bitter te zijn. Welk een zoete bitterheid, die mij in deze verscheurde staat samenbindt en opwekt, zodat het allerbitterste zoet voor mij wordt. Hoe onweersstaanbaar is deze wil! Ik kan het goede niet negeren. Al het andere zou ik eerder kunnen vermijden of uitstellen dan dit verlangen naar het goede. Want zelfs al zou ik het willen vermijden, dan zou ik dat om geen andere reden doen dan omdat ik dat vermijden zelf goed vond, en ook dan weer is een dergelijke dwang vrijwillig. Er is geen grotere wil dan de wil voor het goede, waardoor ik alle dingen wens, of liever, waardoor ik het goede in alle dingen overal wens, en wel zodanig dat ik daarbuiten geen andere wens kan koesteren. Wie zou ooit gedacht hebben dat dit een levende dood is, waardoor ik in "mij" sterf en in God leef, waardoor ik sterf voor de dood en leef voor het leven, en leef door het leven en geniet door de vreugde. O bovenzinnelijk genot, o blijdschap die zich boven de geest verheft, o vreugde

die het verstand te boven gaat, weliswaar ben ik nu buiten mijn verstand, toch is mijn verstand niet verbijsterd, want ik ben er bovenuit gestegen. Mijn geest verkeert wederom in zeer grote vervoering, toch verlies ik mijn evenwicht niet, want ik word naar boven opgeheven. Mijn hart vloeit over van verlangen en doet zijn warmte overal uitstromen, toch verliest het zijn samenhang niet. Immers, God houdt mij in mijzelf bijeen, want Hij doet mij in Zijn aanwezigheid, die de Eenheid van alle eenheden is, leven.

Gij allen, verheugt u daarom met mij in de vreugde Gods. Mijn God is aan mij verschenen, de God van het universum heeft mij omhelsd. De God der goden dringt nu door tot in mijn hart. Nu voedt God zelf mij werkelijk volledig en Hij die mij schiep, herschept mij. Hij die de ziel voortbracht, heeft haar veranderd in een engel, heeft haar veranderd in God. Hoe zal ik U danken, o opperste Genade? Gij zelf moet mij onderwijzen, opperste Genade, ik bid U, leer mij en ga mij voor. Moge de Genade tenslotte aan U zijn, God, gij die het Zelf zijt.

42 LOF·DER·FILOSOFIE·DOOR·MIDDEL·VAN·
DE·REDEKUNST·DE·ETHICA·DE·LOGICA·EN·DE·
THEOLOGIE·

Marsilio Ficino groet Bernardo Bembo, ridder en raadsheer en om zijn leer en gezag befaamde Venetiaanse redenaar.

Grij vraagt me waarom ik nimmer de Filosofie eerbewijzen heb gebracht, terwijl ik toch in het verleden vele dingen, waaronder kunst en wetenschappen, heb geprezen en me juist altijd heb toegelegd op de bestudering van de wijsbegeerte. Hetzelfde heeft me onlangs Giovanni Cavalcanti, mijn onafscheidelijke vriend, gevraagd. Mijn antwoord daarop is ten eerste, dat wat door mensen is gemaakt door mensen te allen tijde naar waarde geprezen kan worden, maar dat de Filosofie, die door God geschapen is, de menselijke welsprekendheid verre te boven gaat. Ten tweede, dat ik met het eren van kunst en wetenschappen en andere zaken de Filosofie heb geëerd, die immers de moeder is van alles wat wij voortbrengen en de meesteres van onze scheppende vermogens. Alleen door haar kracht en welsprekendheid prijzen we alles naar waarde. Bovendien achten wij een vermogen prijzenswaardig voor zo ver het bijdraagt aan de verwezenlijking en waardigheid van de Filosofie. Maar omdat zij als onze ware Moeder en Voedster zeer terecht bij tijd en wijle een loflied van ons eist, zullen wij, als ge dat goed vindt, hiermee beginnen.

Lof der Filosofie door middel van de Redekunst.

O, Wijsbegeerte, leidster van het leven, aan U ontle-
nen wij de deugd, door U verdrijven wij de on-

deugd. Wat zouden niet alleen wij, maar wat zou ook het menselijk leven zonder U kunnen zijn? Gij hebt steden tot stand gebracht, gij hebt de verdeelde mensheid tot een gemeenschappelijk leven bijeengeroepen. Gij hebt hen met elkaar verbonden door middel van woonplaatsen en huwlijken en ook door eenheid van schrift en taal. Door U zijn de wetten tot stand gekomen. Gij zijt de meesteres van de zeden en van onderwijzing.

Maar waartoe ga ik me zo te buiten? Ik weet niet hoe ik deze redekunstige en zelfs Ciceronische bezelarij ben begonnen. Het klinkt ongetwijfeld bekoorlijk. Maar aangezien ons lofdicht de Filosofie betreft, die zowel de maat geeft aan de zang als ook aan het onderwerp daarvan, dienen wij niet anders dan filosofisch te zingen.

Laten wij nu van een ander beginsel uit dit spel hervatten.

Lof der Filosofie door middel van de Ethica.

De Filosofie wordt door iedereen gedefinieerd als het liefhebben en bestuderen van de waarheid en de wijsheid; en waarheid en wijsheid is alleen God. Hieruit volgt dat de Filosofie, die op die naam aanspraak kan maken, niets anders is dan ware religie en omgekeerd. Als de eigenschappen van de woorden gedeeltelijk worden afgeleid van de eigenschappen van de dingen en gedeeltelijk van de begrippen die zij uitdrukken, zoals Plato, Aristoteles, Varro en Augustinus zeer zorgvuldig uiteenzetten, dan heeft ongetwijfeld de liefde tot de waarheid^{*} waarvan de dingen worden afgeleid en waardoor de begrippen tot stand komen,

* Filosofie wordt hier per definitie (zie bovenstaande) met liefde tot de waarheid vertaald.

de taalregels voor juiste spraak en schrift voortgebracht. Als alleen de liefde tot de waarheid bij uitstek op de hoogte is van de aard van de ziel, van de kracht van handelen, de vorm van handeling, de plaatselijke omstandigheid en het gegeven tegenwoordig oogenblik, dan heeft zij ongetwijfeld de redenaars geleerd wat te zeggen en hoe en wie te overtuigen en wanneer. Ook heeft zij de dichters geleerd hoe zij dingen moeten beschrijven, het innerlijk beroeren en de ziel bekoren.

Hieruit volgt zelfs dat zonder haar hulp ook de geschiedschrijvers hun waarde niet hadden kunnen behouden. Zij heeft de staat bezielde, toen zij de aardse en menselijke wetten uitdacht, overeenkomend met de hemelse en goddelijke wetten. Zij heeft het lichaam van de staat voortgebracht en vergroot door het onthullen van landbouw, bouwkunst, geneeskunde, krijgskunde en alle andere vermogens die tot voedsel, toerusting en bescherming van de staat strekken.

Tenslotte heeft zij vóór alles de ellende van de sterfelijken weggenomen en het geluk vergroot, aangezien zij goed van kwaad onderscheidt. Voorts toont zij hoe wij het kwaad of zorgvuldig kunnen vermijden, zodat het ons niet belemmert, of door ons sterk te maken kunnen verdragen, zodat het ons minder belemmert. Bovendien toont zij ons hoe wij het goede, dat nu eens door de natuur of door genade geschonken wordt, dan weer door toewijding verkregen wordt, met overleg moeten gebruiken om het tot voordeel te laten zijn.

Mijn beste Bernardo, hier wilde ik dan een eind maken aan deze brief, teneinde niet uitgebreider te zijn dan ik gewend ben. Gij weet immers zelf hoezeer overdaad ons mishaaft, behalve waar het

Plato betreft, onze bron van hemelse welsprekendheid. Maar ziet, al te luid protesteert de Goddelijke Vrouwe, die wij bovenal eren. Luister derhalve, indien ge wilt, naar de woorden die zij nog steeds van ons eist, beter gezegd, die zij ons in de mond legt.

Lof der Filosofie door middel van de Logica en de Theologie.

De Filosofie maakt gebruik van de gereedschappen der logica, die zij eigenhandig heeft vervaardigd. En wel ten eerste van het overleg bij haar onderzoek naar de waarheid door het beschouwen der dingen, en ten tweede van eerlijkheid en oprechtheid in handelen, en tenslotte van het zoeken naar het goede in beide. Hierdoor levert zij vele grondregels voor beschouwing, vele voorschriften voor handeling en de noodzakelijke voorwaarden voor beide, waarvan ik de belangrijkste zal noemen.

Het doel is belangrijker dan de middelen die dienen om het doel te bereiken. Voorts is iets altijd belangrijker naarmate andere dingen er in opeenvolging ondergeschikt aan zijn. Het is derhalve behoorlijk en passend dat uiterlijke en sterfelijke dingen het lichaam dienen, dat het lichaam de ziel dient, de zintuigen de geest, de bewegende geest ten dienste staat van beschouwing en beschouwing ten dienste van God. Hieruit volgt dat alle scheppende vermogens die de uiterlijke dingen, het lichaam, de zintuigen of het handelen betreffen, moeten wijken voor en gehoorzamen aan beschouwing als hun vorstin: en terecht. Want dat is het wezenlijke werk van God. Het heeft zeker geen instrument of ruimte nodig en dient geen uiterlijkheden. Het is bij uitstek duurzaam en altijd durend. Zijn natuur is de

eeuwigheid en, overal aanwezig, is het alomvattend. Als men kan zeggen dat het leven een zeker 'gedreven worden' is, zodat het intenser beleefd wordt naarmate de drang groter is, dan is de drang tot beschouwen, zowel door haar verdienste als door haar volharding, de meest uitnemende vorm van van leven en ook de grootste en hoogste en bovendien de aangenaamste. Het beschouwen ontleent niet, zoals de zintuigen, onzuivere, onware en onbestendige genoegens aan de uiterlijke verschijningsvorm der dingen. Het is inwendig rijkelijk in het bezit van de ware en eeuwige reden en aard der dingen en het voedt zich met en verheugt zich waarlijk en standvastig in zuivere, ware en duurzame vreugden. Het verheugt zich, zeg ik U, geheel en al grenzeloos in het oneindige, wanneer tenminste dat leven, dat het dichtst tot God genaderd is, in Gods volmaakte evenbeeld getransformeerd wordt, hetgeen het hoogst bereikbare voor de mens is.

God is dus zowel het licht als het oog van menselijke beschouwing, en overweging is het licht en het oog van handelen. Hoewel dit oog werkeloos schijnt, is het zonder dit oog slecht rusten, maar nog slechter handelen, en is alles geheel gehuld in duisternis en ellende. Op zijn wenk handelen wij voorspoedig. De heldere liefde tot de waarheid toont de stervelingen, nu eens door het inzicht dat zij verleent, dan weer door een wijzing van haar overleg, dat een dergelijk leven op de allerhoogste plaat staat en ontegenzeggelijk het meest gelukzalige is. Ook leidt zij ons, naar men zegt, daarheen in vier stappen: de ethiek, kennis van de natuur, de wiskunde en de metaphysica. De goddelijke Plato meent dat de ziel op een of

andere wijze sterft wanneer zij het aardse en sterfelijke lichaam binnentreedt en weer tot leven komt wanneer zij het verlaat. Overigens is hij van mening dat de ziel door het beoefenen van meditatie kan uittreden voordat dit gebeurt volgens de wet van de natuur, wanneer de liefde tot de waarheid, als heler van de kwalen der mensen, het in de poel van verderf begraven zieltje zuivert en opwekt met de geneesmiddelen der ethiek. Vervolgens verheft zij de ziel uit de diepte door middel van zekere instrumenten uit de natuur en leidt haar wijden zijd door alles wat uit de vier elementen bestaat en door de vier elementen zelf naar de hemel. Dan bestijgt de ziel door de liefde tot de waarheid stap voor stap de ladder der mathematica en wordt zij verheven tot de hoogste sferen van de hemel. Vervolgens, hetgeen onuitsprekelijk wonderbaarlijk is, draagt zij haar op de vleugels van de methaphysica tot boven het dak van de hemel naar de Maker van de hemel en het universum. Daar wordt de ziel door de verdienste van de liefde tot de waarheid niet alleen gelukkig, maar zelfs, daar zij om zo te zeggen op enigerlei wijze God wordt, de gelukzaligheid zelve.

Daar houden alle sterfelijke zaken zoals kunst en wetenschappen en alle handelingen op te bestaan. Daar is ware gelukzaligheid niets anders dan ware Filosofie, daar zij immers, zoals zij door de wijzen wordt gedefinieerd, de liefde tot de waarheid is.

Wij zijn echter van mening dat het hoogste geluk bestaat uit een gestemdheid van de wil, die liefde en vreugde jegens de goddelijke wijsheid is. Dat de ziel onder de weldaad van Filosofie eens God kan worden, maken wij op uit het feit dat zij, mits

door wijsbegeerte geleid, met haar intellect geleidelijk de aard van alles leert begrijpen. Voorts daaruit, dat zij van elk afzonderlijk ding dat zij opneemt en waarvan zij de vorm geheel aanneemt, door haar wil deels geniet en deels wordt beheerst, waardoor zij al die dingen wordt. En wanneer zij door deze gang van zaken alles is geworden, realiseert zij allengs God, die de Bron en de Heer van alles is. Inderdaad vervolmaakt God alles, zowel binnen als buiten zich. Zo ook neemt de geest van de ware wijsgeer, evenals God, de ware en eeuwige kennis van alles in zich op.

Maar wat, zullen we zeggen, kan de menselijke geest doen met de dingen buiten zich? Laat ik buiten beschouwing laten dat het wijsgerig talent de verborgen werken van de almachtige God, die door bespiegeling en in woord en geschrift geopenbaard zijn, met diverse gereedschappen en grondstoffen uitvoerig navolgt en tot uitdrukking brengt.

Ik meen dat vooral op een punt de geest gericht dient te worden: niet iedereen kan onderscheiden met welke bedoeling en op welke manier een zeer kunstig vervaardigd werk van een bedreven kunstenaar tot stand is gebracht, maar alleen hij die bijna dezelfde aanleg bezit. Niemand zou immers kunnen zien hoe de vermaarde wijsgeer Archimedes het samenstel van koperen bollen heeft vervaardigd en hen dezelfde bewegingen als de hemellichamen heeft gegeven, als hij niet dezelfde begaafdheid bezat. De gene nu, die door eenzelfde aanleg dat kan zien, zou zeker in staat zijn hetzelfde te doen, daar hij het herkend heeft, mits gereedschap en grondstof voor handen zijn.

Wanneer dus een wijsgeer ziet hoe de hemellichamen geordend zijn, waaraan zij hun beweging ontleenen,

waarheen zij gaan en ziet wat zij voortbrengen en in welke mate dat gebeurt, wie zou dan ontkennen dat hij vrijwel hetzelfde vermogen bezat als de Schepper der hemelen? En ook dat hij zelf op een of andere wijze de hemelen en al wat daarin is tot stand zou kunnen brengen, als hij daartoe de gereedschappen en hemelse grondstof bezat. Hij schept hen immers nu, zij het uit andere materie, maar van dezelfde orde.

O, wonderbaarlijk groot vernuft van de hemelse Bouwmeester. O, eeuwige wijsheid die alleen uit het hoofd van de allerhoogste Jupiter geboren is. O, oneindige waarheid en goedheid in alles. Enige vorstin van het heelal. O, waarachtig en mild licht van het intellect. O, heilzame gloed van de wil. O, weldadig vuur van ons hart. Verlicht ons. Wij bidden U ons zo te verlichten en zo'n vuur in ons te ontsteken, dat wij geheel en al branden van liefde voor Uw licht, dat wil zeggen van liefde tot de waarheid en de wijsheid.

Dit alleen is opgaan in de almachtige God, dit alleen is waarlijk weten, dit alleen is gelukzalig met God leven en God beleven. Allen die afgedwaald zijn van Uw licht worden, daar zij nooit iets zuiver kunnen waarnemen, veelvuldig teleurgesteld door de bedrieglijke schaduw der dingen en, beangst als door huiveringwekkende nachtmerries, worden zij overal door ellende gekweld in een voortdurende nacht.

Aangezien een ieder die oprecht met U leeft door de stralen van Uw licht, alleen ware, eeuwige en onbepaalde zaken ziet, liefheeft en omvat, zal hij alles wat door tijd of plaats wordt begrensd, beschouwen als een onbetekenende droom van een schaduw. Hierdoor kan hij niet door begeerte

naar of vrees voor aardse zaken neergeworpen worden uit de hoogste vesting van hemels geluk. Genoeg nu, mijn Bernardo. Ik meen dat Uw Marsilio reeds zoveel heeft geschreven als een brief verdraagt. Vaar dus wel en gelukkig, beschermheer van wijsgeren. Blijf leven, zoals ge tot nu toe hebt gedaan, in de gelukzalige armen van de heilige liefde tot de waarheid. En ik bid U, wees voortdurend Giovanni Cavalcanti, Marsilio's hart, gedachtig.

43 HOE NUTTIG HET IS GELEERDEN TE ONDERHOUDEN

Marsilio Ficino groet Lorenzo de' Medici, een groot man.

Bijna alle rijken onderhouden dienaren der zinnen ; gij onderhoudt priesters der Muzen. Wat ik U bidden mag, ga daarmee door, mijn beste Lorenzo, want de eersten ontwikkelen zich tot slaven der wellust, terwijl gij tot de vreugde der Muzen zult worden. Homerus, de hogepriester der Muzen, is dankzij uw hulp naar Italië gekomen en een zeker iemand die tot dusver bedelend en zwervend rondging heeft uiteindelijk in uw huis een warme en open gastvrijheid gevonden.

Gij zorgt voor het onderhoud van die jonge Homerische bode, Angelo Poliziano, zodat hij de kans krijgt om het Griekse gelaat van Homerus in Latijnse kleuren uit te beelden. En dat doet hij reeds. Maar wat op zo jonge leeftijd heel bijzonder is : hij beeldt hem zodanig uit dat, tenzij men weet dat Homerus een Griek was, men zou kunnen twijfelen wie de oorspronkelijke en wie de uitgebeelde Homerus is.

Blijf dergelijke kunstenaars naar U toe trekken, want andere verfraaien tijdelijk gebouwen, maar deze verlenen voor eeuwig glans aan de bewoners ervan. Vaarwel.

Marsilio Ficino groet Giovanni Altoviti.

Wanneer mensen ons bij de handen of de hals vatten, sleuren zij het lichaam mee; wanneer zij de aandacht door hun uiterlijk trekken, beroeren zij de zintuigen, maar wanneer mensen de aandacht trekken door middel van de oren en het gehoor, beroeren zij hart en ziel. Zo hebt gij mijn hart gestolen door wat ik over u gehoord heb. Immers, door de woorden van Giovanni Cavalcanti heb ik reeds zoveel over uw grote verfijning en standvastigheid gehoord, dat ik mij er niet van heb kunnen noch willen onthouden u ten zeerste te waarderen en lief te hebben.

Laat voorlopig deze brief een teken van onze liefde zijn, omdat uw standvastigheid erin wordt gewaardeerd en gij tot volharding wordt aangespoord. Het ene is immers niet mogelijk zonder het andere. Degene die door het lot nog niet voldoende op de proef is gesteld, kan nog niet ten volle door de wijzen worden geprezen. Tenzij iemand tot het einde toe volhard heeft, is hij nog niet voldoende op de proef gesteld. Het goede van de volharding is dat, terwijl andere deugden goede dingen beloven, volharding ze volvoert. En hoe moeilijker het is te volharden, des te waardevoller is het ten opzichte van de andere deugden.

Maar wees niet bevreesd voor moeilijkheden want iedere inspanning van de mens om deugdzaamheid te verwerven is slechts van zeer korte duur, terwijl de beloning eeuwigdurend is. Voeg daaraan toe dat de geest

die door een besluit helder verlicht is, licht brengt in
de duisternis, doet smelten wat bevroren is, zacht
maakt wat hard is en beteugelt wat bandeloos is.
Vaarwel.

Aantekeningen.

1

1) de Philebus (vertaald in 1463).

2

- 1) Deze brief is een parafrase op Eutydemus 278E-282.
- 2) Latijn : sapientia, komt van sapio, verwant met het Nederlandse beseffen ; daarom wijsheid die steunt op ervaring en kennis.

4

- 1) 1 Korinthe, 2 : 11 .
- 2) Zie ook Job, 5 : 13 .
- 3) 1 Korinthe, 3 : 19-20 .

6

- 1) Aristippus was gedurende korte tijd een leerling van Socrates en was de stichter van een andere school, die het doel van het leven in zinnelijk genot zocht.
- 2) Lucretius, De Rerum Natura.

8

- 1) Plato, Ion, 533D-536; Phaedrus, 245. Voor Democritus zie Cicero, De Cratore, II XLVI, 194.
- 2) Plato, Phaedrus, 250.
- 3) Hermes Trismegistus, Pymander, I, 6-8.
- 4) Plato, de Staat, V, 476 ev. : Timaeus, 28 ev. Het vervolg van deze brief is een parafrase op Phaedrus, 244-256 en Phaedo, 81-83 en 66-68.
- 5) Plato, Phaedrus, 247.
- 6) d.w.z. Plato.
- 7) Plato, Phaedo, 66-68.
- 8) Plato, Phaedrus, 249.
- 9) Plato, Phaedrus, 244-245.
- 10) d.w.z. de Apostel Paulus en Dionysius de Areopagiet.
- 11) Romeinen, 1, 20.
- 12) Plato, Phaedrus, 250.
- 13) Plato, Phaedrus, 251-256.

- 14) Vergilius, *Aeneis*, VI, 734: 'Clausae tenebris et carcere caeco'.
- 15) Plato, *Phaedrus*, 245.
- 16) Plato, *Ion*, 534.
- 17) Plato, *de Republiek*, X, 617.
- 18) d.w.z. Macrobius.
- 19) Harmonie, d.w.z. de onderlinge verhoudingen van de noten uit het natuurlijke octaaf
- 20) Vergilius, *Aeneis*, VI, 724-727.
- 21) Plato, *Wetten*, IV, 715 E.
- 22) Plato, *Phaedrus*, 265.

- 1) De 'Altercazione' van Lorenzo de' Medici.
- 2) Plato, *Wetten*, I, 631; *Euthydemus*, 279.
- 3) Plato, *Phaedo*, 67; *Phaedrus*, 247.

- 1) De *Theologia Platonica*, geschreven tussen 1469 en 1474.

- 1) Ken Uzelf: de spreuk van het Orakel te Delphi.
- 2) Psalm 8:5.
- 3) Psalm 82:6.

- 1) Plato geeft een definitie van de deugden in de *Republiek*, IV, 427-433; *Wetten*, I, 631-632; en *Phaedo*, 69.
- 2) Plato, *de Republiek*, VII, 518.
- 3) Plato, *de Republiek*, X, 617-618.

- 1) Plato, *Gorgias*, 527.

- 1) Plato, *Theaetetus*, 194.
- 2) Simonides: bedoeld wordt Simonides van Ceos. (556-468 v. Chr.)

- 1) Jesaja, 28:11. Ficino doelt op tijdgenoten van hem

die Aristoteles bestudeerden door middel van vertalingen van Moorse commentaren op zijn werken, in het bijzonder die van Averroës.

2) Plato, de Republiek, VI, 495-496.

22

- 1) Democritus was een Griekse filosoof uit de vijfde eeuw voor Christus. In de oudheid stond hij bekend als de 'lachende filosoof'.
- 2) Heraclitus was een tijdgenoot van Democritus. Hij nam veelvuldig het vuur als voorbeeld om het wordingsproces in de schepping te schetsen. In de oudheid stond hij bekend als de 'wenende filosoof'. In de renaissance waren beide filosofen een geliefd onderwerp voor kunstenaars om twee tegengestelde filosofische stromingen uit te beelden.

26

1) Ovidius, Metamorfofen, III, 407 e.v.

2) Plato, de Republiek, V, 611 C.

29

1) Plato, Symposium, 206; de Republiek III, 402.

32

1) Plato, Parmenides, 140 ev., Epinomis, 991.

2) Plato, Phaedrus, 255.

3) Plato, Wetten VIII, 837, de Republiek III, 403.

35

1) Plato, Theaetetus, 176.

35

1) Plato, Timaeus, 34; Wetten, X, 892.

37

1) Plato, Wetten, IV, 716.

2) Plato, Wetten, X, 903.

3) Plato, Republiek, V, 462.

4) Plato, Wetten, IV, 715.

5) Plato, Wetten, IV, 715.

6) Seneca, Thyestes, 607-612.

7) Astrea: Vrouwe Justitia. Het verhaal gaat dat zij gedurende het Gouden Tijdperk op aarde leefde, maar teleurgesteld door de slechtheid van de mensen in het Bronzen Tijdperk naar de hemel vluchtte, waar zij een plaats kreeg aan het firmament als het sterrenbeeld Virgo.

38

1) Plato, Wetten, I, 624. Zie ook Plato, Minos.

2) Plato, Protagoras, 320 D e.v.

39

1) Homerus, Ilias, XI, 514.

2) Griekse God van de geneeskunst. Zoon van Apollo en de nymf Coronis.

Zie ook Homerus, Ilias, IV, 193.

3) d.w.z. Mithradates VII, Koning van Pontus, bijgenaamd 'de Grote'.

Vele schrijvers uit de oudheid noemen zijn geneeskunst.

4) Mesues: Arabisch schrijver uit de negende eeuw na Chr.; ook wel bekend als Johannes van Damascus. Zijn geschriften werden in Venetië in 1497 in druk uitgegeven.

5) Cosmas en Damianus: twee Christelijke heiligen. Stierven de marteldood in het jaar 303.

6) Plato, Timaeus, 89.

40

1) De hymne ter ere van Apollo.

2) Plato, Timaeus, 35-36; 87-88.

3) Aristoteles, Politica, VIII, 7.

4) Plato, de Republiek, III, 401-402.

5) 1 Samuel, 16: 14-16 en 23.

6) Arion was een bard uit Lesbos, uit de zevende eeuw voor Chr.

Het verhaal gaat dat hij, toen hij door zeerovers

overboord was gegooid, door een dolfijn gered werd die door Arion's zangkunst betoverd was geraakt en hem weer veilig naar de kust bracht.

Amphion is een mythologische figuur, die de muren van de stad Thebe deed oprijzen door zijn spel op de lier.

- 7) Zie Hermes (Mercurius) Trismegistus, Pyman-
der, I, 16-19.
- 8) Aristoxenus, een volgeling van Pythagoras.
Hij schreef een werk over de harmonieleer.
- 9) Plato, Alcibiades, 108.
- 10) Plato, de Republiek, III, 399.

· COLOFON ·

Dit boek werd gedrukt op 125 grams crème getint gevegeerd papier door drukkerij De Kroon B.V. te Ysselstein.

Het bindwerk werd verzorgd door Boekbinde-rij De Ruiter B.V. te Zwolle.

De vertaling vanuit de oorspronkelijke Latijnse uitgaven en manuscripten werd verzorgd door een vertaalgroep van de School voor Filosofie te Amsterdam, terwijl ook de tekst van de vertaling geheel met de hand werd geschreven in het romeinse handschrift door leden van deze school.

Uit het brievenboek
van
Marsilio Ficino

Marsilio Ficino (1433–1499) uit Florence heeft een belangrijke rol gespeeld bij de ontwikkeling van de Florentijnse en Italiaanse renaissance in de vijftiende eeuw. Door op verzoek van zijn beschermheer, Cosimo de Medici, een intensieve studie van het Grieks te maken, is hij in staat geweest de volledige werken van Plato en van andere Griekse filosofen in een Latijnse vertaling voor het Westen toegankelijk te maken. Als filosoof heeft hij zich vooral ingespannen een synthese tot stand te brengen tussen Plato's leer en de Christelijke dogmatiek.

De problemen waarmee de mensen zich in de tweede helft van de vijftiende eeuw geconfronteerd zagen, verschilden in wezen weinig van de problematiek waarvoor de moderne mens zich geplaatst ziet. Nieuwe politieke en sociale krachten brachten chaos en verwarring in grote delen van Europa en de maatschappij leek haar gevoel voor richting verloren te hebben. In hun bezorgdheid en vertwijfeling zochten vele denkers uit die tijd de raad van Marsilio Ficino. Door middel van zijn brieven gaf hij hen raad, moedigde hij hen aan en trachtte hij misvattingen recht te zetten. Hij kende geen vrees om uit te komen voor wat hij wist wat waar was en de wijsheid die uit zijn brieven straalt, is een bron van inspiratie voor velen van zijn tijdgenoten geweest.

Door Ficino's diepe begrip van de aard van de menselijke ziel en door hun menselijke toon hebben deze brieven ook nu een eigentijdse klank en lijken zij niets aan kracht en inspiratie te hebben ingeboet.

Deze geheel gecalligrafeerde uitgave werd verzorgd door leden van de School voor Filosofie te Amsterdam.